

د پوهني وزارت

د بسوونکو د روزني لوی ریاست

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ أَلِّيْسَ لِمُ

الآية آل عمران، ۱۹

ادیان پېژندنه

مؤلف: پوهاند محمد ابراهیم ابراهیمي

کال: ۱۳۹۱ء۔ لمزیز

د کتاب خانګه

د کتاب نوم: اديان پېژندنه
مؤلف: پوهاند محمد ابراهيم ابراهيمي
ژبارونکي: پوهندوي ډاکټر محمد اجان حقپال
كمپوز: محمد یونس مايار او.....
پيزابين: روح الله شفيق، عصمت الله عمرزوی او محمد صديق صميم
د چاپ کال: ۱۳۹۱ هـ. لمريز
چاپ خونه: د هند د ربيرو مطبعه (Repro India Ltd.)

د درسي نصاب او انکشاف کېږه

دكتور اسدالله محقق، آغلې سومن وردګ، پوهاند دكتور سید قيوم شاه باور،
بنووندوی عبدالخليل فضلي، بنووندوی صدرالمدين اشرفېه بنوونيار عبدالحق رحمعيه
بنوونمل عبدالودود شريفنبووندوی محمد حسنې محسنۍ او بنووندوی شا غاسي زرمتي

د امتياز خاوند: د بنوونکو د روزني لوي رياسته بهي وزارت

©Copyright reserved by TED / MoE

د چاپولو حق د امتياز خاوند لپاره خوندي د

د دي کتاب پلورل او پېروډلمنعه دي؛ له متخلفينو سره قانوني چلندي گيري

د یونسف (UNICEF) او نميوال بانك (WORLD BANK)

په مالي او تكنيكې مرسته

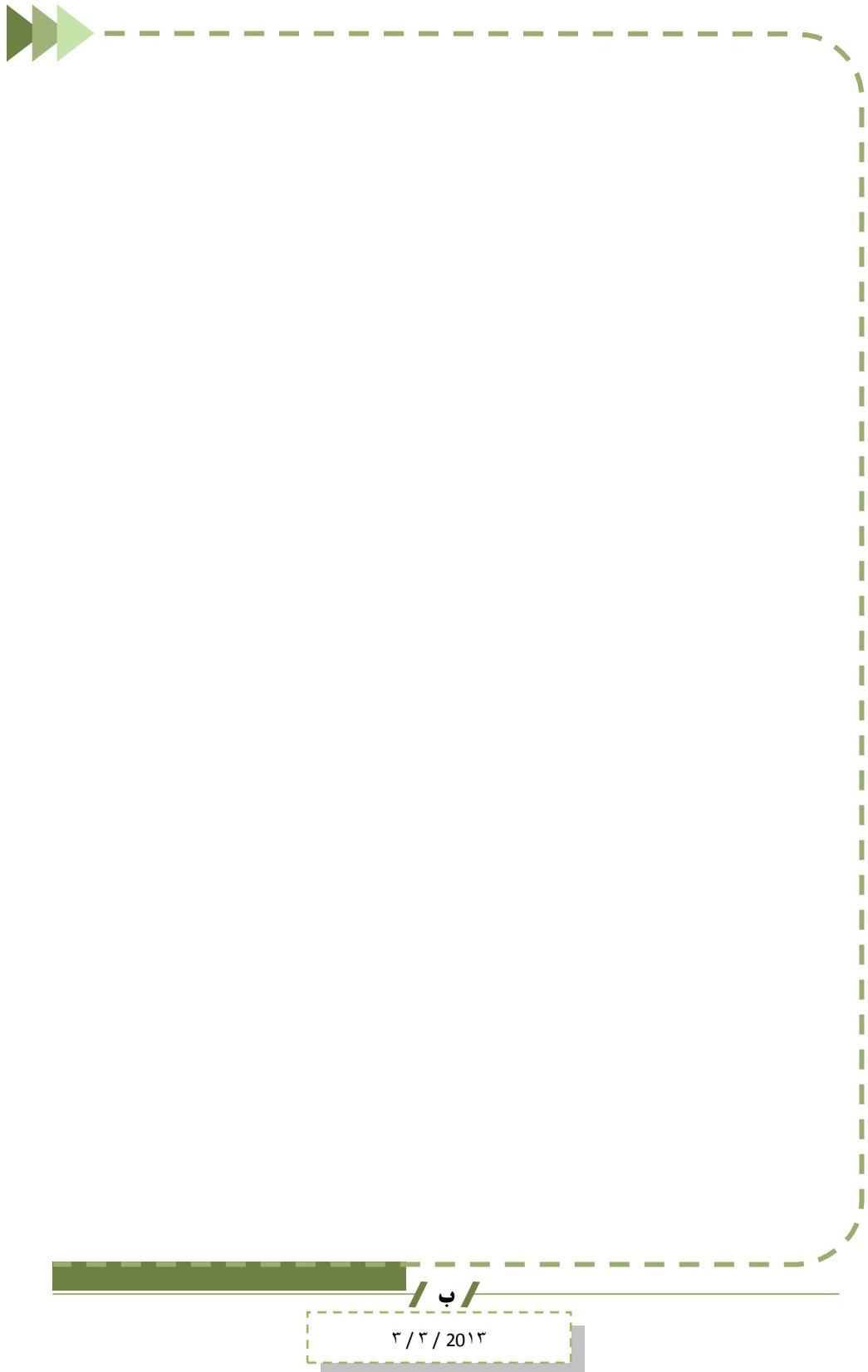
د کتاب مطالعه، د انسان
شخصیت بشپوی. ساتنه ی؟ د
مطالعه کونکی د لو؟ فرهن؟

موضو عگانی

مخ گنه

عنوان

سرویزه

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّورِ النَّفْسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مِنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضْلَلٌ لَهُ وَمِنْ يَضْلِلُهُ فَلَا هَادِي لَهُ وَإِشْهَدُ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَإِشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَعَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَصَلَوةُ الرَّحْمَنِ عَلَى أَعْلَمِ الْمُرْسَلِينَ كَثِيرًا.....
زمور د هبود د دارالمعلمینونو د دینی علومو خانگی له خانگرو مضمونونو خخه یو
هم «ادیان پوهنه» ده. په دې خانگه کې د بسوونځیو د دینی زده کړې مضماینو د
تدریس لپاره مسلکی بسوونکی روزې او خدمت ته بې چمتو کوي.

د دینی علومو د نورو مضمونونو ترڅنګ دا مضمون هم ور ځای شوی چې محصلان
د نړۍ د ټولو لویو اديانو عملی چارې او عقیدوی اصول په سمه توګه ويژني او د
هفو د پېژندنی له لارې د اسلام سپیڅلی دین د عقیدوی اصولو او عملی چارو په
حقانیت او ربستینولی و پوهېږي. خرنګه چې ټول شیان د خپلو ضدو شیانو د پېژندنې
له منځې بنه پېژندل کېږي: (تُعْرِفُ الْأَشْيَاءُ بِأَضْدَادِهَا). په دې وروستیو کې خینو
څېرونکو د اديانو ترمنځ د تقارب یا نژدبوالی په اړه خبرې کړې او خینو د دینی
پلورالیزم یا دینی اکثرت ګرایی غړ پورته کړې دی او یو شمېر نور هم پر اسلامي او
ختیخو هېوادونو د لوېدیع له فرهنگي او دینی برید خخه اندېښنه خرگندوي. چې د
دغو مسايلو په پام کې نیولو سره د یادې شوې خانگی په درسي کريکولم کې د اديان
پېژندنې په نامه مضمون شتون یو اړین او ضروري چار ګنډل کېږي چې د دې خانگی
محصلان د دې ویناییزو (کلامي) نویو قضیو پر وړاندې علمي او منطقی غږګون
وکولی شي. دا درسي کتاب پنځه خپرکي او هر خپرکي خانگرکي درسونه لري. په
لومړي خپرکي کې د اديانو په اړه په مقدماتي موضوعاتو بحث شوی او په دویم
خپرکي کې د آسماني منسوخو اديانو بحث راغلې، درېیم خپرکي د اسلام سپیڅلی
دین خپرکي، خلورم خپرکي د وضعی اديانو تحقق خرگندوي او پنځم خپرکي د اديانو

د مقارنې یا نوڊيوالي خرنگوالى تر بحث لاندې نیسي. د دې کتاب چارې د هفو
معتبرو ماخذونو له مفصل معرفي سره سرته رسپدلي چې د دې اثر د بلاينې او شتمنتيا
لپاره ترې کار اخيستل شوی دی. دا کتاب په نوي بنې تاليف او خپل شوی دی او
هر څرکي بېلاپل درسونه لري د درس په پیل کې د درس د عنوان تر پېژندلو وروسته
د نوموري درس د تدریس موخي ذکر شوي او بیا درس مطالب او د موضوع آړې
نکټې تشرح شوي دي. همدا راز د درس په پای کې هغه تمرين راغلی چې بېلاپلې
پونستې لوي او هم د درنو استادانو او محصلانو پام صنفي فعالیتونو او عملی چارو ته
اړول شوی دی چې د هفو له لاري له معتبرو مراجعو او اړینو درسي موادو خخه
پراخه ګټه پورته کري. له لازم فرصت خخه په ګټې اخيستلو سره له بناغلي پوهنمل
غلام محمد «محب»، بناغلي محمد صديق «صميم» او بناغلي محمدبیونس «مايار»
خخه ډېره ډېره مننه کوم چې په ترتیب سره بې د دې کتاب په اډیت، تایپ او ډیزاین
کې له ماسره بې سارې او رښتنې مرسته کړې ده او هم په پای کې له درنو استادانو
او ګرانو مدرسینو خخه هيله من یم که تیبي نیمکړ تیاوو سره مخ کېږي او یا د دې
کتاب د مطالبو په تحلیل کې کومه ستونزه ويني په خپلی لوربینې دې د هفو د لري
کولو او حل لپاره په خپله هڅه وکړي.

لومړی خپرکي

د اديانو په اړه لومړنۍ موضوع عکاني

لومړۍ لوست

د اديانو پېژندنې په اړه د خپرنې تعریف او خرنګوالی

موختي:

1. د اديانو پوهني د تعریف، موضوع او غرض خرگندونه او پوره درک.
2. د اديانو پېژندنې مضمون د تدریس د ګټورتیا په اړه د محصلانو خبرو اترو پلاره زمينه برابرول.
3. په بېلاښو اديانو کې د خپرنې په اړه په نړيوالي سيمه یزې او زموږ د هېواد په کچه د ضروري مطالبو بيانيول.

که موږ د انساني تولنو ژوند ژواک په اوسم او تېر مهال کې په دقت سره وڅرو، په آسانۍ سره به خرگنده شي چې ديني اعتقادات د هغوله بنو (جوهری) خصلتونو خخه دي. او د هغوله روح او روان پیاوړی تسلط لري. د یونان د لوړۍ پېړۍ مشهور مورخ پلوتارک په دې اړه ويلي دي: (کله چې تاسې په نړۍ کې په سفر او تګ راتګ مشغول ھئارومرو به له نېډې خخه خورا ډېر بساروننه او کلې ووینۍ تاسو به هغه بساروننه او کلې ووینۍ چې دیوالونه نه لري. داسې بساروننه او کلې به مو هم لیدلې وي چې رهبر او مشر نه لري. همدا راز داسې بساروننه او کلې مو لیدلې دي چې نه خزانې لري او نه د لوبو خایونه، خو په هیڅ صورت به تاسې کوم بساړ يا کلې نه وي لیدلې چې په هغه کې د عبادت لپاره معبد او خای نه وي). د پلوتارک وينا ربستني ۵۵، هیڅ هېواد، بساړ، کلې، نژاد او قبيله نشته چې په یو نه یو چول سره ديني عقیده ونه لري. هغه خوک چې ساده او بدوى ژوند لري او له ډېري مادي او معنوی امتيازونو خخه محروم دي بیا هم په هغوله کې پیاوړي ديني باورونه او نظرې وجود لري. او روحاني عالم باندې عقیده کوي، په یو چول د لوب او متعالۍ وجود پر عبادت مصروف دي او دا حقیقت د انسانانو د تاریخ په اوږدو کې له هغوله سره مل دي. دین

د انسانانو او انسانی تولني له ځانګړنو خخه دی. منطق پوهان په دې باور دي چې منطق او فکر کول د انسان له ځانګړنو خخه یوه ځانګړنه ده چې هغه له ټولو حیواناتو خخه ممتاز او جلا کوي او له همدي امله انسان «ناطق او متفسکر حیوان» ګنني، څرنګه چې د انسان دغه تعريف ډېر بنه، جامع او مانع دی خو داسې هم کېدای شي چې مور د دې پر خای دا بل تعريف وکاروو: «انسان دینداره (متدين) حیوان دی» دا تعريف هم انسان له نورو حیواناتو خخه په بشپړه توګه جلا کوي. ګوندي نور حیوانات په ځینونو صفتونو کې له انسانانو خخه ډېر پیاوړي وي. لکه: «بویولو (شامي) حس، اوريسلو (سامعي) حس او د بدنه په پیاوړتیا او د جسم په غښتوالي کې خو تر هغه خایه چې د حیواناتو په اړه څېرنې شوې دي، تر او سه پوري هېڅ یو حیوان هم د خپل ديني ژوند کومه نښنه نښنه نه ده بنودلي، دلته له دینداري خخه موخه په طبیعی توګه هغه عام مفهوم دی چې لږ تر لړه د نړۍ او انسان د پیدایښت د څرنګوالی او د یو داسې ژوند لرلو په اړه فکر ولري چې د منلو وړ وي. لکه د دین په دې تعريف کې لولو «دین په بشپړه توګه د سوکاله ژوندانه لپاره یوه تولیزه هڅه ده.» که انسان لاندینيو پونښتو ته څواب ووایي ارومرو د یوه خوشحاله ژوند د اړتیا په فکر کې کېږي. او دغوا پونښتو ته منطقی څواب په دې لاره کې ورسره مرسته کوي چې له کومه خایه راغلی دی؟ او کوم خای ته خی؟ له دې تګ راتګ خخه موخه خه ده؟ څرنګه کولی شو دغه تګ راتګ تنظیم کړو چې په پایله کې مو خاطر آرامه وي؟ خو که دینداري په ځانګړې معنا سره په پام کې ونیسو نو داسې ډېږي انسانان شته چې پر کوم ديني نظام باندي عقیده نه لري.

د دین تعريف:

هغه تعريف تر او سه پوري د دین لپاره نه دی اخیستل شوی چې تول دین پېژندونکي پوهان پرې اتفاق وکړي او هغه تعريفونه چې تر او سه پوري را اخیستل شوی په لاندې توګه یې را اخلو: د اسلامي دین پوهان او متکلمین دین په لغت کې اطاعت ګنني لکه

چې «دانَ النَّاسَ»، په «قَهْرَهُمْ بِالطَّاعَةِ» او «لَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ» په «لَا يُطِيعُونَ طَاعَةَ الْحَقِّ» ژبارل شوي دي. او په اصطلاح کې پې «الَّذِينُ هُوَ الْأَعْتَرَافُ بِاللّسَانِ وَالْأَعْتَقَادُ بِالْجَنَانِ وَالْعَمَلُ بِالْأَرَكَانِ» او يا : «الَّذِينُ وَضَعُوا هَبَّى لَأُولَى الْأَلْبَابِ يَتَنَاهَوْلُ الْأَصْوَلَ وَالْفُرُوعَ» (2:12).

ډاکټير بهاءالدين پازارګاد په خپل کتاب «تاریخ و فلسفه مذاهب جهان» کې دین يا د هغه په خپله وينا «مذهب» ته داسي تعريف تاکلی دي: «دین د محدود او نامحدود يا فنا او بقا ترمنځ اړیکه ده يا هغه وسیله ده چې د هغې د وجود د علت درک انسان له خپل وجود خخه لور شي خوا ته هدایت کړي، همداراز خینو غربی مستشرقینو او پوهانو په دې وروستيو کې د دین لپاره بېلاپل تعریفونه کړي دي چې دلته پې یو خو بېلکې را اخلو: دین د عقایدو، احساساتو او انفرادی یا ټولنیزو کړنو ټولګه ده..» «دین د انسان او مافوق انساني قوت اړیکه ده چې انسان پري عقیده لري او خپل خان ورپوري ترلي ګئي.» «دین د اوامر او نواهیو پوري اړوندو عقیدو او کړنو ټولګه ده.» دا ډول عقیدې او کړنې ټول هغه کسان چې پري معتقد شوي وي یوازینې معنوي امت د مومنینو د جماعت یا ټولکې په نامه په یوه کړي کې سره غونډو وي. خو هغه په نسبې توګه جامع او مانع تعريف چې د دین لپاره شوي په دې ډول پې جمله بندې کوو: دین هغه ټولنیزو ټولګه (نهاد) ده چې غوره خانګرنه پې د هغه امت شتون دی چې غري پې په لاندې امورو کې سره همهغږي او توافق لري:

- الف: د خینو لارښونو منل او د خینو شعایرو او مناسکو تر سره کول.
- ب: پر یو مطلق ارزښت عقیده لرل چې هېڅ شي د هغه په خبر نه شي کېداي.
- ج: د یو غري له هغه مطلق معنوي یا له انسان خخه لور قدرت سره اړیکه ټینګکول چې د شرک، ثنویت، تثلیت او توحید په بنه خرکندپوري. (۲۹:۸)

د اديان پوهنې موضوع:

په دې پوهنې کې بېلا بېل ديني نظامونه تر بحث لاندې نیول کېږي. د لومړنيو انسانانو د ديني نظریو له څېړنې څخه نیولی د سماوي او وضعی لویو اديانو تر نظامونو پورې ټول د دې پوهنې د بحث موضوع تشکيلوي، او په دې پوهنې کې پر هغې بحث کېږي: سماوي اديان خرنګه خرګند شول او د کومو پېغمبرانو له خوا راورسېدل، د لومړنيو انسانانو لومړنې نظرې او اديان چې د اسماني شرایعو او اديانو تر خنګ واقع دي خرنګه وضع شوي دي؟ تر ټولو لوی وضعی او بشري اديان په خه ترتیب تاسیس شوي او تبلیغ شوي دي؟ د معاصرو فعالو اديانو وضعیت خه ډول دي؟ په اديانو کې اساسی او آرمعنقدات، عبادتونه، د دیني کړنو ترسره کول، اخلاقی موازین (کچې) او د انساني اړیکو تنظیم خرنګه تاکل کېږي؟ دا ټول هغه مطالب دی چې په اديان پوهنې کې تربحث لاندې راخي.

د اديان پوهنې غرض او موخته:

دین د انسان فطري غوبښته ده او د هغه پر وړاندې د انسان په وجود کې یو قوي احساس او میل شتون لري نو د دین آره موخته او هدف د انسان د فطري غوبښتو اشیاع کول او پوره کول دي. د اديانو پېژندنه چې د اديانو په اړه زموږ محصلانو ته دقیق معلومات ورکوي، د دې موختې ترخنګ له هفوی سره مرسته کوي چې د ټولو اديانو اصول او فروع په بنه توګه وپېژني او تر پرتلي او مقارنې وروسته د اسلام سېپېڅلی او حق دین له نورو منسوخو آسماني او باطلو وضعی اديانو څخه جلا کړي شي او هغه د خپل ژوند لارښود او مرستندوی وکړئوي.

د اديانو پېژندنې په اړه د خپرنې خرنګوالي:

د اديانو پېژندنې په اړه د پوهانو او تولنیو هانو هڅي له پخوا زمانو خنځه شتون لري. لومړنی خپرنې چې په دې پوهنې کې ترسره شوې د اتن فیلسوف ګزرنون له خوا وه. شپږ پېړۍ وړاندې چې یونان د وخت له پرمختللو ملتونو سره پراخې اړیکې درلودې او د هغو له معتقداتو سره اشنا و ګزرنون یا ګزنو فانس چې په (۴۸۰-۵۷۰ م.ز) کې ژوند کوه. د هغو خدايانو شخصيتونه یې تر نيوکې لاندې ونيول چې د «همر» او «هزیود» له خوا را پېژندل شوي دي. ئکه چې هغوی خدايان له هغه خنځه چې باید وي ډېر بې ارزښته بنو دلي دي. ګزرنون په دې عقیدې دی چې: خدايان هسي نه دی چې خلک بې انګړي، هغوی د انسانانو یا ژویو په خپر تاکلې او محدود نه وي او د انسانانو په خیر حسي غوري نه لري، اړينه ده چې الله يو وي، د عقل په زور نړۍ اداره کړي او په هر خای کې حاضر وي. (۱۴-۱۴:۱۸) د ګزرنون دا نظریه د اللہ ﷺ په اړه ډېره نږدې او د هغو سماوي اديانو له نظرې سره یو شان ده چې سلسله بې د ځمکې پرمخ له لومړنی انسان او پیغمبر حضرت آدم ﷺ خنځه پیلپري او د حضرت محمد مصطفى ﷺ له را خر ګندیدو سره پاى او کمال مومي. د مورخان هردو دوت (۴۸۳-۴۲۵ م.ز)، رومي سیسروون (۱۰۶-۴۳ م.ز)، رومي سالوست (۸۶-۳۴ م)، یوناني مورخ بلوتارک (لومړۍ میلا دي پېړۍ) او لوسيان (دویمه میلا دي پېړۍ) ټول بې د روم او یونان د بېلا بېلو خدايانو او هم د خپل وخت هغو الهو او خدايانو په اړه لبرو ډېر غربدلې دی چې دوى پېژندل. د اديانو پوهنې او اديان پېژندنې په اړه چې په منځنیو پېړيو (له پنځمي میلا دي پېړۍ خنځه تر پنځه لسمې پېړۍ پورې) کې په لوبدیع کې خپرنې شوې دي له تعصب او تحجر سره غږ کې وي او د تولو د باور او عقیدې وړونه ګرځدای شوې. (۱۲-۶:۵) همدا راز په دې پېړۍ کې اصلًا د اديانو د پېژندنې په برخه کې بېلا بېلې او د منلو وړ خپرنې نه دي شوې. تر دې وروسته په (۱۷-۱۸) پېړيو کې د حساب شوې او ژوري خپرنې لاري

پرانستل شوې او دا پوهنه لاپسي بدایه شو. تر ۱۸ - پېړۍ وروسته د اروپا یو شمیر تولنپوهانو د لرغونو او نويو اديانو پېژندني په اړه خورا ډېږي خېرنې ترسره کړي. دغه خېرنې د ګروځلنند سکيمو ګانو او د استراليا او شمالی امریکا لومړنيو مېشتتو قومونو په اړه سرته ورسېدلې. د ۱۹ - پېړۍ د پای او د ۲۰ - پېړۍ د پیل تولنپېژندونکو پوهانو هم سربېره پر تولنیزو بنستونو او د قومونو دیني بنستونو، د تکوين او تکامل تګ لاره، د یاد شويو بنستونو وده او تحول په خورا لرغونو زمانو کې تر معاصري دورې پوري په بېلا بېلو روشنونو او بېنو تر بحث او خېرنې لاندې نیولي دي. تر اولسمې پېړۍ وروسته د اروپائي تولنپوهانو او خېرونکو له خوا د نړۍ په بېلا بېلو سيمو کې خورا ډېږي کيندنې وشوې. مصر او عراق (بین النھرين) له هغه هبادونو خخه ګنډل کېږي چې نوموري کيندنې او خېرنې په کې په پراخه کچه تر سره شوې دي. له ۱۸۷۹ - ۱۸۲۴ ميلادي خخه را په دې خوا اروپايانو زموږ په هباد کې هم د لرغون پېژندني خېرنو په برخه کې څانګړې پاملننه کړي ده. د کيندنو په پايله کې یې د هباد په بېلا بېلو سيمو کې ډېږي مسکوکې، کشيې او مجسمې لاس ته راوري دي. دا سيمې د جلال آباد، چکري، شيوه کې، کمري، خواجه صفا، شهداء صالحین، سلام تپه، د على آباد غاري، د کابل ولايت د منجان تپه، د باميانو بېلا بېلي سيمې، د غورښد د سیاه ګرد سيمه، د بلخ نوبهار او نورو دي. (۱۱-۳۵:۲) پاتې دي نه وي چې اروپائي تولنپوهان او خېرونکي دا ادعا کوي چې د اديانو په اړه تر تولو لومړۍ دوى خېرنې پیل کړي دي چې د هغه دا ادعا ربستني نه ده. سربېره پر دې خېرنو هغوى په خينو مواردو کې متعصبانه نظر هم لري څکه چې د علومو او فنونو له نوبست نه وروسته په اروپا کې د دې زمينه برابره شوه چې اروپايان پر آسياني او افريقيابي قومونو خپل بنسکېلاکې تسلط وساتي او غرببي مستشرقينو د دغه تسلط د دوام او ټينګكار لپاره دنده واخیستله چې د خپل لاس لاندې سيمو اديان او مذهبونه تر خېرنې لاندې ونيسي. او د هغه د اديانو او مذاهبو د ناقص بسودلو لپاره یې هڅه وکړه

او د دغو دوو وچو د مېشتتو ملتونو ترمنځ يې د اختلافاتو زمينه برابره کړه چې په پایله کې د دې ملتونو د بسکېلاک او زېښناک لپاره نورې لارې چاري چمتو شي، ان ځينو مستشرقيو کوبښن کړي چې د اسلام دين خبره په غږ واقعي او ناسمي بنې را بر سېره کړي او د دې پر وراندي د مسيحيت دين د انساني ټولنو لپاره یو بنه او د منلو وړ دين ور وپېژني. د هغو دا ډول قضاوت دا په ډاګه کوي چې د خپرنې په چارو کې له ځانګړي ديني تعصب خخه کار اخیستل شوی دی. اسلامي پوهان د اديانو د خپرنې په برخه کې له ډېبرو ستونزو سره مخ شوي دي. او د قرآن او نبوي احاديثو له نصوصو خخه په استفادې سره يې په دې برخه کې هغه حقايق بيان کړي چې انکار تربی نه شي کېداي. قرآن کريم لومړنۍ کتاب دی چې په تفصيل سره يې له لرغونو اديانو او ملتونو خخه یادونه کړي، حق آسماني دينونه يې د هغو له پېغمبرانو سره بيان کړي او د الهي اديانو پر وراندي د مشرکينو، بت پرستانو، ستورو پرستانو، اور نمانځونکو، او طبيعت نمانځونکو له موقف خخه بحثونه کړي دي. د قرآن کريم مفسرينو د اديانو د خپرنې په اړه د قدر وړ خدمتونه ترسره کړي دي چې په دې اړه کولي شو د ابن کثیر، جلال الدین سیوطی، نسفی، ابن جریر طبری، فخرالدین رازی، علامه زمخشري، علامه الوسي، ناصر مکارم شيرازي، قاضي بيضاوي او نورو مفسرينو «رحمه الله عليهم اجمعين» له ارزښتمنځو خپرونو خخه یادونه وکړو. د عقайдو د علم او اسلامي کلامپوهنې پوهانو هم تر خپلې وسې د بېلا بېلو ملتونو د اديانو او مذهبونو په اړه ارزښتمنې خپرنې کړي دي چې په دې برخه کې کولي شو له عبدالکريم شهرستانی، البیرونی، ابن حزم ظاهري، ابن تیمیه او نورو خپرونکو رحمة الله عليه اجمعین خخه یادونه وکړو.

پوښتنې

- 1 دا چې دین د انساني ټولنې يو له مهمو خانګرنو خخه دی، په دې اړه د یونانی پلوتارک مشهوره وینا خنګه واضحه کولی شي. په لنډه توګه بې ولیک؟
- 2 که دینداري په عامې معنا سره په پام کې ونيسو آیا کولی شو انسان له دې خانګړنې سره چې دوی تعریف کړی له نورو حیواناتو خخه جلا او غوره وکړو؟
- 3 دین د اسلامي پوهانو له نظر تعریف کړئ او د هغه د جامعیت او مانعیت په اړه بحث وکړئ؟
- 4 د دین په اړه له هفو تعریفونو خخه چې مستشرقینو کړی کوم يو بې ډېر جامع او مانع دی، په دې اړه لنډه معلومات ولیک؟
- 5 د دین د بېلا بېلو تعریفونو له مطالعې خخه خرنګه کولی شئ چې موضوع ترلاسه کړئ، دغه مسئلله تشریح کړئ؟
- 6 شه ډول کولی شو چې د بېلا بېلو اديانو د مطالعې او مقارنې له مخې د اسلام سېپختلي دین پر حقانيت و پوهېږو، پر دې موضوع په ټولکۍ کې د استاد تر لارښونې لاندې په پراخه توګه خبرې اترې وکړئ.
- 7 د اديانو د مطالعې او خپرني په اړه د یونان او روم د پوهانو لومړنې نظرې بیان کړئ او د دغو خپرنو ادامه تر معاصرو پېرو پورې په لنډیز سره ذکر کړئ.
- 8 د هفو مهمو سیمو نومونه واخلئ چې په نړیواله کچه په کې دینې خپرني شوې دي او همدا خپرني تر - ۱۷ او - ۱۸ میلادي پېړۍ پورې د خپل هېواد په بېلا بېلو سیمو کې هم تشریح کړئ.
- 9 د اديان پوهنې مضمون د تدریس د ګټورتیا لپاره له ټینو درسي موادو خخه په ګټنې اخیستنې سره په ټولکۍ کې د استاد تر پاملنې لاندې ګروښی کار تر سره کړئ.

دویم نوست

د اديانو بېلا بېلې وېشنې

موختې

1. د اسلام سېچخلي دين او شريعت د پوهانو له نظره د اديانو د وېشنې په اړه مهارت تر لاسه کول.
2. د ټولو مشهورو بشري اديانو د وېشنې په اړه مهارت تر لاسه کول.
3. د بېلا بېلو اديانو د وېشنې په برخه کې د بحث وړ نکاتو باندې د بحث کولو
لپاره زمينه برابرول

د اديانو د وېشنې په اړه د دين پوهانو له خوا بېلا بېلې لارې او روشنونه په کار وړل شوي دي. چې دلته لومړۍ د اسلام دين پوهانو او بیا د ټولنپوهانو وېشنې په ترتیب سره را اخلو: د اسلام سېچخلي دين او شريعت علماوو او پوهانو اديان په دوو خانګو سماوي اديان او وضعی اديانو بشلي دي.

1. سماوي او الهي اديان:

هغه اديان دي چې د واحد او لاشريك الله له خوا د الهي پیغمبرانو په پیاورو لاسونو د الهي وحى په بني د بشر د لابنوونې لپاره راولېبل شول. د دغو اديانو سلسله د حمکې پر مخ د لومړنی انسان او پیغمبر ابو البشر حضرت آدم علی نبیناو السلام عليه خخه پيل او د پیغمبرانو پر آخری پیغمبر حضرت محمد مصطفیٰ پای مومني.

2. وضعی اديان:

وضعی اديان په بېلا بېلو بنو او د انسانانو له ديني غریزې خخه منځته راغلي او خچلي ودي او پراختیا ته یې دوام ورکړي دي. لکه ودائي دين، برهمائي دين، هندوبي دين، بودائي

دین، جایني دین زرتشت دین، شينتو دین، لايوتسه دین، کنفوسيوس دین او نور. باید خرگنده شي چې خينو ټولنپوهانو اديان پر دوو خانګو (فعال - غير فعال) وېشلي دي. فعال اديان هغه اديان دي چې اوس هم فعالیت لري او پیروان هم لري. او خینې ې د پراختیا او پرمختیا پرمخ روان دي. د دغو اديانو شمېر یوولسو ته رسپوري او هغه اديان دا دي: هندوبي، زردشتی، بودايی، جایني، ټله (لايوتسه) کنفوسيوس، شينتو، سک، یهودي مسيحي او د اسلام سڀځلی دي.

غیر فعال اديان هغه متروک اديان دي چې پخوا ې د فعالو اديان په نامه پیروان درلودل، او سمهال کې خانګړي فعالیت نه لري خو خینې ې کډاډي شي د خينو معاصرو فعالو اديانو په جورښت او تشکيل کې خانګړي اغېزه ولري. لکه په افريقيا ہبادونو کې د لرغونو مصریانو اديان، حیتي او فینيقی قومونو پوري اړوند د بابل او آشور لرغونی اديان، د لرغونی روم او یونان اديان، د اروپاپی ہبادونو تیوتونی او سلت اديان، په امریکا کې د لرغونی مکزیک اديان، په آسیا صغير کې د میترابي او ماني اديان.

بله وېشنې د ټولنپوهانو له خوا د اديانو د پیروانو د نفوس او جمعیت له مخې شوې ده. دا وېشنې دو مره دقیقه نه ده او بیا متعصبانه هم ده، دا وېشنې کله کله د هفو خپرونکو تابع ده چې د اديانو د پیروانو آماريا وېشنې راغونلوي چې آیا په رښتیا سره دا یوه آزاده او بې طرفانه خپرنه ده او یا هم د خپلو اديانو تر اغېزې لاندې راغلي دي. د دې خپرنې له پېلکو خخه یوه هم د رابت هیوم شمېرنه او محاسبه ده چې له نيمې پېړۍ نه یو خه زیات مخکې د هغه په مشهور کتاب «اديان زنده جهان» کې راغلي او په لاندې ډول دي:

1. د مسحیت دین ۸۳۵ مليونه تنه.
2. د اسلام دین ۴۲۰ مليونه تنه.
3. هندوبي دین ۳۲۲ مليونه تنه.
4. کنفوسيوس دین ۳۰۰ مليونه تنه.
5. بودايی دین ۱۵۰-۲۷۵ مليونه تنه.

6. شينتو دين ۷۹ مليونه تنه.
7. تایو (لایوتسه) ۵۰ مليونه تنه.
8. یهودي دين ۱۲ مليونه تنه.
9. سک دين ۶،۲ مليونه تنه.
10. جاياني دين ۱،۶ مليونه تنه.
11. زرتشتي دين ۱۴،۰ مليونه تنه.

سره له دې چې پورتني. و بشنه د خبرونکي له خواهم اټکلې بنو دل شوې خو د مسلمانانو شمېر په هغه وخت کې د رسمي آمار نامي يا شمېرنې په اساس له ۸۰۰ مليونه خخه نیولی تر یو ملياردو پوري ذکر شوی دی، نه ۴۲۰ مليونه تنه چې رابرت هبیوم بنو دلی دی. بله و بشنه چې د ټولنپوهانو له خوا شوې د هر دين د رامنځته کېدو د نېټې پر اساس ده چې په عام ډول د هر د موسس د زدکړې کال بې معتربر ګنډلی دی. د دې معیار په اساس اوس د نړۍ شته او فعال اديان په لاندې توګه ډلبندی شوي دی:

- هندوبي دين د مسيح تر زدکړې له ۱۵۰۰ کاله د مخه. (پر هند باندې د آريابي قومونو د برید مهال).
- یهودي دين د مسيح تر زدکړې له ۱۲۰۰ خخه تر ۱۵۰۰ کاله د مخه (حضرت موسى ﷺ اټکلې دوران).
- شينتو دين د مسيح تر زدکړې ۶۶۰ کاله د مخه (د جاپان امپراتوري لومړۍ دور).
- زرتشتي دين د مسيح تر زدکړې ۶۶۰ کاله د مخه (د زرتشت آخری احتمالي نېټه)
- تایوبي دين د مسيح تر زدکړې ۶۰۴ کاله د مخه (رسمي بنسټ اينښودونکي لایوتسه)

- جایني دین د مسيح تر زدکړي ۵۹۹ کاله د مخه (رسمي بنسته اينسودونکي ماهاویرا)
- بودايي دین د مسيح تر زدکړي ۵۶۰ کاله د مخه (د بودا د زدکړي اتكللي نېټه)
- ګنفوسيوس دین د مسيح تر زدکړي ۵۵۱ کاله د مخه (د ګنفوسيوس د زدکړي اتكللي نېټه)
- د مسيحيت دین د مسيحيت او یهوديت له ګډي نېټي خخه ۴ کاله د مخه (د حضرت عيسى ﷺ د زدکړي اتكللي نېټه)
- د اسلام سڀځلی دین ۵۷۰ ميلادي کال (د حضرت محمد مصطفی ﷺ د زدکړي دقيقه نېټه).
- د سک دین ۱۴۶۹ ميلادي کال (د ګورو نانک د زدکړي دقيقه نېټه) (۳۱ - ۲۹:۴۲) .

څينو ټولنپوهانو د نړۍ اديان د هغو د جغرافيويي منشا په اساس ډلبندۍ کړي دي. په دې ډلبندۍ کې آسيا د نړۍ د ټولو معاصرو فعالو اديانو د زدکړي بستر ګنلي ۵۵. هغو اديانو چې له لوبدیع خخه وده کړي یهودي، زرتشتي مسيحي او د اسلام سڀځلی دین دي.

له جنوبي اسيا خخه هندوبي، جایني، بودايي او سکهي اديانو وده کړي ۵۵. له ختيبي آسيا خخه د تايو (لايوتسه)، ګنفوسيوس او شينتو اديانو سرچينه اخيستې ۵۵.

څينو ټولنپوهانو د معاصرې نړۍ اديانو د هغه اتكل او تصور پر اساس وېشلي چې په پیل کې په د اللہ ﷺ په اړه درلودل، هغه وېشنې په لاندې ډول ده: د هندوبي، ګنفوسيوس، او شينتو اديان په پیل کې د شرك پر بنیاد جور شوي وو او وروسته ې هم خپل شرك ته ادامه ورکړي ۵۵. بودايي او جایني اديان ې له دې چې د اللہ ﷺ پر شتون ټينګار وکړي جور شوي دي.

د اسلام سپېڅلی دين او تر حضرت نوح صلی اللہ علیہ و آله و سلّمَ د مخه او یا وروسته نور ټول اسماني اديان د واحد الله صلی اللہ علیہ و آله و سلّمَ پرشتون معتقد وو.

ځینو نورو ټولنپوهانو د نړۍ معاصر اديان پر دې اساس ډلبندی کړي چې کوم دين د موسس په نوم یاد شوي او کوم دين نه دی یاد شوي، لکه: د زرتشت، ګنفوسيوس، بودايو، او جيني دينونه د خپلو موسينسو په نومونو یا لقبونو سره یاد شوي دي، په داسي حال کې چې نور اديان داسي نه دي. ځینو ټولنپوهانو اديان په دوو څانګو توحیدي او شركي وبشلي دي.

د لوپدیع ځینو فلاسفه وو د اديانو ډلبندی په جلا بنې سره کړي چې خو پېلګو ته یې په لاندې ډول سره اشاره کړو:
الماني ويلیام فرید ریخ هیگل د بشري نړۍ اديان په لاندې درېيو برخو ډلبندی کړي
دي:

- له طبیعت خخه اقتباس شوي اديان.
- هغه اديان چې د فردی روحانیت له عقیدو خخه وده موحي.
- عمومي اديان په مطلق ډول.

هالندي ټولنپوه تیل د بشري نړۍ اديان په دوو څانګو ويشي: له طبیعت خخه اخیستل شوي- د اخلاقو د اصولو پر اساس.

يو شمېر نورو ټولنپوهانو اديان پر درېيو برخو وبشلي دي: د ورو قبیلو او ګورنيو اديان، د لویو ملتونو او قومونو اديان، بین المللی اديا چې د بلا ببلو قومونو او ملتونو د منلو ور دي. علی اصغر حکمت د «تاریخ اديان» لیکوال لاندې ډلبندی ډېره منطقی او د منلو ور ګئي. په دې ډلبندی کې اديان په لاندې درېيو برخو وبشل کېږي:
- ساده بدوي اديان: پر اجسامو او اروا وو عقیده او د نیکونو عبارت، لکه:
آنميزم، توتميزم او فتيشيزم.

- پر فکري او فلسفې اصولو ولاړ اديان، لکه بودايو دين، هندوسيزم او ګنفوسيزم.

- پر روحاني اصولو ولاړ اديان: لکه یهوديت، مسيحيت او د اسلام سڀتلی دين.
.(۲۲:۱۲)

ایس. ام شاهديو اروپائي خپرونکي او د «د نړيوالو مذهبونو پېژندنه او د اديانو پر تلننه» اثر مؤلف چې پښتو ژياوه ېي جمال الدين عرفان کړي ده. په دې اثر کې ېي د بشري نړۍ اديان په درېپيو برخو وپشلي دي:

1 د سامي نژاد اديان او د غير سامي نژاد اديان: په سامي نژاده اديانو کې یهوديت، مسيحيت او د اسلام سڀتلی دين شامل دي. خو اړينه ده چې ووایو د اسلام په مقدس دين کې نژادي تفوق نشته او رنګ هم اعتبار نه لري. عرب په غير عرب او سپین پر تور امتیاز نه لري بلکې د انسان د بهه توب او کرامت معیار یوازي او یوازي په تقوی او پرهیز ګاري کې دی. په غير سامي نژادو اديانو کې آريابي اديان لکه: هندو، جيني، سک او د زرتشت دين شامل دي. همدا راز په منگوليانبي اديانو کې تایو (لايوتسه) ګنفوسيوس، شينتو او د اسلاف پرستي اديان شامل دي. بوداibi دين آريابيانو او منگوليانيانو دواړو پوري اړوندېپوري خو د حینو خپرونکو په اند بوداibi دين منگوليانيانو پوري اړوند دی نه آريابيانو پوري.

2 -الهامي او غير الهامي اديان: الهامي اديان هغه اديان دي چې د الله تعالیٰ د وحى او الهمام پر اساس منخته راغلي وي.

غير الهامي اديان هغه دي چې د الله تعالیٰ د وحى او الهمام پر اساس نه وي رامنخته شوي بلکې د یو شمبر اشخاصو او یا یو شمبر ټولنو له خوا وضع شوي او رامنخته شوي وي.

3 - د اديانو ډليندي د هغو د رامنخته ګېدو او خرګندېدو پر اساس: چې د هغو په اړه د مخه معلومات ورکړل شول. (۳۷:۲۰-۳۹)

پونستني

- 1 د اديانو هغه ډلښتني چې د اسلامي علماءو له خوا شوې او د مسلمانانو د تایید وړوي، نومونه یې واخلي او په لنډه ډول یې تشریح کړئ.
- 2 د اديانو ډلښتني په فعال او غیر فعال په خه معنا ده له بېلګو سره یې بیان کړئ.
- 3 د نفوس پر اساس ډلښتني چې کله کله له تعصب خخه ډکه و بشنه شوې، دغه موضوع د یوې بېلګې په ترڅ کې خرگنده کړئ.
- 4 ټول معاصر فعال اديان په اسیا کې منځته راغلي دي، دا موضوع په ټولګي کې د استاد په مرسته تر بحث لاندې ونیسرئ.
- 5 علی اصغر حکمت ولې خپله ډلښتني ډېرہ منطقی ګڼي؟ موضوع په ټولګي کې د استاد تر لارښوونې لاندې مناقشه کړئ.
- 6 د تیل، هیل او ايس ايم شاهد ډلښتني په لنډه توګه ولیکئ.
- 7 محصلان دې له درسي وسايلو خخه په ګتې اخیستني سره د اديانو د ټولو ډلښتيو په اړه یو له بل سره د استاد تر نظر لاندې خپله پونستني مطرح کري، او خوابونه دې ورکړي.

د رېشم ټولست

د دینې معتقداتو تاریخي شالید

په دووو درس یاساًء تونو ګړي ټدریس شا

موخې

1. له حضرت آدم ﷺ خخه نیولی تر حضرت خاتم الانبیاء ﷺ پورې د الله ﷺ د انبياء وو د بهشت د لري لنډه سپرنه.
2. د هغو اساسی پونستو سپرنه چې د فطري ايمان پر اساس د انسان ذهن ته راپوري.
3. د نړۍ د متروکو او فعالو وضعی اديان لنډه سپرنه.

لکه خنګه چې مو د مخه اديان په دوو (سماوي او وضعی) برخو ووبشل هره برخه یې ځانته ځانګړې تاریخي شالید لري چې دلته د هريبو په اړه لنډ معلومات وړاندې کېږي:

د سماوي اديانو تاریخي شالید:

خدای تعالي ﷺ د خپلی لورې ارادې او حکمت پر اساس وغوبنتل حضرت آدم ﷺ د ځمکې پر مخ د لومړنې انسان او خلیفه په توګه خلق کري چې د پیداينښت تر بشپړدو وروسته د ځمکې د جورپدو چاري د هغه په لاسونو سره پیل شي. له حضرت آدم ﷺ او بي بي حواله ﷺ خخه د انسانانو نسل د ځمکې پرمخ پراخه شو او د وخت په تېرپدو سره انساني تولې جورې شوې، الله تعالي ﷺ انسان چې یو مکرم او له حسن تقويم سره جور شوی موجود دي، د دنيوي ژوند د چارو په تنظيم او آخروي نېکمرغې ته د رسپدو په لاره کې یوازې پېږي نه بندو بلکې په بېلا بېلو زمانې مقطعرو کې یې د رسولانو او انبياء کرامو عليهم السلام په را استولو سره انسان ته سمه او په موقع لارښونه وکړه. حضرت آدم ﷺ پخپله د خدای ﷺ لومړنې لېږل شوینبي دی او د نبوت سلسله له هغه خخه پیلپوري، د حضرت سرور کاينات محمد

مصطفې صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ تر را خر ګندېدو او کېړل کېډو پوري دوام کوي. الهي پیغمبرانو انساني ټولنو ته په ديني او دنيوي چارو کې لارښونه کړي، د خدائی تعالي صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ اوامر او نواهي پې ورته رسولی دي. که خه هم خینو سرغروونکو قومونو او ملتونو د هغوي ربستيني دعوت نه دی منلي، سره له دې هم الله صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ د پیغمبرانو په بعثت سره ټولو ټولنو ته د حجت اتمام کړي دي. او هېڅ قوم ته به سزا ورنه کړي ترڅو هغوي ته کوم پیغمبر نه وي استول شوی خرنګه چې فرمایي:

«وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبَعَثَ رَسُولًا» (1: الاسراء، 15) يا د الله تعالی دا وينا :

«رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لَفَلَا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ

الله عزیز حکیما» (1: النساء 165).

حضرت آدم صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ خپلو اولاده وو سره زر (۱۰۰۰) کاله ژوند کړي او هغوي ته پې د خپلو لسو صحيفو او الهي وحی له لاري لارښونه کړي ده. تر حضرت آدم صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ وروسته د هغه زوی حضرت شیث صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ په پیغمبری مبعوث شو چې (۵۰) صحيفې پې درلودې او خپل قوم ته پې لارښونه کړي ده.

حضرت ادریس صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ بل پیغمبر دی چې له خان سره پې (۳۰) الهي صحيفې درلودې او قرآن کريم د هغه په اړه فرمایي:

«وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ رَّجُلٌ صَدِيقًا نَّبِيًّا وَرَفَعَنَهُ مَكَانًا عَلِيًّا» (1: مریم، 56-57).

حضرت ادریس صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ په بابل کې نړي ته سترګې وغړولي او د حضرت آدم صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ د ژوند (۳۰۸) کاله پې لیدلی دي. دی هغه لومړنې شخص دی چې پر قلم پې لیکل پیل کړل. هغه له خپلو امتیانو سره د مصر په لور هجرت وکړ او د هغه خای خلک پې د الله صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ دین ته راوبل. د ادریس صلی اللہ علیہ وسّع نعمتہ په وخت کې خلکو په (۷۲) ژبو خبرې کولې او

ادریس صلی اللہ علیہ و آله و سلّم په دې ټولو ژبو پوهیده ترڅو هر قوم ته د هغوي په خپلې ژبې لارښونه وکري، لکه خنګه چې الله تعالى صلی اللہ علیہ و آله و سلّم فرمایلي دي: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمَهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ». وايې چې هغه لوړمنې شخص دی چې د بناړونو د سیاست اصول او قواعد او د بناړ حورونې فن یې خپل قوم ته وروښود او د ده په وخت کې ۱۸۸ بناړونه آباد شول.

حضرت نوح صلی اللہ علیہ و آله و سلّم دور راوسید او د حضرت ابن عباس رض د حدیث پر اساس د حضرت آدم صلی اللہ علیہ و آله و سلّم او حضرت نوح صلی اللہ علیہ و آله و سلّم ترمنځ لس پېړۍ زمانی واتن موجود وو، په دې وخت کې ټول خلک د الله تعالى صلی اللہ علیہ و آله و سلّم پر دین مومن وو. حضرت صلی اللہ علیہ و آله و سلّم لوړمنې رسول دی چې تر طوفان وروسته د ځمکې د خلکو لپاره واستول شو، لکه خرنګه چې حضرت آدم صلی اللہ علیہ و آله و سلّم هغه لوړمنې نې دی چې د انساني بنیاد نوې ټولنې ته په پیغمبری مبعوث شو. الله صلی اللہ علیہ و آله و سلّم د دوى په اړه فرمایي:

«إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحاً إِلَى قَوْمِهِ أَنَّ أَنذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلٍ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ»

(نوح، ۱) ۹۵۰ هغه په خپل قوم کې ژوند وکړ.

حضرت نوح صلی اللہ علیہ و آله و سلّم په داسي قوم کې پیغمبر شو چې هغوي د بتانو عبادت کوه، په هغو کې پینځه بتان مشهور دي او قرآن کريم د هفو نومونه ود، سواع، یغوث، یعوق او نسرښو دلي دي چې په حقیقت کې د نبو اشخاصو او یا مقربو ملایکه وو نومونه دي او وروسته یې ورته بتان جوړ کړي چې د هغوي تعليمات او خدمتونه له دوی خخه هېږد نه شي چې ورو ورو د نوح صلی اللہ علیہ و آله و سلّم د قوم د معبدانو په توګه پاتې شوي دي.

حضرت صلی اللہ علیہ و آله و سلّم په خپل قوم کې د الله صلی اللہ علیہ و آله و سلّم د دین د احکامو تبلیغ ته ادامه ورکړه مګر لبوا کسانو د هغه دعوت ومنه، تر هغې چې نوح صلی اللہ علیہ و آله و سلّم د یوې پېړۍ پر جوړولو مامور شو او یو لوی طوفان پیل شو حضرت نوح صلی اللہ علیہ و آله و سلّم له خپلې کورنۍ او پیروانو سره پېړي ته

پورته شول او له طوفان خخه ورځغورل شول. د هغه مشرک زوي کتعان په ډوب شویو کسانو کې. نوح ﷺ د ئمکي پرمخ د انسانانو دويم پلار و چې انسانان د هغه له درېبو زامنو سام، یافت او حام خخه ټوکبدلي دي.

بيا د خليل الله حضرت ابراهيم ﷺ وخت رارسپري، د ابراهيم ﷺ او نوح ﷺ تر منځ تر زر کالو زيات زمانی واین دي. ابراهيم ﷺ د عراق په بابل کې له یو بت پرسنه پلار (آزر) خخه دنيا ته راغي، او قرآن کريم یې په اړه فرمائي: «وَأَذْكُرْ فِي

الْكِتَبِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صَدِيقًا نَّبِيًّا» (۱: مریم، ۴۹). هغه له خپل پلار او مېرمنې (ساره) سره له بابل نه د شام «حران» بنار ته هجرت وکړ. ابراهيم ﷺ یو فاسد قوم ته مبعوث شو چې نمرود بن کتعان یې مشر وو او د پیاورو دلايلو په راولو سره د غرور او د هغه د قوم پر وړاندې یې مبارزه وکړ او د بتانو په ماتولو سره یې د هغه پر وړاندې یو بنکلې دلیل وړاندې کړ. اسحق نومېده او د بنی اسرائييلو د پیغمبرانو د خرگندېدو لړي یې رامنځته کړ او له هاجر خخه یې د اسماعيل ذبیح الله په نامه زوي ستړکې نړي ته وغړولي چې د عربو د پیغمبرانو د خرگندېدو لړي تري پیلپري.

حضرت هود ﷺ د عاد قوم ته واستول شو. «وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَقَوْمَرَ آعَبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُرْ مِنْ إِلَهٖ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ» (۱: الاعراف، ۶۵) د عاد قبيلې یمن ته نبدي په احقال سيمه کې ژوند کوه. او تل یې د پیغمبرانو عليهم السلام له او امره خخه سر غړونه کړي ده. حضرت صالح ﷺ ثموديانو ته واستول شو: «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثُمُودَ أَخَاهُمْ صَلِحًا» (۱: النمل، ۴۵) ثموديانو د حجر په سيمه کې چې د حجاز او شام تر منځ موقعیت لري، ژوند کوه، د بتانو نمانځنه یې کوله او د حضرت صالح ﷺ له

لارښونو خخه د سر غړونې له کبله په ډول ډول عذابونو نسکور شول. لکه صاعقه (تندر- تکه) صيحه (لور او بورنوونکي آواز) او رجفه (د څمکې رېبدا- زلزله).

حضرت لو طالقانی هغه قوم ته په پیغمبری لېږل کېږي چې تر ټولو بد کاره خلک وو. او د اردن په ختیئ کې په «سدوم» بسار کې یې ژوند کوه. حضرت لو طالقانی هغوي له دی بد او شنیع عمل (لواطت) خخه تل منع کول. خو هغوي د دغه مهربانه نبی ربستینې خبره نه اورېده.

قرآن کريم د لو طالقانی او د هغه د قوم په اړه داسې فرمایي: «وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ

أَتَأْتُوكَ الْفَاحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبَصِّرُونَ ۝

دُونِ الْنِسَاءِ بَلَ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ» (۱: النمل، ۵۵) تر هغې چې خدای تعاليٰ

تر ډېر وخت ورکولو وروسته په درې ډوله هلاکوونکو عذابونو: د کليو لاندي باندي

کول، صيحه او رجم (په کانو ويشهنه) باندي نابود او هلاک کړل. (

۲۸۲—۲۷۵:۲۴).

د حضرت اسحق بن ابراهيم عليهما السلام زوي حضرت يعقوب عليهما السلام او د حضرت يعقوب عليهما السلام زوي حضرت یوسف عليهما السلام دی. دوی ټول د الله تعالیٰ پیغمبران وو او د سماوي اديانو تبلیغ یې کوه. حضرت شعیب عليهما السلام حضرت ایوب عليهما السلام، حضرت یسوع عليهما السلام، حضرت موسی عليهما السلام، حضرت هارون عليهما السلام، حضرت یونس عليهما السلام، حضرت زکریا عليهما السلام، حضرت یحییٰ عليهما السلام او حضرت عیسیٰ عليهما السلام له الهی پیغمبرانو خخه دي چې خپلو سرگروونکو او منحرفو قومونو ته استول شوي دي. او د هغو سماوي اديانو تبلیغ یې کوه چې واحد اصول او آرونې لري. دا ټول هغه پیغمبران دي چې قرآن کريم ترپ یادونه کېږي، په داسې حال کې چې د الله جلاله د ټولو استول شویو پیغمبرانو شمیر (۱۲۰) زره تو ته رسپږي. چې په هغو کې یوازې (۱۱۳) تنه یې رسولان دی او دا شمیر د ابی امامه په حدیث کې له ابودر غفاری او حضرت محمد ﷺ خخه روایت شوي دي. او ددې

لساکونو زرو تنو پیغمبرانو آخری پیغمبر حضرت محمد مصطفی د نبایو سردار او د کایناتو سرور دی چې کتاب بې د ټولو سماوي کتابونو ناسخ او رسالت بې د الهی د ټولو رسولانو او پیغمبرانو د پای تکی دی. ۲:۷.

د وضعی ادیانو تاریخی شالید:

لکه خنگه چې ټول پوهېرو چې انسان په فطري ډول یو خدای پېژندونکي موجود دی او دا فطرت الله ﷺ له ازله د آدم په نسل کې اينسي او پخليه انسانان یې پري شاهدان ګرځولي دي، په دې اړه خدای تعاليٰ ﷺ فرمائي: «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتُهُمْ وَأَشَدَّهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَّا سُتُّ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنَّ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ۝ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ أَبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَهُنْ لَكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ» (1: الاعراف، 172-173). او یا د الله ﷺ دا وینا: ﴿فِطَرَتِ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ﴾

د قرآن کريم دا وينا: «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنِّي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ۝» (1: الزخرف 26-27). يا هم د رسول الله ﷺ دا
إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيِّدِنِينِ» (1: الروم، 30) همدا راز د حضرت ابراهيم ﷺ په اړه
حدیث: «كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَىٰ فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ فَإِذَا هُوَ يُهَوَّدَانِهُ أَوْ يُنَصَّرَانِهُ أَوْ يُمَجَّسَانِهُ». له
قرآنی آیتونو او د اسلام ستر پیغمبر ﷺ له حدیث په خرکنده پوهېدل کېږي چې ټول
انسانان له سالم فطرت (د یو اللہ ﷺ پېژندې) سره پیدا کېږي خو وروسته بیا مور، پلار
او انسانی ټولنه د چې دغه سالم فطرت ته د حق او سمې لاري لارښونه کوي، لکه
خرنګه چې پیغمبرانو او د هغو پیروانو همداسې کري دي، او يا دا چې دغه فطرت یې

ناسمې او غلطې لارې ته هڅولی دی. او هغه د خپلو آزادو نظریو، وضعی او په خپل لاس جور شويو اديانو (سرک او له الله ﷺ خخه انکار) تابع ګرځوي.

تولنپوهانو وایي: که د بشر د ژوند تاریخ ته پام و کپرو نو خرگندېږي چې بشر د پیدايندست له پیله تل د حقایقو د رابرسپړه کولو او د دې سر ترپایه مرموزې نړۍ په مجھو ولا تو کې د ورنو تو لو په لته کې دی. او له دوى خخه خینو غوبنتل و پوهېږي چې آیا دا نړۍ ازلي او ابدی ده که حادث او فاني؟ کوم خالق لري یا پخپل سر پیدا شوي ده؟ که خالق لري، هغه خالق خه راز دی؟ او خه ډول ستاینه لري؟ د انسان بر خلیک به په دی له زرگونو هېښتیاوو ډکې نړۍ کې خه ډول وي؟ د انسان پیدايندست د کومې موختې پر اساس شوی که بې موختې موجود دی؟ آیا د انسان د بنې او بدې کړنې پر وړاندې ثواب او عذاب شته که خنګه؟ که وي کیفیت به بې خه ډول وي؟ خوک به له مور سره محاسبه وکړي؟ زمور محاسب (الله ﷺ) به له مور خخه خه هیله ولري؟ د هغه د خوبنې لپاره اطاعت او عبادت اړین دی که خنګه؟ دا تولې هغه پوبنستې دی چې د هر انسان (بپرته پاتې او پرمخ تللي) په ذهن کې راخې او د هغوي په اند دا پوبنستې ورو ورو د دې لپاره زمينه برابروي چې بدوي او ابتدائي انسان د خدای پېژندنې لاره مخې ته ونيسي او له خانه په پورته ذات باندې ګروهمن (معتقد) شي، د ستونزو او سختیو په وخت کې د هغه په نامه عبادت او اطاعت وکړي او قرباني ورکړي چې د هغه خوبنې او رضا تر لاسه کړي (۲۲:۱۷).

د تولنپوهانو په اند په لومړنیو قومونو کې د وضعی دین تر تولو لومړې بنې د طبیعت نمانځنې (توتمیزم) او روح نمانځنې (فتی شیزم) دی چې په هغو کې د سماوي او ارضي ستورو له پاکو موجوداتو خخه د «توتم» تر عنوان لاندې وتاکل شوي دي. او یو غیر طبیعي موجود چې په هر خه کې بې نفوذ کړي وي د معبد په توګه نمانڅل کېږي او هم د نیکونو ارواکانې نماڅلې کېږي. وضعی اديان پر دوو خانګو «متروک او فعل» باندې وېشلې کېږي چې د لرغونې نړۍ په متروکو اديانو کې د لرغونو

مصریانو وضعی اديان، د بابلیانو او آشوریانو وضعی اديان، د فنیقی او حیتي اقوامو وضعی اديان، مترابی او مانی وضعی اديان، د لرغونی یونان او روم وضعی اديان او د اروپا د تیوتونی او سلت وضعی اديان شامل دي. معاصر (اوستی) وضعی اديان چې اوږده لرغونتیا لري په ترتیب سره ودایي دین، برهمایي دین، هندویي دین، بودایي دین، جاینی دین، تایو (لایوتسه) کنفوسیوس دین، شینتو دین، زرتشت دین، سکھی او نور کوچنی اديان.

پونتنې

1. د تاریخي شالید له مخې د اديانو کوم ډول ډلندی زموږ د منلو وړ ګرځیدی شي؟ په لنډه توګه پې خرګنده کړئ.
2. د سماوي اديانو د تاریخي شالید لړی له حضرت آدم ﷺ خخه پیلپېږي، تاسې خه ډول کولی شئ چې دغه لړی د آیتونو په رنا کې ثابته او تائید کړئ.
3. حضرت ادریس ﷺ په کومه زمانه کې ژوند کړي، د هغه له مهمو کارونو او مهارتونو خخه یادونه وکړئ.
4. د حضرت نوح ﷺ او حضرت ابراهیم ﷺ د ژوند ژواک او مبارزو په اړه لنډ معلومات ولیکئ.
5. حضرت هود ﷺ، حضرت صالح ﷺ او حضرت لوط ﷺ کومو یاغي قومونو ته مبعوث شوي وو؟ او هم د دغو قومونو د هلاکت خرنګوالی خرګند کړئ.
6. د حضرت محمد ﷺ د حدیث پر اساس د رسولانو او نبیانو شمېر خومره دی؟ وې لیکئ.
7. دا چې خدای پیژندنه د انسان فطري ځانګړنه ده په آیتونو او د هفو په تفسیر او ژبارې سره پې ثابته کړئ.
8. هغه اساسی پونتنې چې تل د انسان ذهن ته رائي کومې دي، د اسلام سېپختلي دین په رنا کې پې خوابونه ورکړئ.
9. د متروکو اديانو او فعالو اديانو یوازې نومونه واخای.
10. له درسي موادو خخه په ګټې اخیستې سره د فطري او ګسبې ايمان په اړه په دوو ګروپونو کې خبرې اترې وکړئ او د دې بحث کارنده پایلې په ډله یېزه توګه وړاندې کړئ.

څلورم نوست

**د نړۍ په ځینو هېوادونو کې د اديانو د حضور او د اديانو د
پیروانو د نوی شمېرنې څرنګوالی**

په دوو درس یا ساعت تزوړو کېږي ټدریس شای

موختی

1. د دیني پیروی په اساس د نړۍ د بېلا بېلو هېوادونو په اړه د معلوماتو وړاندې کول.
2. د بېلا بېلو اسلامي هېوادونو په اړه معلومات وړاندې کول.
3. د نړۍ په بېلا بېلو هېوادونو کې د مسلمانانو د شمېر په اړه معلومات وړاندې کول.
4. د هغه لامل په اړه معلومات چې ځینې څېرونکي یې له کبله د ځینو اديانو د پیروانو شمېر کم یا زیات رابښي.
5. د بېلا بېلو اديانو د پیروانو شمېرنه.
6. د نړۍ د فعالو اديانو په اړه اړین معلومات وړاندې کول.

د نړۍ په بېلا بېلو هېوادونو کې د لویو اديانو عملی حضور، د بحث وړ مسکنه ده، په بېلا بېلو هېوادونو کې د بېلا بېلو اديانو د پیروانو دقیقه شمېرنه او ډلبندې یو خه ستونزور کار دی. هغو کسانو چې د اديانو د شمېرنې او ډلبندې په راغونډولو کې هڅه کړې کېدای د خپل اړوند دین تر اغیزې لاندې راغلې وي. د چین او چاپان د خلکو په اړه شمېرنه چې په کنفوسيوس، تایيو او شیتو اديانو عقیده لري دقیقه معلومه نه ده هغه شمېرنه چې په د هندوستان په خبر هېوادونو کې د مسلمانانو لپاره وضع

شوې سمه نه ده. او د مسلمانانو شمېر لکه خومره چې ده په دې ډول هېوادونو کې ترې لې بنسو دل کېږي. مور په لاندې جدول کې د نړۍ څینې هېوادونه را اخلو چې د بېلا بېلو اديانو د پیروانو تناسب یې د خورا ډېر، ډېر او یا لې او خورا لې په کلماتو سره بنسو دل شوې دی. په دې جدول کې اسلامي هېوادونه چې په نړۍ کې تقریباً (٦٠) هېوادونه جو روړي، نه دي ذکر شوي. بناګلي محصلان او نور لوستونکي له دغو هېوادونو سره چې ډېري خلک یې د اسلام سپېڅلې دین پیروان دی، اشنایي لري.

د نړۍ د څینو هېوادونو جدول چې په ځانګړو درجو سره د بېلا بېلو اديانو پیروان دي.

د هېواد نوم	خورا ډېر	ډېر	ټېر	خورا ټېر	خورا لې
بریتانیا	د انگلیس کلیسا	د ویلن کلیسا	د سکاتلنڈ کلیسا	د سکاتلنڈ کلیسا	دایرنډ، کاتولیک رومی او یہودی کلیسا
هندوستان	اسلام	مسیحی	سکھی جایری بوداھی زرتشتی یہودی	هندو	
ایتالیا	پروتستان	ارتدکس	یہودی	رومی کاتولیک	

د هبود نوم	خورا ټپر	هپر	لپ	خورا ټپر	بو ما
مسیح ی	ہندو	اسلام		بودایی	
رومی کاتولیک	پروتستان	بودایی		شینتو	جاپان
سایر مذاہب	یہودی	پروتستان	کاتولیک		ارجنتاین
یہودی	یونانی	ارتکس	لوتری		استونی
یہودی	ارتکس	پروتستان	رومی کاتولیک		لرگونی چکوسلواکیا
مسیح ی	اسلام	ہندو	بودایی		سیلوون
ارتکس یونانی	یہودی	لوتری	رومی کاتولیک		هنگری
رومی کاتولیک		اسلام	یونانی ارتکس		بلغاریا
رومی کاتولیک		اسلام	ارتکس		رومانیا
یہودی	کاتولیک	پروتستان			سویس
پروتستان	اسلام	رومی کاتولیک			فیلیپین
اسلام	ابتدایی مذہب نہ	مسیح ی			کانگو
مسیح ی	اسلام	آنمیسم			گینه
پروتستان	یہودی	رومی کاتولیک			پولند

د هبواو نوم	خورا ټپ	لپ	ټپر	خورا ټپر	خورا لپ
یوګوسلاوی	یونانی ارتدعاس	رومی کاتولیک	اسلام	لپ	
یونان	یونانی ارتدعاس	اسلام	یهودی		
آلمان	پروتستان	رومی کاتولیک	نور مذهب		
الباني	اسلام	یونانی ارتدعاس			
سویل افریقا	رومی کاتولیک	پروتستان			
د امریکا متحده ایالات	مسحی، کاتولیک او پروتستان	یهودی	اسلام		
تایلند	بوذایی	اسلام			
سویڈن	لوتری	سویڈنی			
فرانسه	رومی کاتولیک	پروتستان	اسلام		
فنلاند	لوتری	یونانی ارتدعاس			
کانادا	رومی کاتولیک	پروتستان	اسلام		
شمالي کوريا	یونانی	مسحی			

د هېواد نوم	خورا ډېر	څېر	لړ	خورا ډېر	خورا ډېر
سویل ګوریا	یونانی	مسيح ی			
ویتنام	بودایي	مسيح ی			
نيکاراګوا	رومی کاتولیک				
لايوس	بودایي				

د نړۍ د بېلابلو اديانو په اړه نوي شمېرنې

د اديانو د پېروانو د شمېرنې او احصائي په اړه خورا ډېري ستونزې شتون لري. په پخوا زمانو کې هم هفو کسانو چې دې کار ته اقدام کړي تر ځینو ملاحظاتو لاندې وو. اوس هم دغه شمېرنې د ځینو لاملونو تر اغیز لاندې دي. په احصائيو او شمېرنو کې دا مسئله هم ډېره مطرح وي چې څېرونکي د نړۍ په کوم فعال دين پوري اړوند دی. همدا راز د پېروانو د بېلګو په راتولولو کې ستونزې شته دي او له دې سره سره هر چا چې وغوبتيل د خپل د دين پېروانې په یوه سيمه کې زيات وښودل او یا دا چې په یوې لوپديئې (عربي) کورني کې یوازي مور او پلاړ په مسيحي دين ټینګ ولار وو او زامنو او لورگانو یې له آړه پر مسيحيت دين ټینګارنه درلود خو په شمېرنې او احصائي کې ټوله کورني د مسيحيانو په ډله کې شمبرل شوې ده، او په لسګونو نور لاملونه او ستونزې.

مورد دلته د اديانو تر ټولو نوي او تانده شمېرنه را اخلو چې په (۲۰۰۵) کال کې راغونه شوې ده. او د «وکي پيديا» په سایت کې «ګروههای دینی اصلی یعنی اصلی دینی ډلي» تر عنوان لاندې خپره شوې ده، چې په یقين سره ویلی شو چې دا شمېرنه هم په ځینو برخو کې د ځینو لاملونو تر لبوا ډېر اغږي لاندې راغلي ده، د بېلګې په توګه د نړۍ په ټولو نفوسو کې د اسلام دين پېروان ۲۰٪ بښودل شوې. او د مسيحيت دين پېروان ۳۳٪ تثبت شوي دي چې کېدای د مسلمانانو شمېر په امريكا، اروپا او افريقا کې په پوره غور سره نه وي احصائيه شوی. همدا راز کېدی شي په هند، ماليزيا او اندونېزيا کې د مسلمانانو سره شمېر د ځینو ځانګرو لاملونو له کبله لبې بښودل شوي وي. له دې ستونزو سره سره بیا هم مورد د وکي پيديا شمېرنه چې ئان یو څيلواک پوهنليک راپېژني، یې له کومې کمۍ خخه دلته راپرو:

د اسلام سڀېتلې دين: ۱،۳ مiliard تنه.

اهل سنت و جماعت: ۹۴۰ ملیون تنه.

اهل تشیع: ۱۲۰ ملیون تنه.

د اسلام نورې فرقې: ۲۴۰ ملیون تنه.

د مسيحیت دین: ۲،۱ ملیارد تنه.

يهودیت دین: ۱۴ ملیون تنه.

هندو دین: ۹۰۰ ملیون تنه.

بودایي دین: ۳۷۶ ملیون تنه.

سکھي دین: ۲۳ ملیون تنه.

جايني دین: ۴ ملیون تنه.

بهائي دین: ۷ ملیون تنه (اعتبارې د ۱۹ پېړۍ له پیله)

زرتشت دین: ۶،۲ ملیون تنه.

د چین عامه دین: ۳۹۴ ملیون تنه.

شینتو دین: ۴ ملیون تنه (اعتبارې د ۳۰۰ قبل المیلاد له پیله)

د روح نمانځې (اسپریتیسم) دیغه: ۶ ملیون تنه (اعتبارې ۱۹ پېړۍ د نیمايې له پیله)

سکولاران (بې مذهبان) چې ټول ملحدین، کافران، د مذهب ضد او د الله ﷺ ضد

ډې په کې شاملېږي: ۱،۱ ملیارد تنه.

دا ډله د عقایدو یوه پراخه خیالي نړۍ لري او په خانګړي قانون پوري نه

اړوندېږي او ئینې بې اومنیسم (بشر پالنې) پوري اړوند دي ئینې نور بې آزاد

فکر لري.

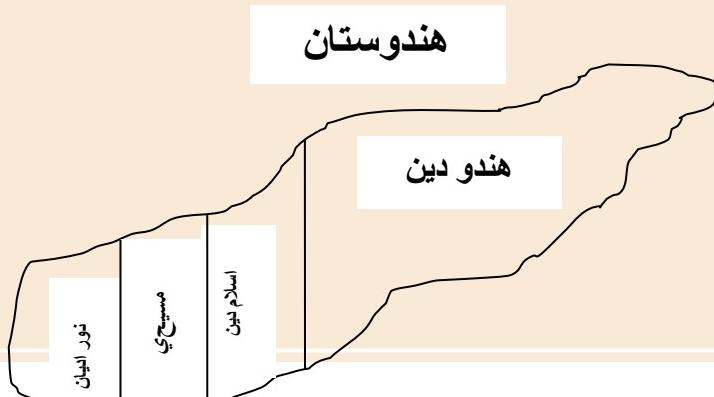
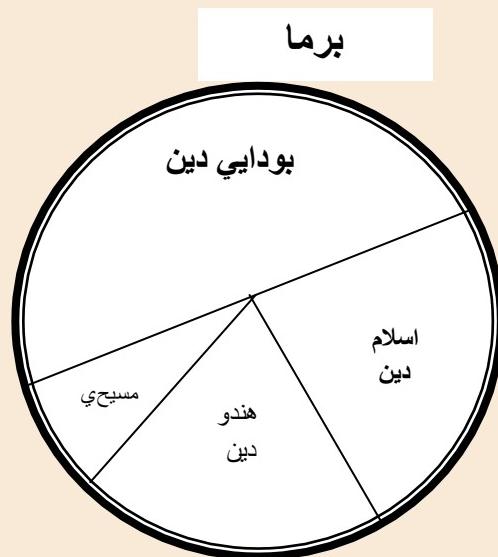
(<http://fa.wikipedia.org>).

د نړۍ د فعالو اديانو په اړه د اړینو معلومات جدول

نېټه	د دین نوم	د راخړ ګندیدو	خای	د عبادت وړ خداي	د پېروانو شمېر دیني کتاب
1	د اسلام سېبېخلي دین	د اوومي ميلادي پهپري په لومړيو کې	توله نړۍ	الله	قرآن کريم
2	مسیحیت دین	لومړۍ ميلادي پهپري	توله نړۍ	د پلار خداي	(الجیل) نوي عهد
3	يهودیت دین	1200-1500ق	تیت پرک اسهول	يهوه	(غورات) عتیق عهد
4	هندو دین	1500 قبل المیلاد	هندوستان	برهم او بپلا بپل ارباب الانواع	وداګان او پانیشادا ن
5	دین کنفوشیوس	اوائل قرن ۵ قبل از میلاد	چین	جنت - یا موسس	کلاسیک کتابونه
6	بودا دین	د شوومي قبل المیلاد پهپري په روستيو کې	خینی ختنیخ هبودونه	لومړۍ بې له خدايیه - وروسته پنځله بودا	تروی پیتاکا کما
7	شینتو دین	7-ق م پهپري په روستيو کې	چابان	د طبیعت خداي	گوجي کې، نیهونکې
8	زردشت دین	7-ق م پهپري په روستيو کې	پارس او هندوستان	اهورا مزدا (اورم زد)	اوستا
9	تایو (لایوتسه دین	6-ق م پهپري په لومړيو کې	چین	تایو	تایوکه کنگ
10	سک دین	15- ميلادي پهپري په روستيو کې	هندوستان	حقیقي نوم	گرانت
11	جايني دین	6-ق م پهپري په لومړيو کې	هندوستان	لومړۍ بې له خدايیه - وروسته پنځله موسس	آنګه (3)

پونسنجي

1. د نړۍ نقشه را واخلي او د بسوونکي په مرسته د نړۍ پر بېلا بېلو فارو او هېوادونو د هغو د اديانو د پیروانو له مخې بحث و کړئ.
2. هغه هېوادونه چې په جدول کې ذکر شوي دي. د نړۍ په عمومي نقشه کې يې پیدا کړئ بيا د بېلا بېلو شکلونو او بنو په مرسته له اديانو خخه د پیروي تناسب په هغو کې راوښي. د بېلکې په توګه:

3. دا چې د نړۍ د بېلا بېلو هېوادونو د خلکو شمېرنه د بېلا بېلو اديانو پر اساس په واقعې توګه نه شي تر لاسه کېدای خه لامل لري په تفصیل سره یې خرگند کړئ.
4. اسلامي هېوادونه د نړۍ په عمومي نقشه کې پیدا کړئ او ووایي چې د دې هېوادونو دیني لږ کې پیروان خه راز دي؟ او هم دغه موضوع په مستنده توګه په ټولکې کې تر بحث لاندې ونيسي.
5. آيا زموږ په هېواد کې د نورو اديانو لږ کې پیروان شتون لري؟ که ستاسي څواب مثبت وي نو تناسب یې خرگند کړئ.
6. کېدای شي په نړۍ کې هیڅ داسې هېواد نه وي چې مسلمانان په کې استوګن نه وي او له دې خخه دا خرگندېږي چې د اسلام سپېڅلی دین یو نړيوال دین دي. دغه موضوع د خو ګروپو په ترڅ کې تر بحث لاندې ونيسي.
7. د نړۍ د فعالو اديانو د پیروانو په اړه چې کومې شمېرنې شوې دي ځینې وخت دقیقې نه وي، لامل یې په تفصیل سره خرگند کړئ.
8. د کې پیدیا له شمېرنې سره سم چې یو آزاد پوهنليک دی په نړۍ کې د اهل سنت او جماعت او اهل تشیع د پیروانو شمېر راوښي.
9. د 2005 کال د شمېرنې پر اساس د هندو دین د پیروانو اټکلې ډول يا د سلينې پر اساس خرگند کړئ.
10. سکولاران په کوم ډول خلکو او ډلو کې شمېرل کېږي؟ نوم یې واخلي.
11. د خو ګروپونو په ترڅ کې د «د نړۍ د فعالو اديانو په اړه اړين معلومات» جدول پر مخ د ډلبندۍ په بنه بحث او مناقشه وکړئ.

دویم خپرگی

سماوی منسوخ شوی ادیان

لوهري لوسټ

سماوي اديان له حضرت يعقوب عليه السلام نه مخکي

دا لوسټ به دوو در سیاساتونو کړیا درې سېږي.

موخي:

1. د حضرت آدم، حضرت ادریس او حضرت نوح د حالاتو سپرنه او د هغوي د اديانو پېژندنه
2. د حضرت هوهله، حضرت صالح او حضرت لوطلله د حالاتو سپرنه او د هغوي د اديانو پېژندنه
3. د حضرت ابراهيم د ژوند، مبارزو او اعتصابونو پېژندنه.
4. د حضرت اسماعيل او حضرت اسحاق عليهما السلام په ژوند او دين پوري اروندې موضوعګاني.

د اسلام سېېڅلی دين په راځر ګنديدو ټول مخکيني سماوي اديان منسوخ شول او د رسالت او نبوت لپاره د حضرت محمد مصطفی په رالېرلو سره ورته د پای تکي کېښودل شو. په دي څېرکي کې د الهي یو شمېر هغو رسولانو او نبيانو د رسالت او نبوت په برخه کې یو خو لنډه لنډه درسونه لرو چې د اسلام تر ستر پیغمبر حضرت محمد د مخه په بېلا بېلو وختونو کې رالېرل شوي دي.

د پیغمبر له حدیث سره سم د الله د رسولانو شمېر شاوخوا درې سوه او دیارلس (۳۱۳) تنو او د نبيانو شمېر شاوخوا یوسل او خلورویشت زره (۱۲۴۰۰) تنو ته رسپېري. دا حدیث امام احمد رحمة الله عليه له ابوذر غفاری خخه روایت کړي دی. مور په دي لوسټ کې یوازې څینې نبيان او رسولان د هغو له اړوندو اديانو سره په لنډه توګه راپېژنو، هغه پیغمبران چې له حضرت يعقوبالله خخه د مخه مبعوث شوي دي:

حضرت ادم عليه اسلام:

حضرت آدم اللهم د حمکي پرمخ لو مرني انسان او خليفه دی، د هغه پيداينست په دربيو پرا وونو کي ترسره شوي دی: ۱ - خاورين پراو ۲ - هغه پراو چي هيکل بي جور شو. ۳ - هغه مرحله چي تر روح پو کولو وروسته د انسان په توکه پيدا شو.

وروسته له پيداينسته هغه په جنت کي مېشت شو. او د مينې محبت لپاره يو جوره د حضرت حواء رضي الله عنها په نامه ورته پيدا شوه. هغوي په جنت کي د يو ئانگړي د ميوې له خورلو منع کړي شول خو د شيطان د وسوسې پر اساس هغوي له دي مېږي خخه وخورل او د دي کار په پايله کي له جنت (نسل) د زبونون لري پيل کړه، له هفو خخه ډېر اولادونه نړۍ. ته سترګي وغړولي. حضرت آدم اللهم د الله تعالى الله دين چې په لسو صحيفو کي ورته نازل شوي وو خپلو اولادونو ته وړاندې کړ او هغوي بي د حق، عدالت او انصاف لوري ته راوبل. حضرت آدم اللهم شاو خوا زر کاله ژوند وکړ او تر مړنې وروسته په مطلوبې طریقې سره د ملایکه وو په واسطه خاورو ته وسپارل شو. راجحه وينا همدا د چې هغه هم نېي وو او هم رسول.

حضرت ادریس عليه السلام:

د حضرت ادریس اللهم د نسب لري حضرت شیث بن آدم عليهما السلام ته رسپری. هغه د حضرت آدم اللهم له لو مرنيو اولادونو خخه وو چې تر شیث الله وروسته د پیغمبری لپاره راولپېل شو او د سماوي دین تبلیغ بې کوه، هغه په بابل کي زبې پدلي دی. ئانګړ دیني آداب او موعظي بې درلودې، خلک بې د دنيا او آخرت له عذاب خخه د ژغورلو لپاره د الله الله دین، عبادت او نېک عمل ته رابل. حضرت ادریس الله خلک زهد او تقوی، روزې او لمونځ کولو ته هم را بل او د مکراتو له خواراک خښاک خخه بې منع کول. د ده په وخت کي خلکو په « ۷۲ » ژبو خبرې کولي چې ادریس الله په دغو ټولو ژبو پوهېده او هر چا ته بې د هغه په خپله ژبه تبلیغ

کوه هغه لومنې شخص دی چې د بناړونو سیاحت ېې خلکو ته ورزده کړ او خپل قوم ته ېې ۱۸۸ فنونو کې ېې هم پوره مهارت درلود لکه: لیکنه او خیاطي.

حضرت نوح عليه السلام:

د حضرت نوح عليه السلام د نسب لپي حضرت ادریس عليه السلام ته رسپری د امام بخاري رحمة الله عليه د حدیث پر اساس چې له حضرت ابن عباس عليه السلام خخه ېې روایت کړی دی، حضرت آدم عليه السلام له حضرت نوح عليه السلام خخه لس پېړۍ زمانی واتن درلود. د حضرت نوح عليه السلام نوم په قرآن کریم کې (۴۳) ئله راغلی دی او (۹۵۰) کاله په خپل قوم کې او سپدلي دی. هغه هم رسول دی او هم نبی، او د آسماني دین مبلغ وو. دین ېې د نورو سماوي اديانو په شان توحیدي اعتقادی آرونه، اوامر، نواهي او الهي احکام لري ډپر وخت په خلکو کې د الهي دین په تبلیغ بوخت و خو لږ پیروان ېې درلودل چې له لسو تنو خخه، په بل روایت خلوبښت تنو يا هم اتياتنو خخه زيات نه وو. قوم ېې بت نمانځونکي وو. او پینځه مشهور بتان ود، سواع، یغوث، یعوق او نسر ېې نمانځل، کله له او بد تبلیغ خخه کومه پایله تر لاسه نه شوه نو نوح عليه السلام الله تعالى په دعا و کره چې یو له هغه خخه په نړۍ کې پاتې نه کړي، دعا ېې ومنله شوه او د یوې پېړۍ په جوړولو مامور شو، پېړۍ جوړه شوه او د ستري سيلۍ وخت را ورسپد. حضرت نوح عليه السلام له یو شمې مومنانو او د ژویو له جوړو سره پېړۍ کې سواره شول او پېړۍ (۱۵۰) ورځې پر او بولامبو وو هله، تر هغې چې مشرکین پېړۍ ته پورته نه شول او ټول هلاک شول او د الله تعالى حکم سرته ورسپد، بیا د الله په امر سره او به پېرته په خمکې او آسمان کې جذې شوې او پېړۍ د جودي پر غره ېې چې په عراق کې موقعیت لري خپل سواره په سلامتی سره پلي کړل. او د انساني توکم زیاتوالی بیا پیل شو.

حضرت هود علیه السلام

د هود ﷺ د نسب لپی سام بن نوح ﷺ ته رسپری. خدای ﷺ هغه د عمالقه یوپی ستري پيبلې (عاد) ته مبعوث کړي وو چې یمن ته نژدي سيمې «احقاف» کې مېشت وو. دې قبيلې په ناز کې ژوند درلود، وروسته له خه مودې خخه یې د هود ﷺ له دين خخه سرغونه وکړه او د مخالفت لارې پر مخ ونیوله. حضرت هود ﷺ الهی دین چې اصول او فروع یې درلودل ورته تبیلغوه خو هغوي د قوي پېړيو (جدونو) او زیات مادي نعمتونو په لرلو سره له دې مهربانه نېي خخه پېړوي ونه کړه ته هغې چې د الله ﷺ په عذاب چې سخته سیلی وه هلاکت شول دې سختې سیلی او وه شېږ او اته ورځې دوام وکړ. (۲۶۲۰:۲۵۹).

حضرت صالح علیه السلام:

د حضرت صالح ﷺ نسب هم سام بن نوح ته رسپری. او ثموديانو ته مبعوث شوی دی. قرآن کريم هغوي د اصحاب حجر په نامه یاد کړي دي. د حجر خمکه د حجاز او شام ترمنځ پرته ده او ویل کېږي چې ثموديان د عادياني پاتې شونی (بقایا) دي. حضرت صالح ﷺ د الله ﷺ پېغمبر وو او دين یې هم آسماني دين و، کله چې هغه د الهی دين عقاید خپل قوم ته بنودل هغوي ترې معجزه وغوبنسله، حضرت صالح ﷺ د الله ﷺ په امر له سختې نېړې خخه ناقه (اوښه) راباسي، هغوي ته خبر ورکوي چې اوښه ونه خوروی او د اوښه وار یې په پام کې ونیسي، خو هغه تر خه مودې وروسته د اوښې د بدن غړې پريکوي او هغه هلاکوي ته هغې چې الله تعالیٰ ﷺ هغوي په درې ډولو عذابونو (صاعقې د تکې د تندر)، صيحي (سخت آواز)، او رجفې (زلزلې) سره هلاک کړل.

حضرت لوٹ علیع السلام:

حضرت لوٹ ﷺ د حضرت ابراہیم ﷺ وراره دی چې د الله تعالیٰ ﷺ نبی او دین بې سماوی دین دی. او د هغه وخت بې لارې (منحرف) قو ته رالپول شوی. چې د اردن په ختيئخ کې د سدوم په بنار کې مېشت وو.

د لوٹ ﷺ قوم په جنسی انحراف روپیدي وو. او د مالونو او جنسونو په وزن او پیمانه کې بې هم خیانت کوه. دغه پاک پیغمبر د خپل دین اوامر او نواهي هغوي ته په بنه توګه وراندي کول خو هغوي له خپل بدې کړنې او عمل (بد لمنی، لواط، شوکې او نورو منکراتو خخه ډډه ونه کړه او د دغه پیغمبر ربنتینې خبرې بې نه او رېډې تر هغې چې الله ﷺ خینو ملایکه وو ته دنده ورکړه چې د لوٹ ﷺ قوم نسکور کړي. ملایکه وو لوړۍ حضرت لوٹ ﷺ ته دا موضوع خرگښه کړه او قوم بې ورته په شپه کې د خمکې په سخته رېپردیدا د زلزلې) سره بې نسکور کړل.
(۲۲۱: ۲۲۸).

حضرت ابراہیم علیع السلام:

حضرت ابراہیم ﷺ د آزر زوي او په هودتینګ (او لوالعزم) پیغمبر دی. هغه په بابل کې دنيا ته سترګې وغړولي که ساره سره بې واده وکړ. بیا شام ته ولېردید او په پیغمبری مبعوث شو. ابراہیم ﷺ د الهی دین خبتن دی. هغه نمرود بن کوش او قوم ته بې د الله ﷺ د اوامر او نواهی په تبلیغ پیل وکړ او قوي دلیلونه بې د بت نمانځونکي قوم پر وراندي تینګ کړل. د دغه پیغمبر په واسطه د بتانو د ماتولو داستان ډېر مشهور دی چې قرآن کریم بې په اړه په تفصیل سره بحث کړي دی. د ستورو، سپودمی او لمر د ډوبېدو او نه بنکاره کېدو له خرنګوالی خخه بې یادونه کړي همدا راز د الله ﷺ په اړه د ابراہیم ﷺ پر وراندي د نمرود له دېسمني او دلايلو هم یادونه شوې ده. ابراہیم په دې استدلال کې نمردو هک پک او له ماتې سره بې

مخ کړ. حضرت ابراهیم ﷺ له الله تعالیٰ خخه وغوبنټل چې وروسته تر مرګه د بیا ژونند د کیفیت او خرنګوالی په اړه ورته معلومات ورکړي، دا مس ئله ورته د (۴) مرغانو په داستان بنودل شوې ده. ابراهیم ﷺ د ساره رضی الله عنها په مشورې چې شنډه وه له هاجر سره واده وکړ چې د دې واده په پایله کې د عربو د انبیا کرامو پلار حضرت اسماعیل ﷺ نړی. ته ستر ګې غروولې دی. همدا راز په ورسټيو کې له حضرت ساره رضی الله عنها خخه د بنی اسراییلو د پیغمبرانو پلار حضرت اسحاق ﷺ وزبېبد. حضرت ابراهیم ﷺ په امر حضرت هاجر او حضرت اسماعیل ﷺ د مکه مکرمې په دښته کې پرېبنودل، اسماعیل ﷺ د جرهم په قبیله کې لوی شو او یوې نجلی سره یې واده وکړ. حضرت ابراهیم ﷺ د الله تعالیٰ ﷺ لویه ازموینه د حضرت اسماعیل ﷺ قربانی په بریالی توګه وپتیلیه او د ټولو په اتفاق سره یې کعبه شریفه ودانه کړه. د ابراهیم ﷺ دین هم د نورو سماوی ادیانو په شان توحیدي اعتقادی آرونه، اوامر، نواهي او الهي احکام لري چې د بت نمانځونکي قوم د عقیدو او کړنو د اصلاح لپاره د ده پواسطه ورته وراندي شوې دی.

حضرت اسحاق عليه السلام:

حضرت اسحاق ﷺ د حضرت ابراهیم ﷺ زوی، د الله تعالیٰ ﷺ پیغمبر او د سماوی دین خبنتن دی. هغه د خپل پلار په مشورې د خپل تره لور رفقې سره واده وکړ. اسحاق ﷺ دوه زامن د العیض (عیسو) او یعقوب (اسرا ګھنل) په نومونو سره درلودل. حضرت اسحاق ﷺ په (۱۸۰) کلنی له نړی. خخه ستر ګې پټی کړي او په الخليل بنار کې د خپل پلار تر خنګ خاور ته وسپارل شو. د هغه دین د پلار د دین په شان یې منظم اصول او فروع لري.

پوښتني

1. د حضرت آدم عليه السلام دندې د ځمکي پر مخ د لوړونې انسان په توګه د خبرو اترو په ترڅ کې خرگندې کړئ.
2. د حضرت ادریس عليه السلام په بېلا بېلو ژبو او ډول ډول فنونو بر لاسی خرگند کړئ.
3. د حضرت نوح عليه السلام د ژوند کره او مهم موضوعات له لې څه تفصیل سره تشریح کړئ.
4. حضرت هود او حضرت صالح علیهم السلام له اديانو او قومونو سره یې په لنډه توګه راو پېژنځ.
5. د حضرت ابراهیم عليه السلام د ژوند کره او د بحث وړ نکات د ګروښي کار په ترڅ کې ذکر کړئ.
6. د حضرت لوط، حضرت اسحاق او حضرت اسماعیل علیهم السلام ژوند په لنډه توګه تشریح کړئ.

دویم لوست

سماوی ادیان له یعقوب عليه السلام نه نیولی را په دیخوا

دا لوست به دوو در سیاساع تونو کېتا درې سېبزی.

موخې:

1. حضرت یعقوب او حضرت یوسف علیهم السلام د شخصیت او دین پېژندنه.
2. د حضرت شعیب، حضرت ایوب او حضرت ذوالکفل علیهم السلام په اړه معلومات.
3. په دې برخو کې له معتبرو منابعو خخه زیاته ګټه اخښته.

په دې لوست کې د الله ﷺ خنبې هغه پېغمبر له اړوندو ادیانو سره راپېژنو چې له یعقوب ﷺ خخه نیولی را په دیخوا د بنی اسراییلو په قوم کې مبعوث شوی دی.

حضرت یعقوب علیه السلام:

حضرت یعقوب ﷺ د حضرت اسحاق ﷺ زوی او د ابراهیم ﷺ لمسی دی. حضرت یعقوب ﷺ د بنی اسراییلو د لوګونو قبیلو (اسباط) پلار دی، هغه په اسراییل مشهور وو. او د دې قوم ټولې ځانګې هغه ته منسوبېږي. حضرت یعقوب ﷺ د کنعانیانو په استوکنځای فلسطین کې زېړدلي د پلار تر تربیې لاندی لوی شوی دی او د خپلې مور (رفقې) په مشورې بابل ته ولاړ هله چې ماما ېې ژوند کوه ځکه چې هغه پوهېده چې العیص د حضرت یعقوب ﷺ د لارې په اوردو کې یوه شپه خوب ولید چې هغه لور مقام تر لاسه کوي، ډېر او لادونه به لري او دا ځمکه به په هغه پوري اړوند ېږي. کله چې راوینش شو، د خوبنۍ احساس ېې وکړ، او د نذر په توګه ېې وپتیله چې دلته به یو معبد ودان کړي، یوه تیره ېې غوره کړ چې د (بیت ایل) د ودانی لپاره نښه پاتې شي بیا بې دا معبد ودان کړ چې همدا او سنی بیت

المقدس دی. حضرت يعقوب الائمه د خپل ماما کور ته ورسپد، تر خه مودې وروسته بې د ماما له دوو لوپو (لىكى او راحيل) سره واده وکړ. البتہ د حضرت يعقوب الائمه په شريعت کې د دوو خويندو نکاح له یوه سېري سره په یو وخت رووا وه. د هغه ماما خپلې هرې یوې لور ته یوه یوه وينزه ډالي کړه. له لى بېي خنځه شپږ زامن، له راحيل خنځه دوه او له هرې وينزې خنځه هم دوه زامن وزېږدل وحې په راتلونکي کې د حضرت يعقوب الائمه دولسوارو زامنو د بنې اسرايلو دولس قبيلې جوري کړي.

حضرت یوسف الائمه او بنيامن د راحيل زامن وو. حضرت یوسف الائمه خوب ولید چې یوولس ستوري، لمرا او سپورمي ورته سجده کوي، ورونو بې ورسره ډېر رحه کوله، یوسف الائمه د ورونو د خيانت له کبله مصر ته ولېږدول شو او هلتہ د لور مقام او منزلت خاوند شو. په پایله کې مور، پلاز او ورونه ورته اړ شول او ټولو مصر ته سفر وکړ او د حضرت یوسف الائمه خوب رئستيني شو. حضرت يعقوب الائمه په «۱۴۷» کلنۍ کې له دې فاني نړۍ خنځه سترګي پټي کړي. له وصیت سره سم د حضرت یوسف الائمه له خوا الخليل بنار ولېږدول شو او د خپل پلاز حضرت اسحاق الائمه تر څنګ خاورو ته وسپارل شو. حضرت يعقوب الائمه الهي پیغمبر او د سماوي دین خاوند وو. د هغه دین او شريعت هم د نورو سماوي اديانو او شريعتونو په خبر توحیدي اعتقادی اصول، او امر، نواهي او الهي پلا بېل احکام لري.

حضرت یوسف علیه السلام

حضرت یوسف الائمه د ورونو د خيانت په پایله کې کوهي ته وغورخوں شو. د هغه کاروان له خوا مصر ته بوتل شو چې له هغې لاري تېريده. او د مصر په بازار کې د مصر پر عزيز چې قطفيير نومډه د لېرو پيسو پر وړاندې خرڅ کړل شو. حضرت یوسف الائمه د مصر د عزيز په کور کې څوان شو، خرنګه چې ډېره بنسکلي او زړه رابسونکي خبره یې درلوډه. د مصر عزيز د مېرمونې (زليخا) له ناروا غوبښې سره مخامنځ شو. یوسف الائمه د الله تعالی په مرستې د هغې دا ناراوا او شومه غوبښته په ډېره متانت

سره ناکامه کړه. د مصر عزیز د خپل عزت ساتلو او خوندي کولو لپاره حضرت یوسف ﷺ زندان ته واستو، ډېر کلونه په بند کې پاتې شو ترڅو چې ور پورې تپل شوی تور و خپل شو او ټولو خلکو ته ېې بې ګناهی ثابته شو. او د تلافی لپاره د مصر د مالي او زراعتي چارو مسئول مقرر شو یوسف ﷺ دا ستان د یوسف په مبارکه سوره کې په تفصیل سره راغلی دی. حضرت یوسف ﷺ الهی پیغمبر او د سماوی دین او شریعت حاوند دی. کله چې دی د مصر حاکم و په ۱۱۰ کلنی کې بې له دې نړۍ خخه ستر ګې پې کړي او په همدی ځای کې خاورو ته وسپارل شو. تر حضرت یوسف ﷺ (۶۲) کاله وروسته حضرت موسی ﷺ په مصر کې نړۍ ته ستر ګې وغرولي. (۲۲: ۳۰۵-۲۸۸). د موسی ﷺ دین هم منظم اصول او فروع درلودل چې نورو بې په ور رسولو مکلف شوی وو.

حضرت شعیب علیه السلام:

د حضرت شعیب ﷺ د نسب لپی حضرت ابراهیم ﷺ ته رسپری. مور ېې د حضرت لوط ﷺ لور ده، الله ﷺ حضرت شعیب ﷺ د مدین خلکو د لارښوونی لپاره د پیغمبر په توګه ور ولپه. د مدین خلک د «اصحاب ایکه» په نامه هم یادپری. آیکه آوارې ځمکې ته وايی چې کرهنه او بن په کې بنه جورپری. مدین د فلسطین په سویل کې واقع دی او له مصر نه تر مدین پورې اته شپې ورځې واين ستون لري. مدین د دې سیمی د خلکو د ستر نیکه نوم دی. د مدین خلک لو مرپی د حضرت ابراهیم ﷺ پر دین و، کله چې یې دا دین پربنبدو. نو د انحراف او سر غرونې لاره ېې خپله کړه، الله ﷺ حضرت شعیب ﷺ ورته ور واستو. د مدین خلکو په وزن او پیمانه کې خیانت کوه او ډېر نور منکرات ېې تر سره کول. حضرت شعیب ﷺ هغوي پر الله ﷺ تینګي عقیدې ته رابلل، د الله ﷺ اوامر او نواهي ېې ورته خرگندول. د مدین خلکو پیغمبر ﷺ او د هغه امتیانو ته کوابن ورکړ چې که له خپل دین خخه وانه ورئ نو مور به تاسې له کلې او بسار خخه بهر وباسو. بیا ېې وویل: که حضرت شعیب ﷺ

کولي شي نو د آسمان يوه برخه دي پر مور وغورخوي. الله ﷺ د هفوی د دغې غونبنتې په پايله کې د (يوم الظلة) عذاب پري واوروه. اووه ورخې پرله پسي دوى سختې تو دوخي چاپير کړل تر هې کچې چې ان د سيمې او به ېې و ا بشبدلي او بيا يوه تو ټه تینګه ورېئه پيدا شوه، قول ېې تر سیوري لاندې و درېدل نو الله ﷺ پر هفوی باندې اور مسلط کړ. او قول ېې هلاک کړل. حضرت شعيب ﷺ تر دي وروسته هم ژوندۍ وو او بيا وروسته مر شو.

حضرت ايوب عليه السلام

حضرت ايوب ﷺ د نسب لري. حضرت اسحاق ﷺ ته رسپري مور ېې د حضرت لوط ﷺ لور وه. حضرت ايوب ﷺ دېر اولادونه، شتمني، کرهنيزې ځمکې او باغونه درلودل. الله ﷺ هغه د دغې شتمني او نعمتونو لپاره تر خپلې آزمونې لاندې راووست خو ايوب ﷺ د دي قولو شتمنيو په لرلو سره بيا هم د الله تعالى ﷺ قول اوامر پر خای کول او د واحد خدای پر عبادت بوخت وو. بيا الله ﷺ وغونښل حضرت ايوب ﷺ په بې اولادې، فقر، بې وزلى او ناروغى و ازمېي، سخته ناورغى ور په برخه شوه، قول اولادونه او شتمني بې له لاسه ورکړه، مېرمن بې (رحمه) د ژوند په دواړو پراوونو کې ورسره مله وه خو د حضرت ايوب ﷺ د ناروغى په پاي کې شیطان ورته وسوسه واچوله او پیغمبر ﷺ ترې لې خه خوابدې شو. د الله ﷺ په امر روغتیا، اولادونه او شتمني بېرته ورکړل شول. خينو تفسironو د حضرت ايوب ﷺ په اره یو لړ اسراييليان رانقل کري چې په دي برخه احتیاط کول اړين برښې. د بېلګې په توګه ويل شوي چې: د هغه ناروغى دومره سخته شوه چې ورسره هر ناست کس به ترې کرکه کوله او ترې به لري کېده، بدن ېې متعفن شوي وو، له تن نه به بې چينجې راوتل، د کورنې غړو بې هغه له بناره ووبست او په خاورو خڅلوا کې بې واچووه. دا ډول خبرې د حضرت نبي کريم ﷺ له شخصيت او وجود خخه پېږي لري وي، هغه هېڅکله په دي ډول د کرکې وړ ناروغى نه دی اخته شوي دا

سمه ده چي هغه په يوې طبیعي ناروځي اخته شوی و، له الله ﷺ خخه يې د روغتیا غوبښته وکړه، دعا يې ومنل شوه او بېرته د روغتیا او اولادونو خښتن شو او دغه ازموينه د عبادت کونکو لپاره پند او نصیحت شو. ایوب ﷺ هم د الهی دین او شریعت خاوند دی او دین یې توحیدی اعتقادی اصول او آروننه، اوامر، نواهي او الهی پېلاپل احکام لري چې دغه صابر او زغم لرونکي پېغمبر یې تبلیغ لپاره مؤظف شوی وو.

حضرت ذوالکفل علیه السلام:

حضرت ذوالکفل ﷺ د حضرت ایوب ﷺ زوی دی او د (بشر) په نامه سره یادېږي. خرنګه چې هغه د الله ﷺ د خینو عبادتونو او اطاعتونو د تر سره کولو لپاره مکلف وو او هغه یې په بنه توګه ترسره کول نو الله ﷺ د ذوالکفل په نامه سره یاد کړ حضرت ذوالکفل ﷺ په شام کې او سپده، خینو هغه نې نه دی ګنډی بلکې د بنی اسرایيلو له صالحینو خخه یې شمېري خو ابن کشیر د هغه نبوت تایید کړی دی. خو دغه ذوالکفل له هغه ذوالکفل سره توپیر لري چې د امام ترمذی او امام احمد علیهمما الرحمنه په حدیث کې ذکر شوی دی. (۳۲۷-۳۰۵:۲۳).

پونتنې

- 1 د حضرت یعقوب اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ د نسب لپی چا ته رسپري او وايي چې هغه ولې بابل ته ولېردد؟
- 2 د حضرت یعقوب اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ کورني په لنډه توګه راو پېژنځ.
- 3 د حضرت یوسف اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ د ژوند په اړه د یوسف سورې په رڼا کې لنډه معلومات ولیکه.
- 4 حضرت شعیب اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ چبرته او کوم ډول قوم ته استول شوی وو واضح بې کړئ.
- 5 حضرت ایوب اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ په خه ډول سره د الله اللَّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ تر ازمونې لاندې راغى په لنډه توګه بې ولیکه او هم په دې لوست کې د ذکر شویو انبیاء وو د سماوي اديانو په اړه لنډه معلومات وړاندې کړئ.
- 6 هغه اختلاف د حضرت ذوالکفل رحمة الله عليه د پیغمبر په اړه راغلی په لنډه توګه بې خرگند کړئ.
- 7 له معتبرو منابعو او اړینو درسي موادو خنځه په استفادې سره د دې لوست مطالب لاپسي غني او پیاوړي کړئ.

درې يم لوست

حضرت موسى عليه السلام او د هغه دين

موخي:

1. حضرت موسى عليه السلام له بعثت نه د مخکي ژوند ژواک سپرنه.
2. حضرت موسى عليه السلام له بعثت نه د وروسته ژوند ژواک سپرنه.
3. حضرت موسى عليه السلام د دين او شريعت د خرنگوالي بيان او د اوسيني تورات
(عهد عتيق) پېژندنه.

د حضرت موسى عليه السلام له ژوند سره بلدتیا:

حضرت موسى عليه السلام د عمران زوى او د يصهر لمسي دی چې د نسب لړۍ بې حضرت يعقوب عليه السلام ته رسپري. حضرت موسى عليه السلام د یو مشهور فرعون په وخت کې چې یو ظالم څوکمن وو، نړۍ ته سترګې وغرولي، فرعون چې نه یوازې د مصر پادشاه وو د ربوبيت دعوه بې هم لرله. د فراعنه وو توکم له (۴۰۰) کالو خنځه زيات پر مصر حکومت وکړ، او بنې اسراييل تر حضرت یوسف عليه السلام وروسته په مصر کې مېشت شول چې د حضرت یوسف عليه السلام تر مرینې وروسته هم په خپل پلرني حنفي دين پاته شول خو وروسته بې له دين خنځه سر غړونه وکړه تر هغې چې فرعون پړې حاکم شو. فرعون یو خوب ولید چې هغه بې ډېر انډېښمن کړي وو، هغه په خوب کې ليدلې وو چې د بيت المقدس له پلوه یو وبروونکي اور د مصر په لوري د پراختیا په حال کې دی چې وروسته مصر ته رسپري او ټول قبطيان له دار مدار سره له منهه وړي، یوازې بنې اسراييل ترې په امن پاتې کېږي. فرعون په چټکي سره ساحران او معبران را وغوبنتل چې د دې خوب تعبيړ وواني. هغوي د خوب په تعبيرونو کې وویل: ډېر ژر به په بنې اسراييلو کې یو ماشوم پيدا شی چې د قبطيانو د هلاکېدو لامل

به شي، د هغه په لاس به د فرعون سلطنت هم نسکور شي. فرعون چېر ژر امر و کړي: تر دي وروسته دي دبني اسراييلو ماشومان ووژل شي. کله چې د موسى ﷺ د زوکړي وخت نژدې شو، مور بي ډېره انډېښمنه شوه خو د الهي الهام له کبله ډاډمنه شوه چې انډېښنه ونه کړي، دا ماشوم نجات مومي او یو له الهي پیغمبرانو خنځه به وي. ماشوم وزېږېد، په لرګین صندوق کې کېښودل شو او به رود نیل کې لاهو شو. د حضرت موسى ﷺ خور دا حالت ټول خاره. صندوق د فرعون مېرمنې (آسيې) ته په لاس ورغی. د شېدو ورکولو لپاره بي د اړتیا له مخې خپلې مور ته دنده وسپارل شوه. حضرت موسى ﷺ په چېر ناز او نعمت د فرعون په کور کې څوان شو. او د فرعون زوي موسى په نامه مشهور شو. یوه ورځ حضرت موسى ﷺ د ورځې په ګرمۍ کې چې د بنار کارونه بند وو بنار ته ولاړ، هلته بي دوه تنه ولیدل چې پخڅلو کې سره جنګېږي یو بي قبطي او بل بي بني اسراييلي وو. وي ليدل چې اسراييلي په حقه دي تر خبرو اترو وروسته بي قبطي د تادیب لپاره په خپېره ووهه، هغه په دي خپېره له پښو ولوېد او مر شو. په دي وخت کې بل هېڅوک هلته نه وو. حضرت موسى ﷺ د اوضاع خارنه کوله، قبطيان پرله پسې فرعون ته تلل او غونښتل بي چې د دي قبطي قاتل ووژني خور قاتل معلوم نه وو. نابرهه بله ورځ حضرت موسى ﷺ له یو بل خای خنځه تېږدې ګوري چې د هماماغه بني اسراييلي او یو بل قبطي ترمنځ جګړه ده. بني اسراييلي له موسى ﷺ خنځه مرسته وغونښتل، هغه په قهر سره وغونښتل چې پور قبطي برید وکړي. بني اسراييلي فکر وکړي چې موسى ﷺ پور هغه برید کوي نو ورته بي وویل: ای موسى! آیا ته غواړې ما هم مړ کړي لکه خنګه چې پرون دي یو تن مړ کړ. کله چې قبطي دا خبره واورېده فوراً بي نور قبطيان خبر کړل چې حضرت موسى ﷺ د قصاص امر وکړي. یو مؤمن وکړي چې «حزقیل» نومډه او له فرعونیانو خنځه وو، موسى ﷺ ته ولاړ او په موضوع بي خبر کړ. موسى ﷺ له بنار خنځه ووت او د مدین په لوري روان شو تر انه ورځو مزله وروسته مدین ته ورسېد او یوې

ونې لاندې بې ڏڏه وو هله، په دې وخت کې يې دوه پېغلي د ولدلي چې د گکه گونې له کبله نه شي کولی خپلو پسونو ته له کوهي خخه او بهه ورکري. حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام ورسه مرسته وکړه، نجونو دا کيسه خپلا پلار حضرت شعيب الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام ته وکړه او هم بې سپارښته وکړه چې دغه څوان ته عزت ورکري او که ممکنه وي د شپون په توګه بې رواکي. حضرت شعيب الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام خپله یوه لور په موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام پسي ولېره چې هغه کورته راولي. موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام د شعيب الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام کورته ورغى او تر خبرو اترو وروسته يې ومنله چې لس کاله به د شعيب الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام رمه پياني او د دې پر وړاندې به يې له لور سره واده کوي. موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام تر لسو کالو وروسته مصر ته ولاړ. د لاري په اوږدو کې شپه شوه او هوا هم سره او تياره شوه، موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام د اور په پلته کې وو، ناخاپه بې روښنائي وليده چې د طور غره ترڅنګ ووه، هغه خپلي مېرمنې ته چې د زېرون وخت يې نژدي وو وویل: ته دلته انتظار وکړه چې زه درته اور راورم، کله چې موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام هلتہ ورسېد، حالات بې بل ډول وليدل او ورته وویل شول چې خپل نعلین (بوتان) وباسي ځکه چې هغه د طوي به سېپڅلې وادي کې دی. په دې ځای (وادي طور) کې د رسالت دنده، د توحید په لوري رابل او بر اسراييلو باندې د فرعونيانيو د ظلم مخنيوي ورته وسپارل شول. حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام د خپل ورور هارون په مرسته چې هغه هم پېغمبر وو، د فرعون دربار ته ولاړ، هغه بې توحید او لپه تر لوه پر اسراييلو له ظلم خخه لاس نيوی ته راوبله. فرعون په ډېر غرور او بې پروايني سره د هغوي بلنه رد کړه، موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام په امر فرعونيانيو ته خپله لکړه چې په مار او بیا په نسامار بدله شوه نمايش ته کېښوده همدا راز ید بیضا چې د موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام بله معجزه ده هغوي ته يې د نبوت د ربنتينولي لپاره وبنو دله. خو فرعون ورباندې د جادو ګکري. تور ولګاوه. او د الهي وحې ته تسلیم نه شو، تکړه او هونسيار جادو ګران يې د موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام مقابلي او ماتې ورکولو لپاره راغونه کړل، ورسره بې ډېرې غولونکې او لوېي وعدې وکړي او هغوي بې دې ته اړ کړل چې موسى الصلی اللہ علیہ وس علیہ السلام سره مقابله وکړي. مقابله پیل شوه، په پايله

کي ټولو جادو گرانو ماته و خورله او د موسى ﷺ دين ېي ومنه. فرعون هغوي ووژل، د الله ﷺ پر وراندي ېي خپلي دبسمني. ته دوام ورکر او پربني اسراييلو ېي له هيچ ډول ظلم زيياتي خخه لاس و انه خيست. الله ﷺ مخکي له دي چې فرعون او فرعونياني هلاک کړي، پري ېي نهه معجزې او خرکندي نبني نبني مسلطې کړي. دا نهه معجزې په لاندې ډول دي:

- د موسى ﷺ لکره چې په مار اوږي.
- د موسى ﷺ ید بيضاء، کله چې هغه خپل لاس په گربوان کې د نهه کوه او بېرته ېي بهر ته وېسته نو لاس به ېي د لمړ په سانې څلپده.
- وچکالي او قحطی چې پر له پسي خو کلونه ېي ادامه درلوده.
- د بلاوو او افتونو له کبله د ميوې کموالي.
- د باران د وربت ډېروالي چې له امله ېي ويالي بهېرې او د هغه کرهنه او مالداري ېي زيانمنه کوله.
- ډېرو ملخانو د هغوي مېوې او کرهنه یورې ان د خمکې پر مخ د لمړ د لګېدو مخنيوي ېي کوه.
- سپري چې به غلي، داني او حبوباتو کې پيدا کېده، ځينې وايې چې دا هماماغه سپره ده چې د انسان په وجود کې پيدا کېږي خو د ځينو نورو په اند دا یو ډول ځانګړۍ مياشي دی چې هغوي به ېي تل زورو.
- د چونګښې ډېروالي چې په هر پاک لوبني او پاک ځای کې به لوبدل او د هغوي خورو ته به ېي ځان رسوه.
- په اوپو کې د وينې خرکنبدل ینې کله چې هغوي او به په خپلو ورغویو کې يا په خپلو لوبنو کې را اخيستې نو هغه به په وينو بدلبدي. (۲۲:۱۸۸-۲۱۴).

فرعون او د هغه قوم له موسی کلیم الله سره خپل مخالفت ته دوام ورکړ، دغه معجزې ورته اغبزمنې نه شوې تر هغې چې د الله تعالیٰ په ارادې او غوبنښې سره د فرعون او د هغه د قوم د هلاکت نبته رانژدې شوه. الله جل جلاله موسى العلییله ته و فرمایل چې له بني اسرایيلو سره يو خای د شبې له خوا له مصر خخه ووځي. او موعودې (وعده کړۍ شوې) سیمې لوري حرکت وکړي. حضرت موسى العلییله له خپل قوم سره د شبې له خوا له مصر نه ووتل په داسې حال کې چې د بني اسرایيلو شمېر بې له ماشومانو (۶۰۰) زره جنګیالي اټکل شوی دي.

سبا ته چې قبطیانو ولیدل بني اسرایيل په بسار کې نشهه دي. د فرعون په امر په بني اسرایيلو پسې ووتل په دې وخت کې د فرعون لبنکر يو مليون او شبې سوه زرو جنګیالیو ته رسېږي. کله چې د فرعون لبنکر د احمر سمندر ګکي (د سویس خلیج) ته ورسېد حضرت موسى العلییله په امر سره د خپل قوم سره له سمندر ګکي خخه تېر شوی وو. او دغه سمندر ګکي د الله جل جلاله په امر سره د فرعون او فرعونیانو د ډوبېدو لپاره چمتو شوی وو، فرعون له خپل لبنکر سره په کې ډوب شو او حضرت موسى العلییله د سمندر ګکي اخوا اړخ کې خپل حرکت ته دوام ورکړ د لارې په اوږدو کې چې بني اسرایيل وږي او تړي شوي وو، له حضرت موسى العلییله خخه بې د خوراک، خښاک تیارولو غوبنښه وکړه، هغه خپله لکره په بوې تېړې وو هله او د الله جل جلاله په امر له هغه خایه دولس چېښې وبهدې چې د هر قوم د ګټې اخيستې لپاره يوه چينه وتاکل شوه. همدا راز له آسمانه ورته د «من وسلوی» په نامه خواوه راتلل، په فلسطین کې هغو ظالمو قومونو ژوند کوه چې له حیثانيانو او کنعنيانو خخه پاتې وو. حضرت موسى العلییله خپل قوم ته امر وکړ چې ورسره يو خای فلسطین ته ورننوځي. خو بني اسرایيلو د هغه امر ونه منه او سر غړونه بې وکړه، ورته بې وویل: نو ته او ستارب دې ولاړ شي او جنګ دې وکړي او بېشکه مور همدلتله له ناستو کسانو خخه يو. الله جل جلاله هغوي خلوېښت کاله د تیه په دښته کې هیبن او کړل ترڅو چې تر خلوېښتو کلونو وروسته د هغوي نوي

نسل نړۍ ته سترګې وغړوی. هغه نسل چې په دښته کې بې له مریبوب او نورو قیدونو خخه وروزلم شي او بیا فلسطین فتح کړي. دې نوي نسل له حضرت یوشع بن نون سره په ګلهه بیت المقدس فتح کړ. حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وسالہ وعلیہ السلام د حضرت هارون الصلی اللہ علیہ وسالہ وعلیہ السلام تر مړینې وروسته په (۱۲۰) کلنۍ د تیه په دښته کې له نړۍ خخه سترګې پټې کړې.

(۳۷۸-۳۳۱: ۲۳)

د حضرت موسى عليه السلام دین:

که وغواړو چې د یو پیغمبر د دین او شریعت په اړه چې سماوي کتاب هم ولري، معلومات تر لاسه کړو تر ټولو بنه او ډاده مأخذ د نوموري پیغمبر خپل کتاب دی. تورات د الله جل جلاله کتاب دی چې حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وسالہ وعلیہ السلام ته بې نازل کړي دی، او موب مسلمانان په هغه باندې ایمان راولو ته مکلف یو، خواړينه ده پام وکړو چې تورات د حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وسالہ وعلیہ السلام تر مړینې وروسته د کاهناني په لاس کې ولوپد او په کې بې ډېر بدلونه راوستل. زموږ په لاس کې چې د تورات (عهد عتیق) په نامه کتاب دی، اصلی تورات نه بلکې د یهودي کاهناني پواسطه مسخ او لاسوهنه په کې شوې ده او له بلې خواټول سماوي کتابونه د قرآن کريم به را نازلېدو سره منسوخ شوي، او له اعتباره ساقط دي خکه خو د موسى الصلی اللہ علیہ وسالہ وعلیہ السلام د دین او شریعت په اړه تر ټولو غوره او ډادمنه مرجع او مأخذ زموږ خپل دیني کتاب (قرآن کريم) دی. بله دا چې الهي دین باید خه راز اصول او فروع ولري، د حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وسالہ وعلیہ السلام په دین او شریعت کې لاندې برخې شاملې وي:

- د واحد، حی، قادر، عالم، مرید، متکلم، سمیع، بصیر، لامکان، لازمان او د مخلوقاتو او حوادثو له هر ډول صفتونو خخه پاک الله جل جلاله پر شتون عقیده لرل.
- د پیغمبرانو پر شتون او حقانیت عقیده لرل او د هغږي پر پاکي او عصمت ټیننگار.

- د ملايکه وو، شيطانانو او پيريانو پر شتون عقيده لرل.
- د صحيفو او سماوي كتابونو پر شتون عقيده لرل.
- د عالم په حدوث او دا چې تول عالم مخلوق دي، عقيده لرل.
- په قضا او قدر او دا چې د خير او شر اندازه د الله له خوا ده عقيده لرل.
- د قیامت پر ورځي عقيده لرل.
- تر مړينې وروسته به بيا را ژوندي کېدو عقيده لرل.
- د الله ﷺ پر عدل او انصاف او له عدالت او فضل سره سره د انسانانو محکمه کول.
- پر لوح او قلم عقيده لرل.
- پر عرش او کرسی عقيده.
- پر تولو هغو شيانيو عقيده لرل چې د اسلام سڀختلي دين کې د دين آرونه او اصول ګنډل ګپري او یو مسلمان ته بنائي چې پر هغو مومن او معتقد وي.
- د یو شمېر عبارتونو شتون.
- د ځانګړو حالاتو د اصولو شتون.
- د ذبایحو ځانګړي نظام او د نورو شرعی نظامونو شتون.

د ننی یهودیت چینی عقاید

که د یهودیانو تاریخ ته نظر و کرو په خرگند ډول سره پوهبدی شو چې دغه یاغی قوم تل د شرک، تجسم او گتې تر لاسه کولو په لوري میل درلود او لري بې. له همدي کبله الله ﷺ ډېری پیغمبران ورته مبعوث کړي دي. هغوي چې کله له مصر خڅه ووتل نو د سامری پسه او یو لوی مار عبادت بې کوه. د دوى د معبد نوم یهوه دی خو د دوى په اند یهوه تل خطار کار دي. د غلا کولو امر کوي، ډېر متعصب او بې رحمه د. د دوى په اند یهوه یوازې د بنی اسرایيلو معبد دی او له نورو سره دبمني لري. یهودیان حضرت اسحق عليه السلام ته ذبح الله واي، په داسي حال کې چې ذبح الله د حضرت اسماعيل عليه السلام لقب دي. لکه خنګه چې یهودان مادي فکر سره مينه لري د قیامت پر ورځې او د آخرت پر ثواب او عقاب باور نه لري او د یهودیت په اوستني دین کې دغو موضوعاتو ته یو خه نفوټي شوې دي. د هغوي په اند ثواب او عذاب په همدي نړۍ کې ورکول کېږي. ثواب یعنې په دې نړۍ کې برياوې او عقاب یعنې په دې نړۍ کې ناکامي، مریستوب او ذلت. د دوى په اند یهودان سپېڅلي او غیر یهودان ناولي او په ژویو کې د هغو سپیانو او سرکوزو په خبر دي چې د هغوي پر وراندي هر ډول خیانت د اجر او خدای ته نژدي کېدو لامل ګرځي. د یهودانو په نظر حضرت عيسی عليه السلام له خپلې مور نه په نا مشروع او ناروا ډول نړۍ. ته ستر کې غرولي دي. همدا راز دوى یهودي دین د یهودانو لپاره خانګړې ګنې او بل خوک ورپوري نه شي اپوندېدای. د شنبې ورڅ (سبت) دوى لپاره سپېڅلي ورڅ ده، کار کول په دې ورڅ ناروا ګنې، پر هر بالغ یهودي باندي په کال کې دوه واري د بیت المقدس زیارت حتمي او اړین دي، د میاشتې د نوې کېدو ورڅ د نې په غربولو او اور

په لګولو سره نمانځي، یهودان له مصر خخه د راوتلو ورڅه هم نمانځي چې دا جشن بې د اپربل له خوارلسمې شپې خخه پیلپري او د همدې میاشتې تر یو ويستمې شپې پورې دوام کوي چې په دې ورڅو کې یوازې پتیره ډوډۍ خوري. او سنی یهودان له اسرایيلی لرغونو عبرانيانو سره چې د حضرت ابراهيم ﷺ له نسل خخه وو، هېڅ ډول نسي اړیکه نه لري بلکې دوی نور قومونه دی چې یهوديت ته بې مخه کړي ده او بنی اسرایيلی اصلی عربیان د او سنیو اسرایيلو بښکته طبه یهودان ګنل کېږي.

(۵۵۱-۵۵۸)

د او سنی تورات (عهد عتیق) پېژندنه:

عتیق عهد په دوو برخو وپشل شوی دی، تورات او د انبیاؤو اسفار. د انبیاؤو اسفار د بنی اسرایيلو په مخکینيو او وروستيو نبیانو پورې اړوندېږي. خنګه چې د مخه یادونه وشه او سنی تورات اصلی تورات نه دی بلکې نور ډېر توکي په کې ور زیات او ځینې بې کم شوي هم دي. دا تورات لاندې پیښه ګونی اسفار لري چې د قرآن کريم له خوا منسوب شوي دي:

- د تکوين سفر يا کتاب: په دې سفر کې د نړۍ او حضرت آدم ﷺ د پیدائیست داستان او ځمکې ته د آدم ﷺ بښکته کېدلو، د هاپیل او قابیل کیسه، د حضرت ابراهيم ﷺ، حضرت اسحق ﷺ، حضرت یعقوب ﷺ او په تفصیل سره د حضرت یوسف ﷺ داستانونه او همدا راز د حضرت یعقوب ﷺ د زامنو تک مصر ته بیا هلته د دوی پاتې کېدل د حضرت یوسف ﷺ تر مرپینې پورې ټول په دې کتاب کې راغلي دي.

- د خروج سفر يا کتاب: په دې سفر کې د بنی اسرایيلو د ژوند داستان په مصر کې د حضرت یوسف ﷺ له زمانې خخه تر هغې چې دوی له مصر نه وځي،

همدا راز د فراعنه وو سياسي او مذهبی حالت، د بنی اسراييلو مربيتوب او د حضرت موسى^{عليه السلام} خرکندېدل راغلي دي.

- د دروبشانو سِفر يا کتاب: په دې کتاب کې د بنی اسراييلو له قوانينو، احکامو او وصیتونو خخه يادونه شوې، همدا راز په دې اثر کې د گناهونو کفارې، د حرامو شيانيو تفصیل، د غم او خوبني دودونه (لكه واده)، د نیکي تفصیل، سېپختلیا او طهارتونه او داسې نوري ديني لارښونې راغلي دي. د اعدادو (شمېرنې) سِفر يا کتاب: په دې سِفر کې د بنی اسراييلو د زوزاتو او قبایلولو شمېر او همدا راز د هري قبیلې د وګړو شمېر، د سینا (تیه) په دبنته کې د بنی اسراييلو خویونه، په نورو پسې بې فکره تلنې او د هغوي ديني دود او د ستور راغلي دي.

د تشنې سِفر يا کتاب: په دې سِفر کې د بنی اسراييلو پر لارښونو یو خل بیا ځغلنده کتنه شوې، د هغوي د خوراک خبناک په اړه هم بیا څلی بحث راغلي او همدا راز له لسو حکمونو او فرمانونو خخه په ځانګړي چلنډ سره يادونه شوې ده. اوستني تورات له څلوا پینځه ګونو اسفارو سره له لاندې ماخذونو خخه اغېزمن دی:

داستانها و روایات نسلهای متعدد یهودی ها (د یهوديانو د بې شمېره توکمونو داستانونه او روایات).

فيصله نامه ها و قطع نامه های مجالس مختلف یهودان (د یهودانو د بېلا بېلو مجلسونو پربکره ليکونه او قطع نامې).

داستانها و روایات عربهای جزیرة العرب (د جزیرة العرب عربانو داستانونه او روایات).

افکار و عقاید مصریان قدیم (د لرغونو مصریانو افکار او عقاید).

افکار و عقاید بابلیان قدیم (د لرغونو بابلیانو افکار او عقاید).

ضوابط و قوانین حمورابی (حمورابی ضوابط او قوانین).

يهودان يوازې په عهد قدیم تورات د سماوي کتاب په توګه باور لري. او د عهد جدید انجیل او قرآن کریم سماوي کتاب نه گنني په داسې حال کې چې مسيحيان تورات او انجیل دواړه د سماوي کتابونو په توګه پېژنۍ خو دوى هم قرآن کریم د آسماني کتاب په حیث نه پېژنۍ. (۳۲۳:۲۰ - ۳۲۵:۳۲).

پونتنې

1. په مصر کې د بني اسراييلو د مېشت کېدو خرنګوالى بیان کړئ.
2. ولې فرعون د بني اسراييلو د نرينه ماشومانو پر وژلو لاس پورې کړ؟ په لندو توګه يې ولیکه.
3. حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وسلم د ژغورل کېدو او د فرعون په دربار کې د هغه د ژوند داستان خرگند کړئ.
4. حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وسلم خرنګه د حضرت شعيب الصلی اللہ علیہ وسلم له کورنۍ سره اشنا شو، خرگنده يې کړئ.
5. د حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وسلم د بعثت بهير د قرآنی نفوتو په ترڅ کې واضح کړئ.
6. حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وسلم معجزې او خرگندي نبې نښاني (بینه آیتونه) درلودل تاسې يې يوازې نومونه واخاري.
7. د استاد په مرستې سره د فرعون او د هغه د قوم د ډوبیدو خرنګوالى په تفصیل سره وسپرئ.
8. د فرعون تر ډوبیدو وروسته پېښې په لندو ډول وسپرئ.
9. د بیت المقدس سوبه ولې د بني اسراييلو وروستي نسل ته په غاره شوه دلیل يې وواهئه.
10. د حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وسلم د شريعت د اصولو او فروعاتو په اړه خه پوهېږئ، ويې سپرئ.
11. د اوسمى یهودت عقیدې کومې کومې دی ويې شمېرئ او د حضرت موسى الصلی اللہ علیہ وسلم د دین او شريعت له عقیدو سره يې پرتله کړئ.
12. منسوخ شوي فعلی تورات خو سفرونه لري، محتويات يې يوازې نوموئ.
13. اوسمى تورات له کومو مانخدونو خخه اغېزمن دی؟ دا موضوع په تفصیل سره وسپرئ.

14. د بني اسراييلو او سنی سياسي، نظامي او ديني وضعیت خونگه ارزوي؟ دا موضوع د آزاد بحث په ترڅ کې روښانه کړئ.

څلورم ټوت

حضرت عيسى عليه السلام او د هغه دين

موخي:

1. د حضرت مریم بنت عمران رضی الله عنہا لنده پیژندنه.
2. حضرت عیسیٰ ابن مریم علیہما السلام لنده پیژندنه.
3. د مسیحیت د آر (اصلی) دین پیژندنه.
4. د اوسمی مسیحیت د تاریخي لرغونتوب او دینی عقیدو لنده پیژندنه.

د حضرت عیسیٰ عليه السلام ژوند ژواک:

د حضرت عیسیٰ عليه السلام ډوند په اړه معلومات د حضرت مریم علیہما السلام په ډوند پوري ټرڈی اړیکه لري. موږ اړ چې د حضرت عیسیٰ عليه السلام ژوند د حضرت مریم علیہ السلام ډوند د پیژندنې په ترڅ کې راوېژنو:

حضرت مریم علیہ السلام د عمران لور او د بنی اسرایيلو له دیني روحانيونو خخه ده. د مریم مور نزد کړي وو، که د دې په کور کې هلک وزبېبد نو هغه به د معبد خدمت ته وټاکي. خو کله چې ماشوم نړۍ ته راغي نجلۍ ووه، نوم بې پړي مریم کېښود. مریم لا ماشومه وه چې پلار بې (عمران) مړ شو. مور بې له ژمنې سره سمه مریم علیہ السلام معبد ته بوتله او ګاهنارو ته بې وسپارله. د معبد خادمان پوهېدل چې مریم د یو مشر روحاني لور ده چې اوسل په دې نړۍ کې نشيته. نو هر چا کوبنښ کوه چې د مریم علیہ السلام روزنه په خپل لاس واخلي حضرت زکريا علیہ السلام چې لا تراوسه پیغمبر شوی نه وو، هم دغه هیله درلو ده ځکه چې هغه د مریم علیہ السلام د خاله یا په بله وینا د خور خاوند وو. په پایله کې په اسک اچولو یوه خوله شول. دې اسک حضرت زکريا علیہ السلام د مریم علیہ السلام د سرپرستي مستحق وکړه. حضرت زکريا علیہ السلام د معبد په یوې برخې کې ورته مناسب خای جوړ کړ. او پوله پسې بې د هغې خارنه کوله د بې بې مریم علیہ السلام په وړاندې خینو

پېبنو د حضرت زکريالله ﷺ پام راګړخاوه. بېلگې په توګه هغې سره به یې داسي ميوې ليدلي چې په بازار کې نه پیدا کېدې یعنې دا ميوې د خپل وخت او موسم نه وي. بي بي مریم به تل د الله تعالی په عبادت او نمانځنې بوخته وه او په یوه سېبخلې او ې خطره جاپيریال کې ېې ژوند کوه، ملايكې به ېې خنګ ته راتلې او ورته به ېې خبر ورکوه چې هغه یو غوره کړي شوی انسان دی او له هغې به یو ماشوم وزږدي چې لور مقام او متزلت به لري، په ماشومتوب کې به له خلکو سره خبرې کوي. کله چې حضرت مریم ﷺ (۱۳) کلنۍ ته ورسپدله، یوه ورڅ له معبد خنځه ووتله، حضرت جبرايل ﷺ ېې خنګ ته خرګند شو. او په ګریوان کې ېې ورته روح پوکړ، بي بي مریم بار داره شوه، د حمل موده ېې د ویناوو په اختلاف سره بېلا بېل وختونه بنودل شوي دي خينې وايې د حمل موده ېې ۹ ساعته وه او خينې نورو بیا ۱۸ - میاشتې يا طبیعی او معمولی موده چې د نورو مېرمنو د حمل د مودې په شان وي، بنودلې ده. کله چې د زېرديدا درد ېې په وجود خرګند شو، هغې په بیت اللحم کې د خرمابوې وچې وني خنګ ته پناه ويوره او حضرت عيسى ﷺ له یوې پېغلي نجلی خنځه وزېرېد. هغه وچه ونه په مېوې شوه. کله چې دا ونه وښورېده تازه خرما ترې توی شول، له هفو خنځه وخورپل، او له هفو او بو خنځه ېې وڅښلې چې هلته وبهپدې. هغې خپل ماشوم واخيست او خپل قوم لوري ېې حرکت وکړ. د دغې بنې پاک لمنې او سېبخلې مېرمنې لیده کاته د خپل قوم له نرينه وو او بسخينه وو سره د پاملرنې وړ ډګر وو. بي بي مریم ﷺ ته الهام وشو چې چې خوله پاتې شي. او خوک چې پړي نیوکې کوي هغه دې خپل ماشوم ته ورولپوري چې هغه سره وغږپوري. ماشوم په خبرو راغي او وېي وېل: زه د الله ﷺ بنده يم. الله ﷺ ماته کتاب او برکت راکړي، هر چېرته چې واوسم. او امر ېې کړي ماته د لمانځه او زکات تر هغې چې ژوندې يم. حضرت عيسى ﷺ د خپلې مور په غږوہ کې له بیت اللحم خنځه لري په یوې لورې سیمې کې وروزل شو. په دې وخت کې هیرودوس د فلسطین حاکم وو چې د لوبدیع روم له

خوا اداره کېدە. ځښو ڪاهنانو هيرودوس ته خبر ورکړ چې يو ماشوم نړۍ. ته ستر ګې غرولي او په راتلونکي کې به پر تولو یهودانو حکومت وکړي. د انجیل د خرگندونې پر اساس ويلی شو چې متی او بربنا هبرودوس ته لاربسوونه وکړه تول هغه ماشومان ووژني چې په بیت اللحم کې نړۍ. ته راخي. حضرت مریم العلیا خپل ماشوم سره مصر ته ولپرده او د هيرودوس تر مريني پورې هم هغه خای کې پاتې شول، وروسته له هغې بېرته خپل هبوا د ته ستانه شول، او په الخلیل کې په «ناصره» نومې سیمې کې مېشت شول، په دې وخت کې عیسى العلیا اووه کلن وو. کله چې دی دولس کلن شو د بیت المقدس د لارو په اوږدو کې له خپلې مور خنځه ورک شو، مور یې ناصري لوري راوګر خجله خو هلته یې خپل زوی پیدا نه کړ، بېرته بیت المقدس ته ستنه شوه درې ورځې وروسته یې د پوهانو او عالمانو په تولګه کې ولد چې له هفوی سره د شريعت په اړه بحث کوي. (۲۲۸-۲۱۵: ۲۲).

حضرت عیسى العلیا له نورو پیغمبرانو خنځه په توپیر سره به (۳۰) کلنی کې پیغمبر شو، هغه د خپل دین تبلیغ د هفو یهودانو په منځ کې پیل کړ چې تول ژوند یې سر ترپایه یې لاربتوپ نیولی وو. یهودان د اوږد وخت لپاره د پیغمبرانو له بلني او رسالت خنځه محروم او یې برخې پاتې وو، د حضرت موسى العلیا دین یې هم هېر کړي وو او د ناورو عادتونو او دودو دستور په تکل کې وو. حضرت عیسى العلیا ته د الله عزوجلله لخوا امر وشو چې هغه یې لابتوپونه او خرافات اصلاح کړي چې یهودانو د حضرت موسى العلیا په دین کې ور زیات کړي دي. او په همدې توګه خپل دین او شريعت هفوی ته وراندې کړي. خو دغه پاک نېي د یهودانو له خوا له سختې دبمنی سره سره تردید او ډېر وزورول شو. تر دې حده چې تول یهودي پوهان او ڪاهنان سره راغونه شول ترڅو د ده له تبلیغ خنځه مخنيوي وکړي او د هغه د وژلو لاري چاري یې برابرې کړي هفوی بیلاطس التبطي «رومی واکمن» ته چې په فلسطین کې یې ژوند کوه، شکایت وکړ، او په بنکاره یې ورته داسې سرليک ورکړ چې عیسى العلیا

غواپی حکومت نسکور کړي او پر یهودانو واکمني وکړي. رومي واکمن و پتیله چې هغه رابنکیل او په داربې وزړوي. حضرت عيسى ﷺ د واکمن له دې تصمیم خخه خبر شو. خان ېې پټ کړ. بیا ېې له خپلو حواريونو سره چې (۱۲) تنه وو غونډه جوړه کړه. تر غونډې وروسته له حواريونو خخه یو چې یهودا الاسخر یوې نومډه او یو خاین او منافق سېږي وو د حضرت پیغمبر ﷺ پینځای ېې رومي واکمن ته وښوده، پولیس هغه خای ته راغي هلته د الله ﷺ په امر سره د یهودا خېړه د حضرت عيسى ﷺ د خېږي په شان واوبنته، هغوي یهودا د حضرت عيسى ﷺ په نوم له خان سره بوته، یهودا چې هر خومره چیغې او شورما شور و کړ چې زه عيسى نه یم بلکې یهودا یم خو چایې خبره نه اورېدله. یهودا ېې په سولی (صلیب) و خېژاوه. او د الله ﷺ حضرت عيسى ﷺ خپل خان خخه پورته کړ قرآن کريم په دې اړه داسې خرکندونه کوي: «وَيُكْفِرُهُمْ وَقَوْلُهُمْ عَلَىٰ مَرِيمَ هُتَّنَا عَظِيمًا ۖ وَقَوْلُهُمْ إِنَّا قَاتَلْنَا مُسِيَحًا عِيسَىً أَبْنَى مَرِيمَ رَسُولَ اللهِ وَمَا قَاتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ هُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أَخْتَلُفُوا فِيهِ لِفِي شَكٍّ مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعُ الظَّنِّ وَمَا قَاتَلُوهُ يَقِيْنًا ۚ بَلْ رَفَعَهُ اللهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللهُ عَزِيزًا حَكِيمًا» (۱: النساء، ۱۵۶-۱۵۸)

ژباره: او بیا دوی په کفر کې و پاندې لاړل او پر «بې بې» مریم ېې لوی بهتان ولګوہ او پخپله ېې ووې چې مور مسیح د مریم زوی عیسی چې د خدای رسول دی، وژلی دی حال دا چې نه ېې وژلی وو او نه ېې په سولی کړی وو بلکې خبرې پرې شکمنه شوې ده او چا چې په دې اړه اختلاف کړي وو هغوي ټول په شک کې پراته دي. (دوی په اصل معامله هېڅ علم نشيته، تشن په ګومان پسي روان دي او دوی هغه (حضرت عیسی ﷺ) يقیناً نه دي وژلی. بلکې الله تعالى خان ته خېژولی دي. او الله تعالى په هر چا غالب مهریان دي.)

حضرت عيسى عليه السلام دين او شريعت:

لکه خنگه چې په تېر لوست کې ذکر شو د هر دین لپاره یوازینې. دا ډمنه مرجع د نوموري دين اړوند کتاب دی. چې مورب کولی شو د هغه دين په اړه له کتاب خنځه ېي معلومات تر لاسه کړو. خو هغه الهي کتاب چې د حضرت عيسى ﷺ دين پورې اړوند دی او کومه لاسوهنه او بدلون په کې نه وي راغلي له مورب سره شتون نه لري او اوسيني د مسيحيت اناجيل (د انجيل کتابونه) د اعتبار ورنه دی او مورب د هغو له مخي د حضرت عيسى ﷺ دين او شريعت نه شو پېژندلی. نو یوازینې. دا ډمنه مرجع او ماخذ په دې اړه همدا زموږ خپل اسلامي ماخذ دی. د حضرت عيسى ﷺ دين هم د اسلام سپېڅلي دين د واحد، حې، قادر، عالم، مرید، متکلم، سمیع، بصیر، او د مخلوقاتو او حوادثو له ټولو صفاتو خنځه پاک او مبری اللہ ﷺ پر شتون عقیده لري. همدا راز د ملايکه وو، سماوي کتابونو او صحيفو، الهي پیغمبرانو، د اخترت پر ورئ، د خير او شر پر اندازې (چې د جل الله لخوا دي)، قضا او قدر پر شتون معتقد دی. په دې دين کې هم د ټولو سماوي اديانو پر اصولو عقیده شته لکه د شيئاطينو، پېريانو، قلم اروا (روح)، عرش، ګرسی او د دين پر نورو اصولو عقیده لرل. د حضرت عيسى ﷺ دين بېلا بېلې برخې درلودې لکه عبادتونه معاملې، شخصي حالات، د میراث نظام، د ذبايحو نظام، حلال او حرام، د عقوباتونو (عذابونو) نظام او نور شرعی نظامونه خو باید ووایو چې د حضرت عيسى ﷺ دين په اصولو او ارکانو کې د اسلام سپېڅلي دين سره هېڅ توپير نه لري. بلکې له اسلام سره واحد بشپړ اعتقادی نظام لري. یوازې د دين په فروعاتو او بېلا بېلو عملی احکامو کې د اسلام مبارک دين سره توپير لري. او دا توپير په هر سماوي دين کې تر ستړکو کېږي، دې لامل هماغه د وخت او خای غونښتې او تقاضاوي دي چې په هر سماوي دين کې له بل سماوي دين سره توپير موږي. ۲۵۲ : ۱۶).

د مسيحيت دين تاریخي پس منظر او او سني حالت

د مسيحيت دين او سني حالت د هفو تعليماتو لاسته راوري نه ده چې د او سني تحريف شوي انجيل خخه منخته رائي. انجيل عبري کلمه ده چې د (زبري) معنا ورکوي. د او سنيو تحريف شويو انجيلونو په منځ کې ډپر اختلاف دی او دا پخپله د دې بنکارندويي کوي چې هېڅ یو بې اصلی انجيل نه دی یعنې هغه اصلی انجيل چې حضرت عيسى اللَّٰهُ ته نازل شوی دی. اوس د مسيحيت په نړۍ کې خلور ډوله انجيل شتون لري او د مولفینو او ليکوالانو په نامه سره يادېږي چې پوهنا انجيل، لوقا انجيل متی انجيل، مرقس انجيل دي. یو بل انجيل هم د برنابا انجيل په نامه شته چې مسيحي کاليسا تر او سه په رسميت نه دی پېژندلی. د مسيحيت د راخړنکندېدو په لوړۍ سر کې کاليسا (دينی ټولنځی) د یوې غیر روحاني ټولې په ترڅ کې منځ ته راغله. دا ټولنه له یو شمېر بني اسراييلو خخه رغبدل وه چې د حضرت عيسى اللَّٰهُ د پېرته راستنډو په هيله یې ژوند کوه. (۳۶ : ۳۶).

په تاریخي لحاظ هغه خه چې د مسيحيت خپرونوکي سرليک تاکي، د مسيحيت دين د یهوديت دين او یوناني فلسفې په اساس پرمختګ کړي دي. او په خلور مې پېړي کې (۳۱۲ م) لوړۍ کستانتين د مسيحيت پر دين ايمان راوري، هغه د روم امپراتور وو، د ده ايمان راوري د دې لامل ګرځي چې نوموری دين په اروپا کې خورا پراختیا ومومي. (۱۹ : ۴۳۵).

د لوړۍ خل لپاره دغه دين په (۱۱) ميلادي پېړي کې په دوو برخو لوپدیع کاتوليک او ختيئ ارتودوكس بېلېږي. چې لوړۍ خانګې په لوپدیعې امپراتوری (ایتالیا) او دویمي خانګې په ختيئې امپراتوری (ترکي) کې نفوذ کوي. د دې بېلېدو لامل دا وو چې ارتدکس مسيحيانو روح القدس (جبرا ئيل) له «پلار» «الله» خخه بېل کنه او هم ېې د بي بي مریم ېې ساري حامله کېدل، د بربخ شتون او د کاليسا د مشرانو سېڅلتیا له اشتباه او خطأ خخه په بشپړه توګه ردوله، په داسې حال کې چې د ایتالیا

کاتوليك مسيحيانو روح القدس له پلار (اب) يا زوي د حضرت عيسى الله عليه السلام خخه بېل کېنلى او همدا راز په درې نورو موضوعاتو ھم د ارتدىكس مسيحيانو پر خلاف معتقد وو. كليسا او مسيحي پاپ په منځنيو پېپيو (له ۵ پېپوي خخه تر (۱۵) ميلادي پېرى پوري) کې چېر واک تر لاسه کې او د اروپا د ژوندانه په تولو برخو تولنيزو، سياسي او اقتصادي گټيو باندي سبورى خپور کېر وو. دغه نه زغمونكى حالت له يوې خوا د نويو پوهنو او فتونو پرمختىگ په تېه ودروه او له بلې خوا له لىگونو نورو لاملونو سره د دې سبب شو چې د كليسا او پاپ په وراندي بياورې نيوکې را خرگندى او د پروتستانو لپاره د بېلا بېلو فرقو د پيداکېدو زمينه برابره شي. (۱۵ : ۲۷۰ - ۲۷۱). ئينو کاتوليك عيسويانو دغه نيوکې ونه شوي زعملی او وې پتىلە چې اروپا پربودى او امريكا ته ولار شي او ئينې نور يې د اعتراض کۈونكۈ لە خوا ووژل شول.

اعتراض کۈونكۈ غوبنتل چې د دغۇ مشرانو له نامحدوده قوت خخه كم كېرى شي. د علمي حقيقتونو تر لاسه كول د آزادې تجريې او له هر ۋول مذهبى تعصب خخه پاكې چېرىنى لە لارې وشي. د عيسويت ديني متون تر آزادې چېرىنى لاندى ونيول شي او د كليسا د مشرانو له شخصى او غرضي تاويلونو خخه خلاصى ومومى.

په وروستيو پېپيو کې مسيحي دين په زياتو فرقو ووېشل شو، لكه د متدىستانو فرقه، د مورمانانو فرقه، د انسان پالونكۇ فرقه، د مسيح پوهنى پلويانو فرقه او نور.

۵ عيسوي دين او سنى عقیدى

- په درېگۈنونو اقانيمو (اقانيم ثلاته) (اب) ابن او روح القدس) باندى عقيده لرل د مسيحيانو (عيسويانو) په اند الله الله عليه السلام په اب (پلار) تعيرېرى عيسى الله عليه السلام په ابن (زوي) او جبرائيل الله عليه السلام په (روح القدس) چې لە اب يا ابن خخه جلا شوي دى.
- عقيده پر دې چې د قيامت په ورخ الھي محاسبە حضرت عيسى الله عليه السلام تە سپارل ڪېرى كە خە ھم د هغە په طبيعت کې يو خە بشرىت شتون لري. چې هغە په دې

توانپوی چې دغه محاسبه تر سره کړي.

- همدا راز پر دې عقیده لرل چې حضرت عیسیٰ ﷺ د حضرت آدم ﷺ او نورو انسانانو د ګناه له کبله به خپله خوښه په سولی وخته او الله ﷺ خپل یوازینی زوی د نورو انسانانو د ګناه ګانو لپاره قرباني کړ. هغه بسخ شو او تر درې ورڅو وروسته راپورته شو او آسمان لوري ولار.

- د تسبیح او شعر په ډول د لمانځه اداء کول چې شمېر یې معلوم نه دی. او د سهار او مابنام لمانځه لپاره ټینګار شوی دی.

- عقیده لرل پر روزه نیولو له غوبنو او غورو خوارو خخه البتہ یوازې له سبزیجاتنو خخه ګټه اخیستې شي.

- د صلیب (سولی) پر سپېخلتیا عقیده لرل چې د عیسویت نښه ۵۵.

- د تعیید پر غسل (د عیسویانو خانګړی غسل) عقیده لرل چې له ګناهونو خخه د پاکېدو د وسیلې په توګه وي.

- د سرکوزي د غوبني په حلالوالی عقیده لرل.

- د نرینه وو ماشومانو د ختنې په حراموالی عقیده لرل.

- د سود خورلو او شراب خبلو په حلال والی عقیده لرل.

- په ګناه ګانو اعتراف کول ترڅو جزای یې له شخص خخه ساقطه او لري شي.

- په طلاق ورکولو عقیده لرل په داسې حال کې چې بسچې زنا کړې وي، او دویم څل واده ورته روا نه دی.

- پر رهبانیت او له واده کولو خخه خان ساتلو عقیده لرل، په خانګړی ډول دینې رهبرانو او مشرانو لپاره. په عیسویت کې د بسخو تعدد نشته او یوازې له یوې

- بنئي سره بايد واده وشي.
- د ارتداد په منع عقيده لرل.
- له کليسا له خوا د بخښني د کارتونو پر پلورلو عقيده لرل.
- د مسيحي توکم پر زياتولي عقيده لرل.
- د شرابو او هفو خورو پر حلالولي او بدلون پر هفو خورو چې د اپريل په (۱۴) (له مصریانو خنځه د بنی اسرایيلو د ڙغورني ورڅ) کې خورل کېږي. البته د حضرت عيسى ﷺ په وينې او غونبې سره، په دې معنا چې د هغه تعليمات بي تر لاسه کړي دي.

پوښتني

1. حضرت مریم علیها السلام د نسب او ماشومتوب دورې په اړه معلومات راکړئ.
2. بي بي حضرت مریم د حمل او د ماشوم د زېږيدو جريان د آيتونو په رنا کې خرکند کړئ.
3. حضرت عيسى ﷺ مخکې له بعثت خنډه د ژوند پېښې په لنډه توګه ذکر کړئ.
4. هغه آیت شریف چې تاسې د حضرت عيسى ﷺ د پورته تللو په اړه تلاوت کړئ، تفسیر او تحلیل کړئ.
5. حضرت عيسى ﷺ دین او شریعت د اسلامي منابعو په رنا کې خرکند کړئ.
6. د عیسویت او سني انجلیونه ونوموئ او د هغو د محتویاتو په اړه ګروپي بحث وکړئ.
7. د مسیحیت (عیسویت) دین تاریخي پس منظر تر ننۍ عصر پوري په لنډه توګه تشریح کړئ.
8. د پروتستانو مهمه نیوکې په ټولګې کې تر بحث لاندې ونیسي.
9. د او سني مسیحیت مهم عقاید په لنډه توګه ذکر کړئ.
10. د مسیحیت دین د تسلیت په اړه یوازې دوې مقالې وکښی.

درپیم خپرکی

د اسلام سپېڅلی دین

لومړۍ لوست

د جاهليت دورې عربانو د عقایدو خرنګوالی او د حضرت محمد

مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم خرگندېدل

طا لوست د چې په دوو در سیاساتونو کېږا تدریس شاشی

موخي:

1. د جاهليت دورې عربانو د سیمه ییزو او دینی عقایدو تشریح.

2. د حضرت محمد ﷺ له نبوت خخه د مخکی او وروسته ژوند او حالت
تشریح.

3. د اسلام ستر پیغمبر د رسالت د خانګنو تشریح او خرگندونه.

د جاهليت دورې عربانو د عقایدو خرنګوالی

د جاهليت عربانو خخه موخه هماعه عربان دی چې د اسلام سېپېخلي دين تر خلبندو د
مخه یې په جزیرة العرب کې ژوند درلود. له اسلام خخه مخکی د عربو دینی عقیدې
لكه چې په یهودیت دین کې تر بحث لاندې نیول کېږي، د لومنیو دنبتي باندې چیانو
او سامیانو د عقایدو اوښتني بنه ده.

جزیرة العرب چې یوه پراخه سیمه ګنډل کېږي په خپلې هري کوبنې کې ډول ډول
عقاید لري. د بېلګې په توګه په سویل عربستان کې صابیانو ژوند کوه چې د ستورو
نمانځنه او عبادت کوي او سیورمی. د دې عبادت په مرکز کې خای لري او په یقین
سره وبلی شو چې دا ډول عبادت بابلی او زرتشتي ریشه لري. د عربستان په تجارتي
سیمو کې چې د یهودانو او نصاراوو تګ راتګ په هغه ئای کې ډېر وو، دینی عقایدو
ې په عربو کې ډېر نفوذ درلود. خرنګه چې دوى په تاریخي لحاظ د الهی انبیاء وو او

سماوي اديانو درلودونکي وو په همدي اساس يې د بومي او اصلي عربانو پام خانته اړولی وو. د هغه وخت زياترو عربانو، که بساريان وو يا بانډه چيان تولو د خپلې سيمې ارباب الانواعو عبادت کوه، دا ارباب الانواع چې د دوى د خپل ذهن زېرنده دي بسخينه او نارينه دواړه جنسونه لري. او هري قبلي له دي ډول ارباب الانواعو خخه خانته خانګري ټکيل او د هغه عبادت به يې کوه. ۱۵ : ۴۷۸-۴۷۹.

مکې په هغه وخت کې درې مشهوره رب النوع درلودل چې دربواره يې مونث تصور شوي دي: اللات د لم ر رب النوع، منات د وخت او برخليک رب النوع، العزى د هغه ستوري رب النوع چې پرونیوس (ناهید) باندې لې کي غوندي عقیده ازانګه کوي (منعکسوی) د جاهليت عربانو له دغو ارباب الانواعو بتان جوړ کري وو چې د خدای د لوپو یا ببات په نامه يې يادول. هفوی د خدای په اړه یو مېهم تصور هم درلود په خانګري ټوګه د قريشو قبيله چې حضرت رسول الله ﷺ ورپوري اړوند دي.

د دي لويو ارباب الانواعو ترڅنګ دوی ځينو نامي او د نه ليدلوا وړ وجوداتو ته هم احترام درلود او عقیده يې پري کوله. لکه، ملايکې، پرياني او پيريان. خو په دي موجوداتو کې توپironه وو، د بېلکې په توګه ملايکه معصوم او پاک طبيعت موجودات وو چې له انسانانو سره يې د بنو چارو په تر سره کولو کې مرسته کوله. پريانو له انساني عالم خخه بهر د وړو ماشومانو په بنه په خپل خانګري عالم کې ژوند کوه او د ملايکو په خبر د بنو اخلاقو خاوندان وو، په نېکو کارونو کې يې مرسته کوله خو پيريان داسي نه دي، هفوی په ځنګلونو، دښتو او خرابه وو کې ژوند کوه او د شيطانانو په خبر يې تل انسانانو ته زيان رسوه پيريانو د جاهليت دورې عربانو په منځ کې خورا وپره او وحشت پيدا کري وو. او انسانانو کوبښن کوه چې د هفو له سر خخه خانونه وساتي، سره له دي چې ځينو يې خان توانمند ګئه چې په پيريانو کې نفوذ وکري او

هفوی خان ته تابع کېرى او له دې لارې لارې ئایونه ته سفر و کېرى چې پې خزانې وربىكاره او د بىه او نېكمىرغە ژوند زمينه ورتە برابره کېرى. د جاھليت دورې عربانو پې يو بل موجود د «غول» په نامه هم عقیده لرلە چې تل په خوکې وو او غوبنتل بې چې انسانانو ته زيان ورسوي ان هغه مړ کېرى او له وينې او غوبنې خخه گېته واخلي.

(۱۸ : ۶۷).

د جاھليت دورې په عربانو کې پې يو ډول «آنې مىسم» هم عقیده ليدل کېرى. هفوی له ئىنۇ موجوداتو خخه د خېيىھه اروا وو په نامه کرکە کوله خو د ئىنۇ جىڭو جىڭو كېتىنۇ، د تېرو چېرى د وتلو سىنتو په بىه، د رېو او بۇ چىنى، د ژورو سىمحۇ، او ئىنۇ ونو نمانئنە بې کوله او هغه بې سېپېخلى گېتىل. همدا راز د دېنستو پې يو ډول ھوسىيۇ، لېوانو، او بىسانو او عقايانو بې هم عقیده ليدل شوي ده. سرېپرە پردې په مكە مکرمە کې تورە تىيرە (حجر الاسود) هم په ئانگېرى ډول نمانخل گېدە.

د حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم خرگندېدل:

«مَا كَانَ مُحَمَّدًا أَبَا أَحَدٍ مِّنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّنَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا» (۱: الاحزاب، ۴۰) حضرت رسول الله ﷺ د عبدالله زوى د

عبدالمطلب لمسى او د هاشم کروسى دی. هغه د سمې نکاح پر اساس چې له اسلامي نکاح سره ورته والي لري نړۍ ته سترګې وغرولي، لکه خرنګه حضرت عایشه رضي الله تعالى عنها روایت کړي چې ستر پیغمبر ﷺ و فرمایل: «زه له نکاح خخه زېږيدل يم، نه له زنا خخه».

حضرت محمد ﷺ د تي رو دلو پړ او کې حضرت حليمه سعد یې له خان سره بوت او دوه کاله یې ورته شبېډي ورکړي. یوه ورڅه چې رسول الله ﷺ له خپلو رضاعي ورونو سره د رمي پر پیولو بوخت وو د دوو پربنتو له خوا چې سپینې جامې یې په غاره وي شق الصدر شو او د شیطان برخه چې د تور رنګه وینې برغندله ده ترې لري شوه، دغه پیښه د هغه په درې کلنۍ کې شوې ده. (۴۱ : ۱۱۰).

هغه تر ۵ کلنۍ پوري بي بي حليمې سره پاتې شو، مور یې بي بي آمنه د حضرت محمد ﷺ په «۶» کلنۍ او نیکه یې عبدالمطلب د هغه په اته کلنۍ کې له نړۍ خخه سترګې پټې کړي په دې توګه یې حضانت او پالنه تره (ابوطالب) په غاره واخیسته بیا په دولس کلنۍ کې له خپل تره سره د تجارت لپاره شام ته خې، د لارې په اوږدو کې له نصراني راهب (بحیرا) سره مخامنځې او د هغه د نبوت ئینې نښاني د نوموري راهب له لوري را خرگندېږي. تر دې وروسته رسول الله ﷺ شپونتوب غوره کړ چې په دې کار کې له ژورو فکرونو سره مل وو.

هغه د خديجي د جوبي په سر کې چې یوه شتمنه مېرمن وه شام ته ولار او د بېرته راستېندو پر مهاں په ۲۵ کلنۍ کې یې له هغې سره واده وکړ. حضرت محمد ﷺ هر

کال د رمضان په میاشت کې د (حرا) غارته ته چې د مکه مکرمې په شمال کې واقع دی او هلته په تفکر، تأمل او عبادت بوختېده. به خلوبښت ګلنۍ کې په الهي رسالت مبعوث شو او لوړونې آیتونه «أَقْرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۚ خَلَقَ الْإِنْسَنَ مِنْ عَلَقٍ ۚ أَقْرَأَ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۚ الَّذِي عَلِمَ بِالْقَلْمَنِ ۚ عَلِمَ الْإِنْسَنَ مَا لَمْ

يَعْلَمْ» (۱: العلق ۱-۵) ورته نازل شول. او د اسلام سېپېخلي دين د خپرولو او د

الله د کلمې د اوچتولو لپاره یې د جاهليت دورې عربانو او مشرکانو پر وراندي پاخون وکړ. د اسلام د پېغمبر (۱۳) کاله عمر په مکه مکرمې کې تېر شو تر هغې چې الله ﷺ ورته د مکې پربنودلو او مدینه منورې ته د هجرت کولو امر وکړ. مدینه منوره هغه وخت د «یشرب» په نامه یادېده. (۱۳: ۳۱-۳۳). د حضرت محمد ﷺ هجرت له مشرکینو خخه د وېږي له کبله نه بلکې د الله ﷺ د امر په اساس وو. رسول کريم ﷺ مدینه منوره د اسلام سېپېخلي دين د نشر او خپرولو مرکز و تاکله او د یو اسلامي دولت د پیاورو ستتو بنست یې په کې کېښود، په مدینه منوره کې یې دعوت (۱۰) کاله دوام وکړ او په (۱۱) هجري کال (۶۳۲م) په (۶۳) ګلنۍ کې وروسته له دې چې خپل رسالت ته یې د اکمال او پای پکی کېښود، له دې نړۍ خخه ستر ګې پټي کړي. (۱۱: ۱۴۹).

حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم د رسالت ځانګرنې:

که د حضرت محمد ﷺ رسالت ته ژور فکر او دقت وشي په بسکاره ډول معلومېږي چې دغه رسالت یو شمېر دا سې ځانګرنې لري چې د مخکینيو پیغمبرانو په رسالت کې شتون نه لري او د همدغو ځانګرنو په پام کې نیولو سره ويلى شو چې د اسلام ستر پیغمبر رسالت د نورو رسالتونو په پرتله په لوره مستوی پروت دی. چې موب دلته د دغو ځانګرنو تر ټولو مهم په لنديز سره را اخلو:

د دې رسالت ټولیزوالي:

کله چې د مخکینيو پیغمبرانو د رسالت په اړه آیتونه ګورو نو را خر ګندېږي چې له دغو رسالتونو څخه هريو ېې یو ځانګړۍ ملت او امت ته ځانګړې شوی او اړوند پیغمبران د الهي احکامو د تبیغ لپاره په کار بوخت دي. لکه د حضرت ﷺ او حضرت لو ط ﷺ رسالت چې دواړه بېلا بېلو قومونو او بېلا بېلو بنارونو ته په یوه وخت کې مبعوث شوي دي چې پر دې حقیقت لاندې آیتونه هم دلالت کوي:

«وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَأَنْتَقَمُمَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا أَوْ كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ» (1: الروم، 47). او:

«لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ» (1: الاعراف، 59) او: «وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ» (1: المآتية، 20).

خو کله چې د حضرت سرور کلهات محمد ﷺ رسالت وينو خر ګندېږي چې دغه رسالت د ټولیزوالي او عمومیت ځانګرنه لري او ټولو خلکو، سپین او تور، عرب او غیر عرب، ان پېریانو، او د ځمکې هري ګوبنې پوري، د پیغمبر ﷺ په وخت او تر هغه وروسته وختونو او ټولو زمانو ان د قیامت تر پیلېدو پوري اړوندېږي. لکه خرنګه چې دغه آیتون

پر پورته مطلب په خرگند دول سره دلالت کوي: «**قُلْ يَتَكَبَّرُ أَنَّاسٌ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي.....**» (1: الاعراف، 158) او : «**وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافِةً**

إِلَّا نَاسٍ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

(1: سباء، 28). نبوی احاديث هم دا حقیقت بسکاره کوي چې د اسلام پېغمبر د تولو امتیانو او ملتونو پېغمبر دی که د هغه د را خرگندېدو په عصر کې وي يا تر هغه وروسته، بله دا چې هغه خه چې د اسلام له دین خخه په بسکاره ډول معلومېږي ټولو امتیانو ته د دغه رسالت پر عمومیت دلالت کوي او خوک چې د حضرت محمد ﷺ د رسالت له عمومیت خخه منکرېږي هغه کافر دی. محمدي رسالت نه یوازې انسانانو پوري اړوند دی بلکې دغه رسالت پېريانو ته هم خير دی. له همدي کبله یو شمېر پېريانو د حضرت محمد ﷺ د ژوند پر مهال د هغه پر رسالت ايمان راوړي وو. لکه

خرنګه چې قرآن کريم په دي اړه فرمایي: «**قُلْ أُوْحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ أَسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْءَانًا عَجَبًا** ﴿١﴾ **يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَأَمَّا بِهِ** ﴿٢﴾ **وَلَنْ نُشَرِّكَ بِرِبِّنَا** ﴿٣﴾

﴿١﴾ (1: الجن، 1-2).

د دې رسالت شامل والي:

د محمدي رسالت بله ځانګړنه د هغه شاملوالی دی، دا رسالت یوازې د ژوند یو اړخ په برکې نه نيسېي بلکې د ژوند ټول اړخونه او بعدونه په کې شاملېږي، دا رسالت د انسان په دنيوي او اخروي چارو کې شامل دی که د دغه رسالت احکام عملی شي او انسان بي اطاعت وکړي په یقین سره ويلی شو چې د دنيا او آخرت نېکمرغې ور په برخه کېږي همدا راز که انساني ټولنې د کل په توګه د محمدي رسالت احکام او چاري د خپل ژوندانه په بپلا بېلو ابعادو کې عملی کېږي بي له شکه به دنيوي ارامتيا

او اخروي نېکمرغې ور په برخه شي. له آيتونو او نبوی حدیثونو خخه په بنکاره توګه پوهبدای شو چې دغه رسالت په عقیدوي، اخلاقي او عملی احکامو کې شامل دي.

محمدی صلی الله عليه وسلم رسالت د ټولو رسالتونو پای دی

حضرت محمد ﷺ خاتم الانبياء او مرسلين دی او رسالت یې د ټولو سماوي رسالتونو پای دی، تر هغه وروسته هېڅ رسول شتون نه لري. او هېڅ سماوي شريعه له اسلام خخه وروسته نه خړګندېږي، په دغه مطلب باور لول د اسلام دين له اصولو خخه دي، منکر یې کافر او د اسلام له دايرې خخه بهر دی. قرآن کريم، معتمد احاديث او د سلف او خلق مسلمانانو اجماع پرې دلالت لري. همدا راز د اسلامي شريعه او دين د بالفعل او بالقوې مطابقت پیاوړتیا شتون د هر عصر، وخت او هر ډول چاپریال شرایطو سره د هغه دين پر تلپاني والي او دوام ډېر بنه دليل دي.

محمدی صلی الله علیه وسلم رسالت بله ځائزگرنه د هغه ناسخ والي دی

هر سماوي رسالت دوه ډوله چاري لري: یو اعتقادي چاري او بل تشرعي او عملی چاري، اعتقادي چاري ثابت او تغيير نه منونکي حقیقتونه دی، دا چاري تر نسخ، بدلون او تغيير لاندي نه رائي. حضرت ابراهيم ﷺ چې کومو ديني عقайдو ته خلک را بلل هماماغه عقайд دی چې حضرت موسى ﷺ، حضرت محمد ﷺ او ټولو نبیانو ﷺ خلک او خپل قومونه ورته بلل خو سرچېه عملی او تشرعي چاري د مکلف انسان په تصرفاتو پوري اړوندېږي لکه عبادت، واده، عقود، د انساني اړیکو تنظیم او داسې نور دغه چاري تر تغيير او بدلون لاندي راغلي او خرنګه چې د زمانی او چاپریال شرایطو له بدلون او تحول سره د انسانانو چاري هم تحول او بدلون مومي، نو د دغو چارو له بدلون سره عملی او تشرعي احکام هم بدلهږي.

په مخکینيو سماوي شريعتونو کې د یوه شريعه احکامو له بل سره توپیر درلود او د یو نوي شرعی دليل په راتلو سره مخکیني شرعی حکم له منځه ته، دا بې له نسخ

څخه بل شی نه دی: (۱۶ : ۳۴۵). کله چې د انبياء وو د سالار رسالت خرگند شو ټول مخکيني سماوي شريعتونه ېې له اعتبار څخه ساقط کړل. دا رسالت او شريعت تر ټولو سماوي شريعتونو څخه بشپړ دی، د بشري ټولنو ستونزې او ارتياوې په هر ډول چاپيريال او زمانې شرایطو کې حل او له منئه وړي نو د دې وړتیا لري چې د ټولو مخکينيو سماوي شريعتونو ناسخ شي او د سماوي اکمل او بشپړونکي رسالت او شريعت په توګه د قیامت تر را رسپدو پورې تلپاتې او دائمي وي.

پوښتني

1. د جاهليت دورې عربانو له ديني عقайдو خخه حینې نژدي سيمې هم اغېزمنې وي، تاسي دغه مستورد عقайд په لنډه توګه خرکند کړئ.
2. د جاهليت دورې عربانو په اعتقاداتو کې نامريي موجودات هم وو تاسي بې یوازي نوم واخلي.
3. حضرت محمد ﷺ تر نبوت د مخه او وروسته ژوند په اړه په لنډيز سره معلومات ورکړئ.
4. حضرت محمد ﷺ د ژوند پېښې په لنډيز سره وشمېږي.
5. خرنګه ثابتولی شئ چې زمور د پیغمبر ﷺ رسالت د تولیزوالی خانګړنه لري؟
6. حضرت محمد ﷺ د رسالت شاملوالی په لنډه توګه په خو جملو کې ذکر کړئ.
7. د اسلام سپېخلي دين د ناسخيت او د رسالت د خاتميت مس ئاه له دليلونو سره واضحه کړئ.
8. هغه آيتونه چې په دې درس کې قصداً نه دي ژبارل شوي له معتبرو تفسيرونو خخه په ګټې اخیستنې سره تفسیر او ورژبارې.
9. له سيمه ييزو کتابتونونو خخه په استفادې سره د دې لوست په اړه لنډې مقالې ولیکړئ.

دويم لوست

قران کريم

ما لوست دی په دوو در سی ساعت تونو گېۋات درې سىش يا

موخى:

1. د قرآن کريم د لندي معرفي په اړه د مهارت تر لاسه کول.
2. د قرآن کريم د لفظي اعجاز د اثبات په اړه د مهارت تر لاسه کول.
3. د قرآن کريم د علمي او معنوی اعجاز د اثبات په اړه د مهارت تر لاسه کول.

د قرآن کريم لنده پېژندنه:

د «قرآن» کلمې د ریشې په د ژیوهانو په اند ډېر اختلاف شتون لري خو په هر صورت قرآن د قرا يېت شوې تولگې په معنا دی چې د متعدد آيتونو له تولگې خخه سورتونه جور شوي دی. د دې سورو شمېر (۱۱۴) ته رسپږي چې ځینې بې مکي (په مکه کې نازل شوي) او ځینې نور بې مدنۍ (په مدینه کې نازل شوي) دی. دا کتاب په عربی ژې لیکل شوي او بېلا بېل اعتقادی، اخلاقې جزایي او مدنۍ احکام، عبادتونه، کیسي او بېلگې په کې شتون لري. قرآن کريم په ټولیز ډول له لوح محفوظ خخه د نړۍ لوړۍ آسمان ته نازل شوي او بیا له اړتیا سره سم په بېلا بېلو موافقو کې په متعددو وقفو سره لې لې خلنده خلنده حضرت محمد ﷺ ته په ۲۳ کالو کې نازل شوي دی قرآن کريم حضرت محمد ﷺ ته چې لیک او لوست بې هم نه شو کولی په داسي وخت کې نازل شو چې فصاحت، بلاغت، شعر او ادبیاتو ډېر وده کړي وه. دا پنځله د دې کتاب پر الهي توب بسکاره دليل دی چې په فصاحت او بلاغت کې د کمال تر حده رسپدلى دی. او د وخت هېڅ یو بلیغ او فصیح ونشو کړي چې یو خو آيتونه د قرآن د آيتونو په شان راوري نو خرنګه ممکنه ده چې دا د

يو امي او نالوستي جورونه او ليكنه وي، لكه چي قرآن کريم په دې اړه فرمابي:
 «وَإِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأَتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِثْلِهِ وَأَدْعُوا
 شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا
 فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتُ لِلْكُفَّارِ»
 (البلق، 23-24).

قرآن کريم د حضرت محمد ﷺ په ژوند کې راجمع شوي دي، کله چي قراني آيتونه په يو خانګري مناسبت نازلېدل او د ستر پیغمبر ﷺ له لوري تلاوتېدل، د وحی کاتبانو چي شمبر بي ۱۸ تنو ته رسپده ډېر ژر په ې هغه ليکله، حضرت علي بن ابي طالب، عبدالله بن مسعود، زيد بن ثابت او معاذ بن جبل د وحی له مشهورو کاتبانو يا ليکونکو خخه ګکيل کېږي چي د دغه سماوي کتاب آيتونه ې پر بپلا بېلو موادو کښل، لكه د ژوپو پوتيکي، د اوښ د اوږدي هدوکي د خرما پانه، آوارې تېږي او داسي نور. د جاهليت دورې عربانو په لوړيو سرکې د الله ﷺ دا کتاب ونه منه، او هغه ې سحر يا شعر ګنې خو د اسلام پیغمبر ﷺ هفوی د قرآن په شان خبرو راولو ته رابلل مګر هېڅ يو له هفو خخه د قرآن په شان آيتونو په راولو ته رابلل مګر هېڅ يو له هفو خخه د قرآن په شان آيتونو په راولو د نه توانېد، خينو ې په دې اړه خورا ډېر کوبنښ هم وکړ چي وړه غوندي سوبه ې هم په برخه نه شوه، په دوى کې تر ټولو مشهور ې مسیلمة الکذاب، ابو الحسن بن یحي (چي په راوندي مشهورو)، ابوطیب او طلیحه بن خویلد وو. د قرآن کريم آخری اوډون د (ترتیب) او تنظیم د حضرت عثمان بن عفان رضی الله تعالى عنه په وخت کې تر سره شو. په دې اوډون کې لوی سورتونه د قرآن کريم په سر او واره سورتونه ې په پای کې اوډل شوي دي او د فاتحې سورت له دې قاعدي خخه بهر دي. (۲۶: ۲۱۵).

د قرآن کريم اعجاز:

مخکینیو پیغمبرانو هم معجزی درلودی او د اسلام ستر پیغمبر ﷺ د قرآن کريم ترخنگ نوری معجزپ هم درلودی خو دې ټولو معجزو له قرآن کريم سره توپیر درلود چې دغه توپیر په دربیو لاندنسیو مس ئلو کې بنه خرگندېږي: قرآن کريم د ئانګړۍ وخت او چاپېریال تابع نه دي، نوری تولې معجزی د خانګړۍ وخت او چاپېریال تابع په هماماغه پیغمبر پوري اړوندي وي خو کله چې د معجزی د راپېښدو وخت تېرپده، معجزو هم خپل اهمیت له لاسه ورکوه. قرآن کريم عقلی او اروایي (روحانی) معجزه ده، د مخکینیو پیغمبرانو معجزو ظاهري حواس تر خپل نفوذ او اغږې لاندې راوستل خود د قرآن کريم مبارک آیتونه چې د عربی ژې له الفې او پېژندل شويو تورو خنځه رامنځ ته شوي دي، داسي مفاهيم او حکمتونه لري چې نه يوازې پر ظاهري حواسو نفوذ لري بلکې انساني عقل، اروا او فکر هم تر اغږې لاندې راولي. قرآن کريم خپل خان معجزه راپېژندلي او خلک ېې (تحدي) ته رابللي دي، قرآن کريم د مخکینیو پیغمبرانو د معجزو په شان نه دي چې پیغمبر باید د خپلې معجزې ترخنگ شتون ولري او خلک ېې (تحدي) ته راوبلي بلکې هغه معجزه ده چې پخچله خبرې کوي او پخچله خلک له خان سره مقابلي ته راغواري. (تحدي) ته رابلل د هغو کسانو په حال کې شامل دي چې قرآن کريم د الله ﷺ نه بلکې د خپل پیغمبر کلام ګنې قرآن کريم د لفظ، معنی او مفهوم په لحاظ يوه دائمي او تلپاتې معجزه ده. مور د دغه اعجاز يو خو بلکې دلته را اخلو:

فصاحت او بلاغت:

د قرآن کريم فصاحت، بلاغت او اعجاز د دېمنانو له تورونو خخه په بنه توګه خرگندپوري، د اسلام دېمنانو پېغمبر ﷺ ته مجنون ويل خکه چې د هغوي له ناحقو عبادتونو او عادتونو خخه يې بې فکره پیروی نه کوله همدا راز هغه يې شاعر گنه، په داسې حال کې چې شاعر نه وو. خکه چې د قرآن کريم بنکلې او موزون آيتونه دومره اغېزمن او بورنونکي وو چې د هغه وخت تر تولو پیاوړو شعرونو هم دومره اغېز نه درلود. نو هغوي ته بې له دې چې حضرت محمد ﷺ شاعر و گنۍ بل کوم تعیير نه وو. پېغمبر ﷺ ته ساحر هم ویله خکه چې د قرآن کريم مبارکو آيتونه د هغوي د زامنوا پر زړونو داسې منګولي لګولې چې له کور او مور او پلار خخه به بېلېدل. دغه تورونه پېچله د دې بنکارندوی دې چې د قرآن کريم نفوذ دومره بنکاره او ژور دی او وو چې عادي چار نه شو گټلامي، هغوي ته د قرآن کريم د دغه تېز نفوذ پر وراندي بله لار پاتې نه شوه بې له دې چې هغه سحر و گنۍ.

د معنا ژورتیا او د الفاظو خودروالی:

د نړۍ ادبیان یا پېچله جوړ کړو ادبی الفاظو ته پاملننه کوي، چې د معناګانو بنایست ترې قربانوي او یا هم خپلو ادبی معناګانو او مفاهيمو ته خیر کېږي او د الفاظو بنایست ترې قربانوي او هغه کسان چې دواړه برخې (هغه هم په محدودې او نیمګړي کچه) په پام کې نیسي، شمېرې خورا لږ دی خو قرآن عظیم الشان سترا علمي، حقوقې، ټولنیز، سیاسي او اخلاقې مفاهيم او محتويات په بنکلوا الفاظو او ظریفو جمله بنديو سره د اعجاز په لوړې کچې کې خای کړي دي.

قاطعىت او صراحت (خرگندىيا):

د ورخنى ژوند په راشه درشه کې تجربه شوي، هغه کسان چې په قاطعىت او صراحت خبرى کوي تر هفو نورو چې ان خرگند او د انکار نه وړ واقعتونه هم د وېري په لفافه کې رانغارې، د نورو د منلو او هر کلې وړ وي. دغه صفت په قرآن كريم کې په ډېره لوره کچه ليدل کېږي. او د دين له دېنمنانو سره له مجاملې او غوره مالى خخه کار نه اخلي او په دې قاطع حکم کوي چې د هفوی نظر باطل دي.

له غيب خخه خبرول (اخبار):

قرآن كريم د هفو پېښو کيسه او وړاندوينه کوي چې د هفو د پېښېدو د وخت له تېرېدو خخه وروسته ثابتېري. يو له دغو پېښو خخه د فارس په وړاندي د روم سوبه ده چې په الروم سورې کې راغلې ده.

د علمي حقيقتونو ييان:

سرېبره پر دې چې قرآن كريم يو فصيح او بلیغ کلام دی، ژور مفاهيم روښانه الفاظ، قاطعىت، صراحت او خرگندىيا او له عېب خخه خبرتىا هم لري، په دې وروستيو کې بشر پر دې توانېدلې چې لې غوندي حقيقتونه کشف او خرگند کېږي. مور دلته د دغو حقيقتونو يو خو بېلګې په لټايز سره را اخلو چې قرآن كريم بې (۱۴) پېړۍ د مخه وړاندوينه او يادونه کړې ده.

الف- په نباتاتو کې زوجيت

کېدای شي دا تصور په خلکو کې له پخوا زمانو خخه شتون ولري چې نباتات هم بنسخينه او نرينه جنسونه لري. خو هېڅوک په واقعي توګه نه پوهېدل چې د القاح عملیه به شينيليو کې د حيواناتو په خبر تر سره کېږي. «لينه» لومړنی نبات پېژندونکي اروپايي عالم په «۱۸» پېړۍ کې په دې علمي حقيقت وپوهېدل چې د نرينه نبات

خانگىري بدو دي د نبات په ماده برخى پا�ل كېرى او د القاح عملىيە ترسره كوي بيا د نبات تخمه بندېرىي او د گلانو تخم او مېوه منځ ته راخي، قرآن كريم د نباتاتو د زوجيت مسئله هفو وخت ويلې د چې بشر بې هفه وخت تصور هم نه شو كولى: «وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَنَا بِهِ أَرْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى» (١: طه، ٥٣). يا دا آيت شريف «وَأَرْسَلَنَا الْرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلَنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً» (١: الحجر، ٤٢).

ب- د Ҳمکى جاذبه او د اجسامو پنگېدل

مخكى له دې چې نيوتن د Ҳمکى د جاذبه قوي پر اساس د اجسامو پنگېدل كشف كري. خلک لې لې پر دې پوهېدل چې د Ҳمکى په منځ كې داسې يو نامريي قدرت شته چې تول شييان خپل خان لوري راکشوي خو نيوتن په دې اړه پراخ معلومات وړاندې کړل او بيا ووبل شول چې دغه قانون پر تولو کرو، ستورو او سيارو تسلط لري او آن دوه ګوچنى او بې کچې ذري هم لري. خو قرآن كريم تر نيوتن زر کاله د مخه په بسکاره توګه دې علمي حقیقت ته داسې نغوته كې ده: «اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْهُنَا ثُمَّ أَسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ» (١: الرعد، ٢) او يادا په

مبارک آيت: «وَكُلُّ فِلَكٍ يَسْبَحُونَ» (١: يس، ٤٠).

ج- طبی حقیقتونه

په قرآن كريم كې داسې ډېر حقیقتونه راغلي چې د تولو يادونه په دې کتاب كې نه شي كېداي، دلته يوازې خينو بېلکو ته نغوته کوو: ډېرو غير مسلماناونو دا نه شوه منلى چې د مذکر او موئت جنس په تاکنه کې د پلاړ جنین اساسی ونډه لري خو په دې وروستيو کې ثابته شوه چې جنسى ګروموزومونه په بسخينه وو کې (X-X) او په نرينه

وو کې (X-Y) دی چې (X) د بىخىنە جنس كروموزومونه او (Y) د نرينه جنس كروموزومونه لېرىدو. چې د نرينه (X) د بىخىنە له (X) سره مونث جنس او د نرينه (Y) د بىخىنە له (X) سره مذکور جنس رامنځته کوي.

قرآن کريم دغه علمي حقیقت چې الله ﷺ دوه جفته (مذکور او مونث) د نرينه وو له نطفې خخه پیدا کړي دي، په دې ډول خرگندوی: «وَأَنَّهُ خَلَقَ الْزَوْجَيْنِ الَّذِكْرَ

وَالْأُنْثَى **مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى** ﴿١﴾ (1: النجم، 45 - 46)، بله دا چې د

ډاکټرانو د معلوماتو پر اساس، دا د انسان ټوپکی دی چې درد احساسوي او کله چې د انسان پوتكى خراب شي د درد احساس کمپري، دا علمي حقیقت قرآن کريم داسي وړاندې کوي: «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَيْنِتِنَا سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضَجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلَنَّهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا

حَكِيمًا ﴿١﴾ (1: النساء، 56). همدا راز هغه پراوونه چې د مور په رحم کې د

جنین تشکيل تر سره کېږي، په قرآن کريم کې داسي راغلي دي: «ثُمَّ حَلَقَنَا

النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظِيمًا فَكَسَوْنَا الْعِظَمَةَ

لَحَمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ حَلْقًا إِخْرَ قَبَارَكَ اللَّهُ أَكْحَسَنُ الْخَلَقِينَ ﴿١﴾ (1: المؤمنون،

.(14)

پوښتني

1. د قرآن کريم لغوي معنا د نزول له خرنگوالي او او ډون سره بیان کړئ.
2. د قرآن کريم د ساتلو بهه د هغه د نزول په لومړيو کې خه ډول وو او د مشهورو وحى ليکونکو نومونه واخای.
3. قرآن کريم د عقلی معجزې په حیث د پیغمبرانو له حسي معجزو سره توپیر لري، دغه توپيرونه واضح کړئ.
4. خرنګه استدلال کولی شئ چې قرآن کريم فصاحت او بلاغت لري؟
5. د قرآن کريم د الفاظو بسکلا او د معنى ژورتیا د یوې بېلګې په ترڅ کې خرکند کړئ.
6. د قرآن کريم د قاطعیت، طراحت او له غیب خخه د اخبار په اړه یو خو بېلګې ولیکئ.
7. د هفو علم حقیقتونو ځینې بېلګې را واخلي چې قرآن کريم خرکندي کړې دي.
8. قرآن کريم طبی حقیقتونو ته هم نفوته کړې، تاسې یې ځینې بېلګې واضحې کړئ.
9. په دې لوست کې د قرآن کريم مصحف راوري او محصلانو ته یې په عملی توګه ور و پېژنه.

د رېیم لوست

د ایمان کینونه

د لوست په دوو درس یاساع تونو ټکیا دریس کېږي

موختی:

1. د ایمان د اووه ګونو رکنونو د اهمیت خرکندونه او د اسلامی عقایدو پر

بنست د الہیاتو موضوع.

2. په ملایکو، اسمانی کتابونو او الہی پغمبرانو پوری د اړوندو مسائلو

خرکندونه.

3. د اخترت د ورځی الہی قدر او قضا اړونده مسائلو خرکندونه.

د ایمان رکنونه او د اسلام مقدس دین اصول اووه رکنه او اصله لري چې د قرآن

کریم په آیتونو او نبوي احادیثو کې ترې یادونه شوې او که خوک له دغوا اوو

رکنونو نه په یو رکن هم باور ونه لري نو مسلمان نه بلل کېږي، بلکې ګمراه او کافر

ورته ويلاۍ شو، لکه چې قرآن په دې اړه فرمایي: «وَمَنْ يَكُفِّرَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ

وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ بَعِيدًا» (۱: النساء،

136) او کله چې حضرت جبرايل ﷺ له حضرت محمد ﷺ شخه د ایمان په اړه

پونستنه وکړه، وې فرمایل: «أَنَّ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ

تُؤْمِنَ بِالْقَدْرِ خَيْرَهُ وَشَرَّهُ» (امام بخاری روایت له ابوهریرة رض شخه). مونږ له دغوا

اوو ګونو رکنونو خخه هر یو رکن په لنډو ډول داسې خېرو:

الله جل جلاله په وجود ايمان لرل:

د الله پر وجود ايمان لرل د تولو رکنونو بنسټ گنيل کېري، د اسلام په سېيختلي دين کې د الله په يو والي، ذات صفتونو او خانگرو نومونو عقیده موجوده ده. الله ﷺ ذات، وجود او نفسی صفت لرونکى دی. او كه خوک الله ﷺ يوازې معاني او صفتونه وکني او ذات له هغه نه نفی کړي، مومن نه شي گنيل کېداي. الله ﷺ بېلا بېل صفتونه لري. چې په وېش کې بې د علماءو په منځ کې اختلاف دی. حینې علماءو د الله ﷺ صفتونه په ذاتي او فعلي وېشلي او حینو نورو دا صفتونه په ثبوتي او سبلي وېشلي او يو شمېر نورو د کمال، جمال او جلال صفتونه الله ﷺ ته خانگري کړي دي.

د الله ﷺ ثبوتيه صفتونه د هغه د وجود له صفت (نفسی صفت)، معاني صفتونو (ذاتي صفتونو) معنوی صفتونو، فعلي صفتونو، متشابه او بلاکيف صفتونو خنځه عبارت دي.
د وجود صفت (نفسی صفت) لکه خنګه چې له نوم خنځه یې بسکاري د الله تعالى ﷺ پر وجود دلالت کوي او د عقاید علماءو د الله ﷺ په شتون بېلا بېل دليلونه وړاندي کړي دي.

معاني صفتونه (ذاتي صفتونه) هغو صفتونو خنځه دي چې الله تعالى د هغه پر ضد نه پېژندل کېري، لکه: حیات، قدرت، علم، اراده، بصر او سمع.

معنوی صفتونه ذاتي صفاتو له توابعو خنځه دي او په هغو کې ذات مع الوصف په پام کې نیول شوی دي. لکه ژوندی (حی) او لپدل قادر او سېدل، عالم او سېدل، مزید او سېدل، متکلم او سېدل، بصیر او سېدل سمیع او سېدل.

فعلي صفتونه هغه صفتونه چې الله ﷺ د هغه پر ضد هم پېژندل کېري؛ لکه: ترزیق، اعزاز، اذلال، احیا، امانت او درسي نور.

هەتىشابە او بىلاكىيف صفتەوە ھەغە صفتونو خىخە دى چى د ھەغە پە نسبت ورکولو د خلکو پە ذەنونو كې متشابهەت پىداكېرى لىكە: د يد (لاس)، وجەھە (مخ)، نفس او عین (ستركى) نسبت ورکول الله تە.

الله د ٩٩ نيكو نومونو (اسما الحسنی) درلودونكى دى چى دا نومونە توفيقى دى، سربېرى پىدى مونبۇ كولى شو چى الله الله پە درسى نومونو چى پە ھەغە كې عظمت لوى والى او جلال شتون ولرىي ھم وستابو.

الله پە نورو پىئۇ صفتونو ھم يادېرىي: ۱ - توحيد چى اكابر او اصغر شرکونە، ثنویت او تىلىت پىرى لە منخە ئى. ۲ - قدم چى پىرى د الله الله لە ذات خىخە حدوث سلبېرىي. ۳ - بقاء چى پىرى د الله الله لە ذات خىخە فنا او نېستى لە منخە ئى. ۴ - پە نفس باندى قىام: لە الله تعالى خىخە ھەغە صفتونە سلبېرىي چى پە غىرو قايم وي. ۵ - لە حوادث سره مخالفت چى پىرى لە حوادث سره د موافقت صفت لە الله تعالى نە سلبېرىي. (٣٩ : ٣٨). (٣٩)

د پېنىتو پە شتون ايمان لىرل

ھر مؤمن باندى واجب دى چى د پېنىتو پە شتون ايمان او باور ولرىي. پېنىتىي غىبىي نازك جسمونە دى چى كولى شي ئان پە بېلا بېلۇ بېلۇ جور كېرى. مور د ھەفوى پە اړه یوازې دومره ويلاقى شو چى زمور پە دينىي نصوصو كې د ھەفوى پە اړه زيات دليلونه وجود لرى او پېنىتو تە د لاندى خانگىرنو نسبت ورکېل شوي دى:

الف: ھەفوى لە نورە پىدا شوي دى.

ب: ھەفوى مجردە ار واوې نە دى بلكى داسې لطيف جسمونە دى چى مونبۇ يې نە شو ليدلای.

ج: هغوي وزرونه لري چي خيني بي دوه دوه، خيني بي دري دري او يا خلور خلور وزرونه لري او حضرت پيغمبر ﷺ حضرت جبرايل عليه السلام وليد چي شپو سره وزرونه بي درلودل.

د: هغوي نه خوري نه خبني او نه خوب کوي او نه له يو بل خخه زپرون کا او نه اولادونه راوري.

ه: هغوي په بنو او بپلا بپلو بنو جور ٻدائی شي.

و: هغوي فوق العاده ئواک لري؛ لكه په لبر وخت کي دلري واتپونو طي کول، د درنو شيانو؛ لكه: د غرونو او بنارونو پورته کول.

ز: هغوي د آدم عليه السلام له پيدايبنت خخه د مخه پيدا شوي دي.

ح: هغوي د الله عَزَّلَهُ نا فرمانی نه کوي او پر خه شي باندي چي الله عَزَّلَهُ ورته امر وکړي هغه تر سره کوي.

ط: هغوي له الله عَزَّلَهُ خخه خورا ڇپري وپري.

ى: هغوي الله عَزَّلَهُ ته نزدي او پري گرانې دي.

په دقيق ډول د هغو شمپره خر ګنده نه ده، خدائي عَزَّلَهُ پري پوهېري.

پرښتي بپلا بپلي دندې لري؛ لكه: د وحې راپول، د رزق سبونه چمتو کول، د شپيلۍ پوکول، د ارواګانو قبضول، د شر له هر خبتن خخه د انسان ڙغورل، د اروا پوکول، د اروا او پوکول په جينونو کي او د هغوي د ټولو کيفيتونو ليکل، د مکلفينو د کړو وړو ليکل، د اور د وړ خلکو د چارو مواظبت کول، د مرپنې پر وخت مؤمنانو ته زپري ورکول او داسي نور.

د اسمانى كتابونو پرشتون ايمان لول:

د اسمانى كتابونو پرشتون باندي ايمان هم د ايمان له فرایضو او رکنونو خخه دى، زمونبر له ديني نصوصو خخه داسې بربني چې د اسمانى كتابو شمېرہ د سماوي رسولانو د شمېري په کچه ده، مونبر مکلف يو چې په محمل ډول پر ټولو باندي ايمان ولرو خو په قرآن کريم کې په خړکنده د خلورو سماوي كتابونو یادونه شوې ده چې پر هغو باندي تفصيلي ايمان واجب دى او هغه خلور كتابونه دادي: زبور: چې پر حضرت داؤ الله عليه السلام نازل شوی دى. تورات: چې پر حضرت موسى الله عليه السلام نازل شوی دى. انجيل: چې پر حضرت عيسى الله عليه السلام نازل شوی دى. قرآن کريم: چې پر حضرت محمد صلوات الله عليه وسلم نازل شوی دى.

د صحيفو په باره کې د پوهانو ترمنځ درې قولونه شتون لري:

الف: سل صحيفي دي چې ۶۰ ې پر حضرت شیث الله عليه السلام، ۳۰ ې پر حضرت ابراهیم الله عليه السلام او ۱۰ ې په تورات نه مخکې پر حضرت موسى الله عليه السلام نازل شوې دي.
ب: سل صحيفي دي چې ۵۰ ې پر حضرت شیث الله عليه السلام، ۳۰ ې پر حضرت ادریس الله عليه السلام، ۱۰ پر حضرت ابراهیم الله عليه السلام او ۱۰ پر حضرت موسى الله عليه السلام نازل شوې دي.

ج: یوسل اولس صحيفي دي چې ۵۰ ې پر حضرت شیث الله عليه السلام، ۳۰ ې پر حضرت ادریس الله عليه السلام او ۲۰ ې په ضميمه کې پر حضرت ابراهیم الله عليه السلام او په پاتې ۱۰ کې اختلاف دى، خینې وايي چې پر حضرت آدم الله عليه السلام او خینې نور وايي چې پر حضرت موسى الله عليه السلام نازل شوې دي. خو سمه خبره داده چې په شمېره کې د صحيفو له راوستلو خخه دې ډډه وشي.

د الله د رسولانو او نبيانو پېغىمىرى باندى ايمان لرل:

پر هر مکلف مؤمن فرض است ده چې په اجمالي ډول د ټولو نبيانو او رسولانو عليهم السلامو پېغىمىرى باندى ايمان ولري، د اسلامي عقайдو خىنې پوهان نبي او رسول مترادفع نومونه او هم معنا گئى او داسې راپىژنى: نبي او رسول د الله تعالى هغه رالپېل شوي پېغمبران دی چې وحىه او الهايم پې شوي وي، برابره ده که هغه نوى شريعت او كتاب ولري يانه.

خو خىنې پوهان د نبي او رسول ترمنځ توپير کوي او داسې بې را پېژنى: نبي د الله ﷺ هغه رالپېل شوي پېغمبر دی چې هغه ته شريعت وحىه شوي وي، برابره خبره ده که په تبليغ يې گومارل شوي وي يا نه او رسول د الله ﷺ هغه رالپېل شوي پېغمبر دی چې شريعت پري نازل او په تبليغ يې هم گومارل شوي وي. د دې پېژندونه پر بنسته نبي عام او رسول خاص وي. د پېغمبر ﷺ د حدیث له مخې چې حضرت ابوذر غفارى روایت کرى دی د نبيانو شمبىر ۱۲۴ زره تنه او د رسولانو ۳۱۳ تنه ده.

د آخرت پورخ ايمان لرل:

پر هر مکلف باندى واجب ده چې له مړينې وروسته پر بيا ژوند ايمان ولري او دقيامت ورخ رامنځ ته کېږي او په هغې کې د خلکو نېکي او بدې محاسبه کېږي او الهي محاكمه پاي مومني، متقيان د الله ﷺ په فضل جنت ته بیول کېږي او کافران د الهي عدل پر بنسته د دوزخ په لوري درومي.

پر فضا او قدر ايمان لرل:

پر هر مکلف واجب ده چې په دې ايمان ولري چې د خير او شر ټولې چارې د خدائي له لوري مقدري دي او له الهي تقدير سره سمې راپېښېرى، الله تعالى د بندگانو د کړو وړو خالق دی او کاسبان يې پخپله بندگان دی، انسان د خپلوا کړو وړو واکمن (مختر) کېندوی (فاعل) دي.

تر مريني وروسته ييا ژوندى كېدل:

پر هر مکلف واجب ده چې په دې ايمان ولري چې مرينه د انسان د ژوندانه پاى نه دى بلکې په حقیقت کې يو بل دى چې انسان ددى نېرى. له فاني ژوند خخە تلپاتې ژوند (آخرت) ته لېبردوی انسان له مريني وروسته د برازح پراو پراو کې وي چې د دنيا او آخرت تر منځ حائل دى، كله چې دغه پراو سرتە ورسېرى يىا راژوندى كېرى او كېھ وره يې محاسبه كېرى او تر دې وروسته به له دغۇ دوو سرايونو خخە يوه (جنت يا دوزخ) ته ور درومي او هلتە به تل تله وي.

پوښتني

1. د ايمان پر اووه ګونو رکنونو د عقیدي لرلو اهميت په لنډو ډول وڅېرئ.
2. د الله ﷺ ثبوتيه صفتونه په خپلو اړونده خانګو ووبش ئ او وروسته هر یو په لنډو ډول بیان کړئ.
3. د الله ﷺ د سېخلو نومونو (اسمای حسنی) په اړه خه پوهېږي؟ شرحه یې کړئ.
4. د پربستو خانګړۍ، شمېره او دندې په لنډه توګه ولیکن.
5. د سماوي کتابونو او صحيفو د شمېري په اړه په تولګي کې خبرې اترې وکړئ.
6. دنبي او رسول له تعريف خخه وروسته د هغوي شمېره د پیغمبر ﷺ د حدیث په رنا کې راوښي.
7. د اخرت پر ورڅ ايمان او عقيده لرل له لې خه تفصيل سره بیان کړئ.
8. د قضا او قدر په اړه چې د اسلامي عقайдو د علم له مهمو بحثونو خخه یو بحث دی د ګروښي کار په ترڅ کې پوره معلومات وړاندې کړئ.
9. د لوست د مختنه بیولو لپاره له معتبرو ذيرمو (منابعو) او مناسبو درسي موادو خخه ټکنې واحائي.

څلورم لوست

پرمغیباتو ایمان لرل

بەھو درس ياساتونو گېچى ت دریس شى.

موختى:

1. د مغیباتو لنډه پېژندنه.

2. د پېرى، شیاطینو، قلم، اروا، عرش او گرسىي لنډه پېژندنه.

3. د ارواء نفس، عقل، د طراط پول، جنت او دوزخ لنډه پېژندنه.

له مغیباتو خخه مرام هغه شیان دی چې د غیب په عالم کې شتون لري وو مور نه شو کولى چې هغه ووینو يا د هغۇ په اړه بې له دې چې دیني نصوصو مو اورېدلې وي، معلومات ورکړو. له دغۇ غېيي موجوداتو خخه یو ھم پربنټي دی چې د الله ﷺ مقرب او نزدې موجودات دی. او زمور له سترګو خخه پناه دی، او مور د هغۇ په اړه په تېر لوست کې لنډ معلومات وړاندې کړي دی. د دغه ډول موجوداتو ځینې نور بې په لاندې توګه په لنډیز سره واضح کوو:

جن (پېرى):

جن په لغت کې پتوالي او استئثار ته وايي او د اسلامي شريعت په اصطلاح کې هغه موجودات دی چې په سترګو نه شي ليدل کېدای او مور د حس او تجربې له لارې ورتە نه شو رسپىدى، پېريان (جنیات) له اور خخه پیدا شوي او مکلف موجودات دی. مور په دیني لحاظ مکلف یو چې د جن پرشتون ايمان ولرو، د هغۇ له شتون خخه منکر د اسلام له داييرې خخه بهر ګنيل کېږي. پېريان لاندې صفتونه لري:

الف - هغۇ د آدم ﷺ تر پیدايانست د مخه پیدا شوي دي.

ب - هغۇ توالد او تناسل لري او ذريه (اصل او نسب) ھم لري.

- ج- موږ پېريان نه شو ليدلى په داسې حال کې چې هغوي موږ ليدلى شي.
- د- هغوي په اسلامي شريعت مکلف دي او اراده، اختیار، پوهه او معرفت لري.
- ه- هغوي هم پر سماوي اديانو باندي په عقیده لرلو کې مختار دي، خينې بې کافر او خينې بې مؤمن وي.
- و- هغوي د قیامت پر ورخ د انسانانو په شان د الله تعالی تر محاسبې لاندې راخي.
- ز- هغوي فوق العاده او غښتلي پیاوړتیا لري، په سمندرونو کې لامبو وهی او غټې ودانۍ جوړولی شي.
- ح- هغوي په پخوا زمانو کې په آسمانونو کې د پرنستو خبرې پت پت اورېدلې خو ورو ورو بې هلته تګ راتګ لړ او محدود شوی دي. د حضرت عيسى ﷺ په وخت کې له درېبیو آسمانونو او د حضرت محمد ﷺ له بعثت سره سم له ټولو آسمانونو خخه منع کړي شول. (۲۷: ۱۰-۱۰).
- ط- هغوي څانونه په بپلا بېلوا بنو راوستلي شي او خينې وختونه د ليدلو وړ وي. او عالمانو او نېکو خلکو باندې نه شي برلاسي کېدای. قرآن کريم په دي اړه فرمایلي دي: «وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَنٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَأَسْتَجَبْتُمْ لِي» (۱: ۲۲). ابراهيم،

شیطان:

د شیطان لغوي معنا سرغروننه، تمرد، لري والي، بعد او هلاکت دي. شیطان د الله ﷺ له رحمت خخه لري دي او د خپل کار په پايله کې هلاکېږي، دلتنه له شیطان خخه موخه ابلیس دی چې پخپله له پېريانو خخه دي. خرنګه چې شیطان د پېريانو له ډلي خخه دي نو د پېريانو ډېرې خانګړنې بې په وجود کې شتون لري. خو په خينو صفتونو کې له پېريانو توپیر لري. د بېلکې په توګه: په شیطananو کې په سماوي دين عقیده نشه، دنده بې د انسانانو بې لاري کول دي. په آخرت کې د الله ﷺ تر محاكمې لاندې راخي خو د الله ﷺ پربکره معلومه وي. شیطان د ضعیف الایمان

انسانانو په وجود کي ډېر نفوذ او توان لري.

قلم:

قلم د الله یو مخلوق او موجود دی. چې ټول مقادیر د هغه په واسطه د لوح پرمخ لیکل شوي دي. د الله تعالي د لومړني مخلوق په اره د عقایدو د علماءو په اره اختلاف وجود لري چې آیا قلم دی او که عرش؟ خينو پوهانو قلم لومړني مخلوق کنۍ او د رسول الله او خار حديث چې د ابو داود په سنن کې ذکر شوی، په دې اره راوري: «إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلْمَ». خو خينې نور علما عرش لومړني مخلوق ګنۍ او د رسول الله ﷺ دا حديث وراندي کوي: «كَتَبَ اللَّهُ مَقَادِيرَ الْخَلَاقِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ يَخْمَسِينَ أَلْفَ سَنَةً وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ» (صحیح مسلم: ۲، ۳۰۰). دا ډله علما په قلم پوري اړوند حديث داسي تعبيري چې قلم د دې عالم او نړۍ لومړني مخلوق دی نه د هغه عالم. خرنګه چې په خينو حديثونو کې راغلي الله ډول ډول قلمونه خلق کړي دی چې تر تولو مهم هغه قلم دی چې په اره ېې د مخه بحث وشو، بل قلم هم وو چې د بنی آدم لپاره خانګړي شوی وو چې پرې د بنی آدم رزقونه، اجلونه، نېکمرغې او بد مرغې کښل کېږي. بل قلم د جنینونو لپاره خانګړي شوی چې د یو جنین بېلا بېل حالتونه پرې د ملایکو لخوا لیکل کېږي. همدا راز بل قلم د کرام الکَاتِبِينَ لپاره خانګړي دی چې هغوي پرې له خوانېدو او بلوغ خخه وروسته د شخص اعمال لیکي.

لوح:

لوح هم د قلم په شان د الله تعالي مخلوق او موجود دی. الله ځیلله د مخلوقاتو ټول کيفيتونه د قلم په واسطي د لوح پرمخ لیکي. د اسلام ستر پیغمبر ﷺ د حديث پر اساس لوح محفوظ له سپینو مرغلو خخه رغبدلى دی او دوه وقابې (تحتې) ېې له

سرو یاقوتو خخه جورپی شوپی دی. قلم بې له نور (روبنایی) خخه دی او پلنوالی بې له ئىمكى نه تر آسمانه رسپری.

عرش:

عرش په لغت کې د پادشاه تخت يا سریر ته وايي او په اصطلاح کې د الله ﷺ هغه موجود او مخلوق دی چې پربنستي بې له يو ئاخى خخه بل ئاخى ته لېرىدوی او پر مخلوقاتو د چت حىشىت لري.

كرسى:

كرسى هم د الله تعالى ﷺ يو مخلوق او موجود دى چې د عرش په مخه کې واقع ده او پر ټولو آسمانونو او ئىمكى پراختيا لري. په ئىني قولونو کې كرسى د قدمونو ئاخى كېيل شوپى خو ئىنيو نورو قولونو کې كرسى هغه زىنه پاپور كېيل شوپى چې د عرش پر وړاندې واقع ده.

روح:

د روح په اړه ډېر بحثونه او خبرپی اترپی شوپی دی. ئىنيو هغه جسم او ئىنيو عرض کېيلی خو يو شمېر نورو په دې برخه کې بې خبری خرگنده کړي ده همدا راز يو تعداد نورو علماء او روا (روح) د خلور ګونو طبایعو اعتدال کېيلی دی. د يو شمېر نورو په اند هغه پاکه او رنه وينه ده چې بدبوبي نه لري. ئىنيو پوهانو هغه ساده جوهر کېيلی چې په ټول حيواني عالم کې خپور شوپى دی. لنده دا چې روح د الله تعالى ﷺ مخلوق او مامور دی او بې له الله ﷺ خخه بل هېڅوک بې پر ماھيت نه پوهېږي.

نفس:

د نفس په اړه هم دا ډول دیناوې شوپی دی: نفس د بدن يوه برخه او جز دی، نفس د بدن يو عرض دی، مجرد جوهر دی، روح دی، او بلاخره نفس يو نوراني، خفيف گرخنده ژوندى دی چې د غزو په جوهر کې داسې لېردول کېږي او جريان مومي

لکه د او ببو بهير په خته کې یا په زیتونو کې د غوریو ور نتوتل، او دا جريان تر هغې دوام کوي چې غړي فاسد او له منځه نه وي تللي.

عقل:

عقل هغه غږیزه ده چې د الاتو د سلامتیا پر اساس د علم د تر لاسه کولو لامل ګرځی یا د نفس هغه پیاوړتیا ده چې نفس پرې د درکونو او علمونو د تر لاسه کولو لپاره چمتو کېږي.

پل صراط:

صراط په لغت کې لاري ته وايي او د شريعت په اصطلاح کې هغې لاري ته ويل کېږي چې د شارع له خوا انسانانو ته وضع شوې وي ترڅو ټول په هماغې لاري ولاړ شي همدا راز صراط آخرت پورې اړوند دی او هغه پول ته ويل کېږي چې د دوزخ د اوږد پرسرو اينبودل کېږي چې ټول خلک پر هغه د تېربدو لپاره چمتو کېږي، مومنان له دغه پول خخه په اسانۍ او تېږي سره تېربې او ګافران ترې د دوزخ په اور کې لوېږي. هغه حدیث چې له نبې کريم ﷺ خخه روایت شوی، دا پول له وښته خخه میین او له تورې خخه تېره دي. حضرت محمد ﷺ لوړنې شخص دی چې له خپل امت سره یو خای له هغه پول خخه تېربې. (۱۶ : ۴۳۸ - ۴۴۱).

جنت:

جنت له (جَنَّة) خخه اخيستل شوی او د ستر او پتوالي په معنا دی. او په شرعی اصطلاح کې هغه سرای ته ويل کېږي چې په آخرت کې مومنو او صالحو بندګانو ته اماده شوی دي. د جمهور اهل سنتو په اند جنت او دوزخ دواړه مخلوق او اوس هم شتون لري. جنت د اووم اسمان د پاڅه د الله ﷺ د عرش ترچت لاندي موقعیت لري، د حضرت محمد ﷺ د حدیث پر اساس هغه لوړنې کس دی چې جنت ته ورننوځي. قرآن کريم د جنت د صفتونو او مېوو په اړه په تفصیل سره خبرې کړې دي.

دوزخ:

دوزخ هغه ئای دی چې کافران او گناهگارانو ته چمتو شوی او اووه طبقي او ژوري (درک) لريک جهنم، سعير، لطي سقر، جحيم، هاويمه و حطمه. د حضرت رسول اکرم ﷺ له حدیث سره سم که يوه ډبره په دوزخ کې واچول شي به او يا کالو کې هم د دوزخ کندي ته نه رسپري. د دوزخيانو خواره زقوم د (دوزخ ونه)، ضريع (اغزي لرونکي بوتي) او يا غسلين (د دوزخيان د بدن او به او زوي) دي. د دوزخ د عذابونو د خرنگوالي او ډولونو په اړه په قرآن کريم او احاديشو کې يادونه شوي ده.

پوښتني

1. مغیباتو ته ولې مغیبات وايي خرگنده ېې کړئ.
2. د جن لغوي او اصطلاحي معنا د هغو له خانګرنو سره واضحه کړئ.
3. د شیطان معنی ولیکۍ او د شیطان او جن ترمنځ توپیرونه تشریح کړئ.
4. الله ﷺ د لوړنې مخلوق په اړه خه پوهېږئ، هغه د قلمونو له ډولونو سره خرگند کړئ.
5. د الله ﷺ مخلوق او موجود (لوح) را وېژنې.
6. عرش د اسلام ستر پیغمبر ﷺ د احادیثو په رڼا کې تر بحث لاندې ونیسرې.
7. روح، نفس او عقل راوېژنې او د علماءو اختلافات په دې اړه خرگند کړئ.
8. د صراط پول، جنت او دوزخ د آیتونو او نبوی حدیثونو په رڼا کې راوېژنې.

پنځم نوست

عبدتونه او معاملې

بډوو در سیاساتونو ټکي جي تدریس شيا

موختي:

1. د اسلامي شريعت په خلور ګونو عبادتونو پوري د اړوندو مسایلو لنډه پېژندنه.
2. د اسلامي شريعت د کورني نظام، د میراث نظام او د مشهور معاملو پېژندنه.
3. د اسلامي شريعت د جنابي نظام پېژندنه د شرعی دلایلو په لنډه توګه ذکر سره.

عبدات:

د اسلام په سېپېخلي دين کې وروسته له اعتقاداتو خنځه د عبادتونو برخې ته پاملننه کېږي. ئکه چې ايمان زياتره اعتقادی او باوري اړخ لري. په داسي حال کې چې اسلام عملی اړخ په برکې نيسې او هغه پینځه برخې چې عملی اړخ ې پیاوړي دی. د اسلام پینځه اساسی بناوي جوروړي، هغه بناوي دا دي: په طيه کلمې **(لا اله الا الله محمد رسول الله)** باندي عقیده او په خپله ڙېه ويل ې، لموخ ادا کول په رمضان میاشت کې روزه نیول، د معین نصاب زکات ورکول بيت الله شریف ته د حج د اداء کولو لپاره تلل هفو کسانو ته چې توان ې ولري. په فقهی کتابونو کې خلور وروستي بناوي په تفصیل سره سپړي چې د هر یوه خینې اساسی تکي په لاندې ډول څرګندېږي.

د لمانځه حینې اساسی ټکي

د لمونځونو ډولونه (د پینځه وختونو لمونځونه، د جمعي لمونځ، د اخترونونو لمونځونه، د جنازې لمونځ، سنت لمونځونه، نفلي لمونځونه).
د بپلا بېلو لمونځونو د اداکولو بنه.

د لمونځ د ادا کولو شرطونه.
د لمونځ فرضونه، واجبات او سنن.
د جماعت د لمانځه ګتې.
د لمونځ د اداکولو حکمت او فلسفه.

د نفسونو په تهدیب او سېپېختلیا کې د لمانځه اغېز.

د روژه نیولو حینې اساسی ټکي

د ډول ډول روژو سپړنه.
د روژه نیولو خرنګوالی.
د روژې د فرضیت حکمت او فلسفه.

په مخکینيو اديانو کې روژه.

د زکات حینې اساسی ټکي:

د ډول ډول نصابونو سپړنه.
په بپلا بېلو نصابونو کې د زکات د کچې او مقدار سپړنه.
د زکات لګښتونه (د زکات اخیستلو مستحقین).

د زکات د فرضیت حکمت او فلسفه.
د اسلام په مالي نظام کې د زکات خایې ځایې.

د حج د اداکولو حینې اساسی ټکي:

د حج د فريضي د ادا کولو خرنګوالی.

تر اسلام د مخه حج.

د حج د فرضیت حکمت او فلسفه.

حج د نړۍ د مسلمانانو د کلني ټولنې په عنوان.

کورنۍ نظام

خطبه (رباري).

د واده ترون.

د واده د ترون رکونه.

د واده د ترون شرطونه.

د بنځي او مېړه یو پر بل حقوقه او امتیازونه.

د بنځي او مېړه یو د بل پر وړاندې وجایب او مسؤولیتونه.

د بنځي او مېړه ترمنځ د احتمالي ستونزو د حل خرنګوالی د حکمونو پر اساس.

د واده د ترون له منځه ورل (فسخ).

تفريق

خلع

د طلاق پېښېدل له بېلا بېلو بنو سره.

په بېلا بېلو حالتونو کې د عدت تېرول.

د بنځو شهړ

د بنځو د شمېر تاریخي سیر

په اسلامي شريعت کې د بنځو شمېر

د بنځو د شمېر د مشروعیت حکمت او فلسفه

په اسلامي شريعت کې د بنځي مقام

د قرآن کريم له نظره د بنځي مقام

د نبوی احادیثو له نظره د بسخي مقام

په اسلامي شريعت کې د بسخو حقوق او امتيازات

په اسلامي شريعت کې د بسخو وجایب او مسؤليتونه

په اسلامي شريعت کې د ميراث نظام

د ذوي الفروضو پېژندنه او سپرنه

د عصباتو پېژندنه او سپرنه

د ذوي الارحامو پېژندنه او سپرنه

د ميراث د مستحقينو د حالاتو سپرنه

هغه حقوقنه چې متړو کې پوري اړوندېږي.

د مسليئي خرنګوالۍ او حل ېې

معاملې:

د اسلامي شريعت په فقهې کې په عبادتونو پوري د اړوندو مطالبو له سپرنې خخه وروسته په معاملاتو پوري اړوند مسائل په بشپړه توګه سپړل کېږي. چې دلته د معاملو

د خينو ډولونو يوازي نومونه را اخلو:

بيع و شراء

اجاره

مزارات

مساقات

معارسه

شرکتونه

مضاربت

حواله

ضمانت او ڪفالت و ڪالت

د هري يوي معاملي رکونه
د هري يوي معاملي شروط
د هجي جڳري حل او سوله چي له معاملو خخه پيدا ڪري.
د معاملاتو د مشروعيت حڪمت او فلسفه

جنایات:

پر دين جنایت
پر نفس جنایت
پر مال جنایت
پر عرض او عزت جنایت
پر عقل جنایت
د هر يو جنایت د ب بلا بلو حالتونو سڀونه
هر يو جنایت لپاره ترتیب شوي عذابونه او سزاگاني
پر نفس قصاص
پر غير نفس قصاص
ديتونه
ڪفاري
جلد (دره)
تعزيرات
اعدام
حبس
مالي سزاگاني

د اسلامي فقهی اتفاقی (متحد) دلایل او اصول:

د الله ﷺ کتاب

نبوي سنت

د امت اجماع

قياس

د اسلامي فقهی اختلافی دلایل او اصول:

مرسله مصالح

سد ذرایع

استحسان

استصحاب الحال

عرف

د صحابي قول (وينا)

مخکیني شریعتونه

پوښتني

1. د اسلام په سپېخلي دين کې ولې لو مری عقاید او بیا عبادتونه او معاملې اهمیت لري له دلایلو سره ېې وسپړئ.
2. هغه موضوعات چې د عبادتونو په برخه کې سپړل کېږي مهمه ېې ونوموئ.
3. د اسلام سپېخلي دين کورنۍ نظام په لنډیز سره راوېژنئ.
4. د میراث په علم کې د کومو موضوعاتو زده کړه مهمه ده، واضحه ېې کړئ.
5. د بنهو د شمېر د مشروعيت حکمت له دلیل سره ولیکئ.
6. په اسلامي شريعت کې د بنهو ئخاى او مقام په ټولګي کې تر بحث لاندې ونيسيئ.
7. د اسلامي شريعت مشهوري معاملې له جنابي نظام سره په لنډه توګه وسپړئ.
8. د اسلامي فقهې اتفاقې (متحد) او اختلافې دلایل (ادله) په ګروښي کار کې راوېژنئ.

خلورم خپرگی

وضعی ادیان

لومړۍ لوست د فرمي متروکه اديان

په دوو در سیاسه توونو کېږي تدریس شا

موختی:

1. د تولنپوهانو له نظر د لومرنیو قومونو د دیني خبرې پېژندنه.
2. د بین النهرين د حقوقی او دیني حالت، ارباب الانواعو او الهیاتو په اړه د معلوماتو وړاندې کول.
3. د حیتان، فروگیان او فقیانو د دیني او حقوقی حالت، ارباب الانواعو او الهیاتو په اړه د معلوماتو وړاندې کول.
4. د لرغونی مصر دیني او تولنیز حالت ته د لاسرسی د خرنګوالی سپرنه.
5. د جرمن، سلت، یونان او لرغونی روم د لرغونو اقوامو د دیني عقایدو بیان او سپرنه.

الف- پنج نمانځنه:

د تولنپوهانو او مؤرخيو په اند پنج (طبيعت) نمانځنه د لرغونې نړۍ تر ټولو لومرنیو خلکو لومړني پژواکونه او ازانګې ګنل شوې دی چې د توتمیسم په نامه هم شهرت لري. د توتم کلمه د شاملی امریکا اړوا اصلی خلکو کاروالې ده او د یو بومي شخص له خوا چې لنګ نومېږي ازانګه شوی دی د لنګ کتاب په ۱۷۹۱ کې په انګلستان کې خپور شو. کېدای شي د شاملی امریکا بومیان لومړني هغه کسان وي چې په پنج نمانځني (توتمیسم) پوري اړوند عقاید کې مطالعه او تجربه کړي وي. د ځینو اروپائي څېړونکو په اند استرالیا هم دا سې سیمه ده چې د پنج نمانځني عقاید په کې په بنه توګه ساتل شوې دي. د پنج نمانځني د دین اساسی عقیدوي اصول له توتم، مانا او تابو خخه عبارت دي. توتم پاک او سپیڅلی خیز ته وايې، د یوې قبیلې یا یو تیر غږي

پر ئینو طبیعی شیانو «توم» نوم ردي. او د هغې قبیلې او تیر غړي داسې سپېڅلۍ او فوق العاده ګنني. توم ئینې وخت له حیواناتو او مرغانو لکه مېبنه، باز، عقاب، طوطې او کله کله له بوټو لکه د چای ونه او داسې نورو خخه او په همدې توګه ئینې وختونه له طبیعی شیانو لکه ستوري، باد، باران او سمندر خخه ټاکل کېږي.

(۳۵ - ۳۶ : ۱۲)

کله چې توم وټاکل شو نو دا توم د قبیلې او تیر پر نوم اوږي او غړي پې هم د توم په نامه سره یادېږي. ان تر دې چې تر مړينې وروسته هم د خچې قبیلې د توم یوه نښه له ئاخ سره وړي، د بېلکې په توګه که د یوې قبیلې توم مېبنه وي د مړي وښستان د مېبنې د بناخونو په بېه جوروي او که توم پې مرغه وي نو وښستان پې د مرغه د وزرو په شان جوروي. «مانا» ملانزي کلمه ده او هغه رب النوع دی چې لوړنې او بدوي قومونه پې عبادت کوي، دا رب النوع په بشپړه توګه پې نوم وښانه، پې شخصیته او پې تاریخه ده، او هغه مادي او له پنځ خخه پورته پیاوړتیا ده چې د مادي قدرت يا هر هغه قدرت او غوره والي خخه خرګندېږي چې انسان پې لري، د «مانا» خای معلوم نه دی او په هر خای کې شتون لري او په ټولو طبیعی موجوداتو او سپېڅلو شعارونو کې مشترک دی.

(۹۴ : ۸).

«تابو» پلينزې کلمه ده او د «نهی» معنا لري د هغو محمرماتو ټولکه ده چې په پنځ نمانځني (توم) دين کې شتون لري د تابو په واسطه بنې او بدې چارې او شیان یو له بله سره ببلېږي. په دې دين کې د بوقو شکول او خورل او د هغو ژوو وژل او خورل چې د توم پیاوړتیا ولري، حرام ګنيل شوی دي.

ب- اروا نمانځنه (فنيش):

دغه اصطلاح په اتلسمې میلا دي پېړي. کې د اديانو د تاریخ علم ته نوتله. «فنيش» هغو شیانو ته ویل کېږي چې جادوبي توان ولري او کله کله به دغه کلمه د سحر او جادوبي آلو لپاره کارول کبده. ددې دين د فکر خاوندانو په اند موجودات لپو ډېر د

انسای ارواح په خبر قدرت او توان لري. (۱۲ : ۳۲). د دې دین لارویان هم پر مانا، تابو او د نیکونو پر نمانځی معتقد دي، د هغوى په اند اروا شتون لري او د انسانانو د بدن په ځینو برخو لکه د هغوى د وجود په غور کې ځای لري. اروا کولی شي د لب وخت لپاره له بدن څخه ووځي، له مرینې څخه وروسته دغه اروا بېرته د جسد ترڅنګ واقع ټپري او جسد ساتي.

د بین النهرين دین:

کله چې اروپاپی لرغونپوهانو په مصر کې کيندنه تر سره کړي د لوړۍ څل لپاره بین النهرين ته هم خیز شول.

فرانسوی څېرونکي بوتا په ۱۸۴۲ کال کې د موصل بنار ته ولپول شو، هغه بنار ته چې د دجلې ترڅنګ شتون لري. او داسي بې پتیلې وه چې د نېنوا لرغونی بنار وپلتی. تر یو شمېر کيندنو وروسته یې د وزر لرونکو غويانو ستري مجسمې په یوې غونډۍ کې لاسته راغلې چې د آشور پادشاه په سارکون مانۍ پورې اړوند وو. تر دې وروسته ډېر څېرونکو په کار پیل وکړ ډېرې غونډۍ یې تر پلتې لاندې ونیولې چې د نېنوا بنار ترې رابهړ ووبست په دغه لوحو کې په زړگونو ختنې لوحې هم وي چې تر ليکو وروسته د اور په بتیو کې پخې شوې وي، دغه لوحې له مېخې ليک څخه ډکې وي چې د مېخونو، زاویو او درې کونجه په بنو حک شوې، مور ته د مېخې ليک او فرانسویانو ته د زاوې د پوله ليک په راپېژندل شوي دي. یو خو کلونه تېر شو ترڅو دا ليک څېرونکو ته د پوهېدو وړ وګرځد دغه کار د انګلسي رالنسن او فرانسوی او پر ۱۸۵۷ کې سرته ورسوه او هغه وکړای شول چې د آشور یوه لوجه ولولي او وې ژبارې او له دې سره د لرغونو پرمختګونو په لور د یوې پرانستې لارې پانه د څېرونکو پر مخ پرانستل شوه. (۹۳ : ۳۲).

د بین النهرين او د هغه د سیاسي، نظامي، فرهنگي او ديني وضعیت په اړه تول هغه

معلومات چې نن یې مور لرو له همدغې موثقی منبع خخه سرچینه اخلي چې د لاسته راغلو لوحو محتويات دی. د بین النهرين په ديني سندونو کې تر خيرتيا وروسته دا را خرگندبوري د دې خاورې او سپدونکي په ديني لحاظ له توتم او فتيش دين خخه اغېزمن دی. د بین النهرين د خلکو له نظره عقاب، غويي او شيدې سېپخلي ګټيل شوي دي او ارواګاني په لمر، سپورمي او ستورو کې د نه بندول شوي چې په راتلونکي کې د ارباب الانواعو په خبره خرگندې شوي دي. هر بشار خانته خانګړي رب النوع درلود او د هغوي په اند مردوک د خالق رب النوع دي، د آشور او بابل د ارباب الانواعو شمېر خورا ډېر دي چې په یوه وينا د هغوي د عقيدي وړ ارباب الانواع او پربنتې او ووه زرو ته رسپري.

د بین النهرين پخوانيو خلکو په دوه ډوله تثليت عقيده درلوده یو لوړۍ يا اعلى تثليت او بل دويم تثليت، په اعلى تثليت کې انليل يا (بل) د هوا او ځمکې رب النوع دي. انو د آسمان ستر رب النوع دي او اى د لوړۍ اقيانوس رب النوع دي. په دويم تثليت کې شمس (لمر) د عدالت رب النوع او د نړیوالو لوی قاضي دي. بیا د سپورمي رب النوع دي، ايشتار د زهري رب النوع دي چې کله د نبکې رب النوع وي او کله هم د جنګ او شهوت. او کوبنښ کوي د آدم الشیلہ اولاده وغولوي او عاشق او مینان یې کړي.

د آشور او بابل د خلکو په اند ارباب الانواع پیاوړي، ابدی، د بشري صفاتو لرونکي، د آسمانونو او سپدونکي او د بشر له لاسرسی خخه لري خو د ځمکې د خلکو عبادت، خدمت او کوربه توب ته اړتیا لري. او د هغوي موخه د بشر له پیدایښت خخه هم همدا ده، هر رب النوع د یوه بشار د اختيار خاوند وي چې له خپل کورنۍ سره د مجسمو په بنه په هغو کې مقام او د بد به لري او د بشار په له خپل ټول دار مدار سره له منځه ولاړ شي.

د حیتیانو، فروگیانو او فنقيانو دین:

د فنقيانو تر تمدن د مخه په لوبدیجې اسیا او په ځانګړې توګه په کار پاس کې د حیتي معظمي امپراطوري شتون درلود، هندوانو او او اروپايانو د حیتي خلک تر خپل تسلط لاندې نیولي وو خو د حیتي بشار بې په پخوانی نوم سره پربنیو. دې امپراطوري کې چې په اټکلې ډول بې دوه زره قبل الميلاد کې فعالیت درلود، په توتم پورې اړوندي عقیدې ډېږي دود وي. بېلا بېل ژوي لکه پاک مارونه او غویان بې نمانځل. د حیتي ملکه د ارينا په نوم د لمرب النوعه او د هغې خاوند د توپان رب النوعه وو. د ځینو شواهدو پر اساس فروگیانو د حیتي خلکو ديني عقайд په میراث اخيستي دي. فروگیانو په ۱۱۸۰ ق. م کال کې یوه سيمه د تروا په نامه تر خپلې ولکې لاندې راوستله او په حیتي کې استوګن شول، فروگیانو په ترکې او په ځانګړې ډول په انقرې کې د خپل قدرت مرکز وتاکه او د مصر او آشور پر وراندې مقابلې ته چمتو شول. د «ما» په نوم رب النوعې ته بې د «کوبل» نوم ورکړ او د معیود په توګه بې وتاکه. دا رب النوع د بکړې څمکې او طبیعت د مراقب په توګه نمانځل کېده. فنقيانو د فلسطین په شمال کې د مدیترانې سمندر تر ځنګ ژوند درلود او اصلًا فنيقيه د شام یوه ګونبه ده چې د فلسطين د ساحل په مسیر کې واقع ده.

د فنقيانو ديني عقайд چې د خپل ژوند په عيش او عشرت کې بوخت وو، د کلده له ديني عقایدو سره ډېر ورته والي لري. یعنې فنقيانو اصلًا ځانګړې دين نه درلود بلکې د ارباب الانواعو په تاکنه کې زياتره له کلدانيانو څخه اغېرمن دي. په ديني مراسمو کې له کلدانيانو څخه زيات له سخت زړتیا او جنګ جګړې څخه کار اخيسته او خپل ارباب الانواع بې خوشحاله ساتل. فنيقيانو په دوو رب النوعو عقیده لرله یو بې «بعل» او بل بې «بعله» د دغو دوو رب النوعو له یو ئای کېدو څخه د هغوى په ياري او مرستې آرامه او سوکاله ژوند رامنځته کېده. په هر بشار کې بېلا بېل بعلونه وو چې په ځانګړې نوم یادبدل، د بېلکې په توګه آدونیس د بیسلوس بشار د بعل نوم وو

په داسې حال کې چې د صور بنا د ملکارت په نوم بعل درلود. «بعله» چې بسخینه رب النوع وه په دویم مقام کې راخي چې مشهوره بېلګه بې ایشتارت رب النوع وو چې د پاک لمنی او سېپختلنيا په نامه هم يادبری. مولوخ د فیقیانو بل رب النوع شمپرل کېری. دا رب النوع ډېر په تاو تريخوالی چلندا کوي. او په لنډه توګه ويلاي شو د فیقیانو ديني نظرې او الفې که خه هم اساس بې په بین النهرین کې وو د لوپدیئې اسيا برخه په تولیزه توګه د نړیوال پرمختګ، تمدن او فرهنگ په وده کې ازانګه کوي. (۱۹ : ۲۵۶ - ۲۶۵).

د لرغونو مصریانو دین:

د لرغونی مصر د ټولنیز او دیني وضعیت په اړه تر ۱۹ پېړی پورې دقیق معلومات نه شته او یوازې د لرغونی یونان د پوهانو په لیکنو پورې محدودېږي. د لرغونی یونان یو مورخ چې مصر ته مسافر شوی وو، هرودوت نومېږي چې په پنځم ق.م پېړی کې بې ژوند کوه. هغه واېي: «مصریان د نړۍ تر ټولو مذهبی خلک وو.» (۱۹ : ۳۴).

په ۱۹ پېړی کې مصریانو د خاورې له تل خخه ارزښتمن اثار تر لاسه کړل او د مصر پېژندنې علم بې لاسې پیاوړی کړ. په دې برخه کې د اروپابېي خپرونوکو خېړنې او زیار وزحمت هم د پاملرنې او اهمیت وړ دي لکه: برستد، ماسپرو، کارتر، پتری او نور ډېر. لرغونی مصریان چې د نړۍ تر ټولو زیات مذهبی خلک شمپرل کېری. لومړي سرکې بې پر توتم او فتیش دین عقیده لرله بیا بې شرک او ډول ډول خدايانو او په پای کې بې په یو واحد او بې مثاله خدای عقیده درلوده. د انځر او خرما ونې، پیاز او د اویو چینې د لرغونو مصریانو له توتمونو خخه ګنبل کېری. په لرغونو مصریانو کې څینو ژویو (حیواناتو) هم د رب النوعی حیثیت خپل کړي وو. او عبادت بې کډه لکه غوبې، پیشو، نهنګ، چونګښه، آس، ګیدر، لرم لپوه، سې، میز، چرګ، باز او داسې نور. د سېپختلي ژوی د وژلو پر وړاندې انسان قصاص کډه او کاهنانو سېپختلي ژوی او بوټي پېژندل، دغه ژوی په بشپړه توګه د عبادت او تقدس وړ وو

همدا راز وايي چې د لرغونې آريانا يو پادشاه چې کامبوزيا نومېدہ تر ميلاد د منه په (۶) پېړۍ کې پر مصر يرغل وکړ خرنګه چې دغه پادشاه پوهبده چې مصریان خینو ژوپو ته احترام لري او هغه سبېڅلې ګڼي نو يو شمبر پیشوګانې او دینګان د لک لکان ې د خپل پوچ پر وړاندې روان کړل. کله چې د مصریانو سپاهیانو او مدافعنو د بې غلګرانو د لښکر پر وړاندې خپل ارباب الانواع ولیدل د هغو په لوري له تير و هلولو ډده وکړه او په پایله کې ېې ماته و خوره.

لرغونو مصریانو د پنځ (طبيعت)، لمړ، ستورو، ونو، او دونو او په خانګړې ډول په رود نیل کې اروا ته ورته پیاوړتیا باندې معتقد وو. رود نیل ې له وربسته مخ په پورته راخې راخې او مستې کوي، نو ویل به ېې: د «ایزس» د اوښکو بهبدل د هې د مېړه «اوزیريس» د مرګ لپاره د نیل د پورته راتلو لامل وکړخذد څکه چې تر هغه وخته ې په د رود نیل د اوږدو منابع لاهم نه پېژندل. او د سویل د لري پرتو سیمو له لوري چې تل باراني وو او د نیل معاونین ېې خروبول، خبر نه وو خو کله چې په (۱۹) پېړۍ کې د نیل چینې او په هغو کې بحرالغزال کشف شو نور نو د نیل د پورته راتلو کيسی هم په خپله روبانه شوه. د لرغونې مصر روحاني طبقي هڅه کوله چې د یو یوازینې سیستم له لارې د ارباب الانواعو د عبادت کولو په برخه کې د مصر یووالی تامین کړي او د فراعنه وو قدرت او ځواک لا ډېر ټینګ کړي. لمړ د مصریانو ډېر معتبر رب النوع د وو چې په بېلا بېلو نومونو سره نمانځل کېده لکه: «اوزیريس» د لمړ رب النوع د لوېدو (خروب) په حالت (غارب). (۶:۵۳). هورووس د اوزیريس زوى او د لمړ رب النوع د راختو په حالت کې (طالع)، ایزس د اوزیريس مېرمن او د آسمان او میاشتې رب النوع، ست یا تیفون، تیاري او ظلمت شیطان چې هورووس په تل ورسه په جنګ وو. د مصریانو په عقایدو کې تر مرګ وروسته ژوند شتون درلود. خو په خینو مواردو کې مېهم دي. په لوړې سرکې یوازې بادشاھانو له مړینې وروسته د ژوند کولو حق درلود هغه هم په داسې حال کې چې د ارباب الانواعو په محکمه کې بنه

خواب او حساب ورکړي او خچل نیاو او عدالت د ځمکي پرمخ تینګ او ثابت کړي وروسته بیا دغه حق نورو دنده لرونکو خلکو ته هم ورکړل شو چې کېداي شي په وروستيو کې دغه حق د ټولو لپاره یو راز شوی وي، په دې شرط چې د ستر رب النوع او زیریس پر وړاندې حاضر شي. او خچله بې ګناهی ثابته کړي هر خوک باید پر لاندې برنامې د او زیریس رب النوع پر وړاندې اعتراض او ترې دفاع وکړي: «زه بې ګناه انسان یم د حقیقت په خونه کې مې بې له رښتنیولی بل خه نه دي کړي. پر هیچا مې ظلم او تبری روا نه دی ګنبلی، د راتلونکو خلکو د ځورولو او بدمرغی لامل شوی نه یم، د چا د وېری، ځور او فقر سبب هم نه یم شوی، هېڅکله مې خوک نه دی وږي کړي او هېڅ بادار ته مې اعجazole نه ده ورکړي چې پر خپلو مادونو او غلامانو ظلم تېری او لوړه راولي، په هېڅ حال کې مې دروغ نه دی ویلي، زنا مې نه ده کړي، رب النوع مرغان مې په لومه کې نه دی نیولي. د ارباب الانواعو لارښوونو کې مې خیانت نه دی کړي، زه بې ګناه یم، زه بې ګناه یم.»

اروپا یا واره ادیان:

په اروپا کې د حضرت مسیح ﷺ د دین له نفوذ څخه مخکې ځینې ادیان خپاره شوي وو چې په دې اره کولی شو د جرمني قومونو دین، د لوېډیځې اروپا او سلتانو دین، د سویل اروپا او په ځانګړې توګه د یونان، روم او ایتالیا دین نوم را واخلو.

د جرمن قومونه په یو شمېر ډلو وېشل کېږي چې په بېلا بېلو اروپا یې هبودونو کې بې ژوند کوه او دینې نظرې بې هم سره توپیر لري. د جرمن په لرغونې دین کې د توتم دین ځینې اثار لیدل کېږي. په دې دین کې ځینې ونې د سېپڅلتیا ځانګړې اهمیت لري همدا راز ځینې ژوی لکه آس او کاراغه ځانګړۍ دینې ارزښت لري. د دې دین په اند کېداي شي یو شمېر بسټې او نارینه د سرکوزي (خنزير) او لپوه په خبره کې را برسيړه شي.

د عیسیٰ ﷺ د دین له راختر گندېدو او په اروپا کې له راخپر بدلو وروسته د جرمن دغه عقاید مخ په کمزورتیا شول. بتان د مسیح ﷺ د دین په واسطه و سوزول شول او سبې خلپی ونې هم له منځه ويورل شوې جرمنیان وروسته مسیحي شول.

خو د لرغونی دین ځینې اثار په هفو کې پاتې شول او کوډې، جادو ګری او کهانت بې بناغلي ګټل. د سلت او ګل قومونه له ختیع المان او د دنمارک له جزирه و خخه په ټوله لوپدیئه اروپا کې ځماره شول په ځانګړي ډول په ایتالیا او ایرلند کې، د سلت قومونو د دینی عقایدو په اړه بې له شفاهی مطالبو خخه بل خه لاسته نه دي راغلي. د توتم دین اثار د سلت او ګل اقوامو په عقایدو کې په بنه توګه لیدل کېږي. بیوون (بلوط) ونه د ګل قومونو توتم وو، ځینو قبیلو د ژویو نومونه په ځان اینبودل، لکه: غوښې، کارغه او داسې نور. د ځان لپاره بې ونې، ځینو بوټو او حیواناتو لکه غوښې، سوسماړ، عقاب او نور د توتم دین خرگندې ځینې دی همدا راز یونیانو پر اروا هم عقیده لرله. یو نانیانو معمولاً ارباب الانواع له بشر سره ورته ګټل خو په یو ډول توپیر سره او یا هم کله د ژوی په بنه خرگندېدل. (۴۵ - ۴۷ : ۳).

په لرغونی روم کې هم د توتم دین ځینې آثار په بسکاره توګه لیدل کېږي. چې د ځینو سبې خلو بوټو، د انځر ونې، د باقلې بوټې، لبوه، لپوې او نورو شتون پر دې حقیقت دلات کوي، د لرغونی روم خلکو پر اروا هم عقیده درلوده چې الهی قوت او پیاوړتیا لري او ورو ورو دغه اروا د ارباب الانواعو حیثیت غوره کوي، همدا راز هغوی په یو ډول تثیث هم عقیده لرله لکه: ژوپیتر، مارس او کوایری نوس.

پوښتني

1. د توم کلمې معنا ووائی او خرگنده کړئ چې دغه اصطلاح د لوړۍ خل لپاره د کومو خلکو لخوا وکارول شوه؟
2. د پنج نمانځني (توم) دین د عقیدې اساسی اصول ونوموئ او له دې جملې خخه د توم اصل خرگند کړئ.
3. توم چې له ئينو طبیعې موجوداتو او شيانو خخه تاکل کېږي په خه ډول سره د لوړنیو او بومي خلکو د تقدیس او نمانځني وړ وګرځبد، موضوع شرح کړئ.
4. مانا خه شي دی؟ او خه ډول راپېژنډل کېدای شي؟
5. د منهياتو (تابو) نظام کومې دیني چاري خرگندوي؟ له یو خو بلکو سره ې پ واضحه کړئ.
6. دا چې د اروپايي خپرونکو پام د بین النهرين سيمو ته واوونست خه لامل وو؟ او لوړنی اروپايي خپرونکي خوک وو نوم ې واخاري.
7. ميخي خه ډول ليک دی؟ شرح ې کړئ او هغه د هيروغليف له ليک سره پرقله کړئ.
8. مېخي ليک چې په فرانسي کې د زاویه ډوله ليک په نامه هم یادېږي د کوم خپرونکي له خوا د لوستلو او ژبارې وړ وګرځبد؟ د استاد پر وړاندې په ټولنګي کې دا موضوع تر بحث لاندې ونيسرۍ.
9. د بین النهرين د خلکو د عقайдو په اړه خه پوهېږي د ګروپې کار په ترڅ کې ې واضحه کړئ.
10. د بین النهرين د خلکو په الهياتو کې دوه ډوله تثليث په لنډه توګه بيان کړئ.

11. د فنیقیه استوګنځی په ګوته کړئ. او ووایئ چې ولې د غه سیمه په وړو او ځانته بسارونو وېشل شوې ۵.
12. د فنیقیانو او ګلدانیانو دینې چارې د تاو تریخوالی او د زړه سختوالی د کارونې پر اساس پرتله کړئ.
13. بعل او بعله پورې اړوند د فنیقیانو عقیده واضحه کړئ او د صور او بیلبوس بسارونو بعلونه یوازې نوموئ.
14. د لرغونو مصریانو د لوړنیو مذهبی افکارو، همدا راز د هغروی په واسطه د اروا د تقدس په اړه په لنډه توګه معلومات وړاندې کړئ.
15. د هغه ځانګړی تسلیث یادونه وکړئ چې د لرغونو مصریانو په الهیاتو کې ليدل کېږي او هم د دې تسلیث منشا او افسانوی بهه بیان کړئ.
16. د لرغونو مصریانو عقاید له مړینې نه وروسته پر ژوند باندې په لنډه توګه ذکر کړئ.
17. هغه اعتراف نامه خه وه چې د لرغونو مصریانو په اند باید د هر چا لخوا د او زبیس رب النوع پر وړاندې په ژبه راولې شي. بشپړ متن یې بیان کړئ.
18. د حضرت عیسیٰ ﷺ د دین له را خرکندېدو خخه د مخه چې کومو ادیانو شتون درلود یوازې نومونه یې واخای.

د دویم نوشت

او سني بودا يي، بر هما يي او هندو يي اديان

موخي:

هندوستان ته د آريايي اقوامو د لپر دې دنې د خرنګوالي بييان.

د بودا يي دين د ارباب الانواعو پېژندنه او د نړۍ په پيدا يښت کې د هغو دندې او رول.

د بر هما يي دين د پيدا يښت د خرنګوالي سېړنه او د معاصر هندو يي دين د معتقداتو خر ګندونه.

بودا يي دين:

د هندوانو تر ټولو لرغونی دين ودا يي دين دي. د «ودا» لغوي معنا د «دید» له ريشې خخه پوهه او پوهېدل دي. *veda* د هندوان د سېېخلي كتاب نوم دي، بودا يي دين زياتره وخت د هندو يي دين په نامه سره هم ياديږي او کېډا يشي تر ميلاد ۱۵۰۰ کاله د مخه تاريخي لرغونتوب ولري. آريا يان له ميلاد خخه مخکې په « ۱۵ » پېږي کې د بالتيک سمندر له غارو او د روسيې له سویل خخه د او سني افغانستان سيمو ته د لپر دېدل او خچل خانونه يې «آريا» یعنې بنسکلي، بزگر او اصيل وګنيل. په خينو دغو سيمو کې بومي قومونو ژوند کوه او بېلاپلې ديني معتقدات لکه توقي، پنځ نمانځنه او اروا نمانځه يې درلودل. او خينې ژوي لکه غوي، سبي، مار، آس همداراز خينې بوټي يې هم سېېخلي ګنيل. آريايي قومونه هم له دغو عقیدو سره نابلدنه و او يې شمېره بېلاپل خدا يان يې نمانځل (۳۳۱ : ۳۳۲ - ۳۳۳) او له هغو خخه يې خپله هره موځه او مقصد غونسته لکه خنګه چې يو آريايي په خپله دعا کې ويبل: «ای د پنځ خدادي

(ایندرال!) که ما هم کولی شول چې ستا په شان مال او شتمني وبخنس، نو هیڅ وخت چې هغه خوک چې تل زما په عبادت کې بوخت وي، د یو غوبی له درلودلو خخه نه محروموه». آريایان تر میلاده مخکې به ۱۵ پېړی کې د اوسيني هندوستان سیمو ته روان شول او د هغې سیمې بومي او تور بوټکې قومونه یې د هند سویل خوا ته وشرپل او خپل خانونه یې د هغه ئای آريا، اصیل او بادار وکیل او د هند د بومیانو معتقدات یې چې په بسکاره ډول یې خانګرې خانګرې درلودې او تر میلاد دې زره کاله د مخه په هغرو کې دودو، خرافاتی ګکیل او د هغرو خدايان یې له دبوانو او د دانو خخه احوا بل خه ونه ګکیل (۳۷: ۱۴۸).

هندوانو او آريانانو په خینو مواردو کې ګکه وجوهات درلودل د بېلې په توګه د هغرو ګکه خدايان لکه: میترا «د لمرا خدای» چې دواړو نمانځله، «اهورا» د زردشتیانو خدای او «وارونا» د هندوانو خدای چې یو له سره ډپرورته والی لري یا دا چې د هندوانو او آريایانو په وړاندې قرباني یو ډول ارزښت او اهمیت شتون لري.

بودایي (هندويي) دين د نړۍ ترټولو لرغونی وضعی، خانته بهه نیولي او فعال دين و او خورا ډېر پیروان لري. دغه دين یوازې د هند په حاوړه کې محصور و او په نورو ځایونو کې پیرونه لري یې له هغرو هندي پیروانو خخه چې نورو هپوادونو او سیمو ته لېږدېلې وو. د معاصرې نړۍ دوو فالو او پرمختیابي دینونو (د اسلام سپیڅلی دين او د مسيحيت دين) د پاملنې وړ شمېر هندوان د خپل دين پیروان لري دي په خانګرې توګه د اسلام د سپیڅلی دين په هندوستان کې خورا ډېر نفوذ درلود او تر سل مليونو زیات هندوان د دې ربتنې سماوي دين پیروان دی. او د همدغه اصل پر اساس د دې هپواد په هر ګونبه او ګونج کې د محمدې ﷺ اذان غبرونه په خرکنده او لور آواز پورته کېږي او لکه خنګه چې تول پوهېړو د شلمې پېړي. په منځنۍ کلونو کې د پاکستان بېلواли له هندوستان خخه هم د اسلام دين د پیروي پر اساس شوی

دی. او اوس دا هپواد په نړۍ کې یو ځانته مستقل اسلامي جمهوري هپواد دی او تر ۱۵۰ ملیونو څخه زیات کسان په کې د ژوند کوي.

بودایی په نړۍ کې یوازینې دین دی چې د کاست پر طبقاتي ټولنیز نظام ټینګ ولاړ دی او پرې عقیده او باور لري. په تاریخي لحاظ په هندوستان کې څلور کاسته یا پاتکي شتون لري د چې دغه پاتکي یا طبقي له یوه نسل څخه بل ته په اړت پاتې دي. په هر پاتکي پوري اړوند غتری ځانونه د یو شمېر امتیازاتو خاوندان ګئي او په دغو امتیازاتو سره پر نورو تاټکو خان ممتاز او غوره انگېزې آن تر دې چې د نورو پاتکو له غړو سره د واده کولو، په هر کار کې ګډونواله او په نورو ټولنیزو چارو کې د اړیکو ساتلو اجازه نه درلوده. د هندوستان دغه څلور ګونني لرغونی پاتکي په لاندې ډول دي:

د برهمنانو پاتکي چې د ټولنې دیني او اروابي (روحاني) چاري پرغاره لري.

د حاکمانو او ژوبلورو (جنګیالیو) پاتکي.

د بزگرانو او صنعتگرانو پاتکي.

د مریانو پاتکي (۳۸ : ۲۹-۲۷).

سرېبره پر دې څلورو پاتکو اوس په اټکلي ډول ۵۸ پاتکي چې هر یوې په ملیونونو پیروان لري، په هندوستان کې شته او بله وينا دوه زره فرعی پاتکي او که واړه فروعات یې هم په یام کې ونسیو نو (۱۹) زره پاتکي په دې هپواد کې ژوند کوي همداراز په ملیونونو تنه نور په هېڅ یو پاتکي اړیکې وياړ هم نه لري او د هند سترا لارښود ګاندي دې خلکو ته د «هاریجانانو» اصطلاح کارولې ده او دا هڅه یې وکړه چې د «نجسانو» تر نامه لاندې کوم پاتکي شتون ونه لري. همداراز د هند په نویو او اوسينو بهیرونو کې د کاست طبقاتي نظام تر کلکو ګذارونو لاندې راغی او اوس د

تس نس کېدو په حال کې دی او په ځانګړې توګه د هند د قانون پر اساس «نجلس او سپدل» ناروا ګنډل کېږي. لکه ځنګه چې د مخه وویل شول د هندی ټولنې خلور ګونې پاتکې د ټولنیزو، سیاسی، اقتصادي او فرهنگی ژوند له بېلا بلو اړخونو څخه یو له بل سره توپیر درلود، او دا توپیر هغه وخت پیل شو چې «هندو اروپایی» قومونه د بالتيک سمندر له غارو څخه د او سنی افغانستان له لارې د هندوستان په خاوره کې خواره واره شول، آريایي برید کوونکو درې لوړني پاتکې رامنځته کړل چې د هند د ټولنې د هغه وخت لوړ پاتکې ګنډل کېدل.

د هندوستان میشت اصلی او آر قومونه (بومیان او تور پوټکې) د مریايو او دنیانو پاتکې منځ ته راپړي دي. درې لوړني پاتکې ډېر غوره والی پاتکې (برهمنانو) روحاڼي او مذهبی اهمیت هم درلود او د خپل دور مذهبی چارې یې تنظیمولې، دوی تر او سه هم د هند په او سنی ټولنه کې خپل روحاڼي او مذهبی اغښې ساتلى دی، د قربانۍ مراسم بې له برهمنانو کېدون نه لري یوازې برهمنان دی چې د اورادو او اذکارو په واسطه د قربانۍ عبادت دا جورې په بدل چې زیاتره وخت یو یا خو غویان وي، تر سره کېږي، د رېگ ویدا د لسم کتاب په لسمه شمېره سندره کې د قربانۍ دا جورې په اړه داسې راغلي دي: «که خوک برهمن ته یو غوبي ورکړي، ټوله نړۍ په هغه ته ورکړل شي». لدې دا چې برهمان په ټولیزه توګه په هندوستان کې د ټولو دیې چارو واکمن ګنډل کېدل (۱۴: ۲۷۴).

بودایي دین چې د هندوستان ترتولو لرغونی او ستر دین دی او د برهمایي او او سنی هندوبيي دین اساس بې اينسي دی، خلور سېېڅلې کتابونه لري چې د یاجورو دا، اتارو او دا، ساماو دا او رېګویدا په نامه سره مشهور دي.

ودایي دین په برهمما خدای چې مطلق حضور لري، ګروهمن دی. په حقیقت کې ارتودوکس هندوانو په هر ډول عقايدو باور درلود لکه د یو خدای تر یو زیاتو خدايانو

يا شرك او وحدت الوجود نمانخنه. دغه دين په يو نظری اعتقاد سره په يو ذاتي او داخلی، نريوال او سر تر سره پاک «جهانی روح» ډول ډول بنې غوره کړي دي او د هند بپلابلو اديانو ترې سرچينه اخيستې ده (۴۲:۳۹).

خو دغه دين په ئانګري ډول د ايندرا، وارونا او ميترا ارباب الانواعو عبادت او نمانخنه کړي ده (۲۱:۵۶-۵۷).

ايندرا د پنځ، تکي او برښنا، طوفان او تر يوپي کچې جنګيالي، مبارز او مدافع رب النوع دی يعني کېدای شي چې ايندرا ته د تاوږيدخواли رب النوع هم ووایو خودې په وړاندې وارونا د عقل او پوهې رب النوع دی، دغه رب النوع که څه هم لوړس د شې د ستوري لرونکي آسمان رب النوع دی خو وروسته بیا د اخلاقو، نړۍ او انسان د لارښو رب النوع پرخای راغلی دی.

ميتراء لمر، روبنسنائي، نېکي، ربنتينولي او عدالت رب النوع ده چې وارونا هم ورسره په نومورو چارو کې مرسته کوي. ادي تې د ميترا او وارونا مور ده، دې اوس پیتار د هند د زياترو ارباب الانواعو پلار دي. او مشهور زوي يې ثريا د لمر رب النوع دی همداراز مانو د قانون رب النوع او واتا د باد رب النوع دی.

د بودايني دين دغه ټول ارباب الانواع انسان ته ډبر ورته والي لري چې لب لبې خپل ارزښت له لاسه ورکړي دی او په پايله کې يې اکني د اور رب النوع او سوما د حیات او بلو او شرابو رب النوع د ارباب الانواعو په سر کې واقع دي چې نورو ټولو ارباب الانواعو ته د قرباني له لاري چې په دې دين کې خورا ډبر اهمیت لري، د او بلو او اړتیاوې له منځه وری. د بودايني دين په اند د نړۍ د پیداينښت او د وجود عالم ټول کله کله د اور رب النوع اکني، کله هم د پنځ رب النوع ايندرا او کله کله د حیات او بلو شرابو رب النوع سوما ته ورکول کېږي. او تر دوى وروسته دغه ټول

پراچاپاتی ته ورکړل شوی چې د ټولو ساکښو رب النوع دی او په دې برخه کې ې
کله کله له یو او واحد خدای خنځه هم یادونه کړي ده (۱۷-۴۰)

برههایی دین:

برههایی دین د بودایی دین پر اساس جور شوی او برهمنانو په هندی ټولنه کې د دین
د بنه استوګنئۍ د تر لاسه کولو لپاره په ودایی دین کې یو لړ سموني او اصلاحات
راوستل، دغه سموني تر میلاد د مخه له ۹ نه تر ۶ پېږي په اوبدو کې تر سره کړل
او ودایی دین ورو ورو خپل خای برههایی دین ته پرینسپد. په ودایی دین کې په ډول
ډول ارباب الانواعو عقیده شتون لري لکه «ایندراء» د پنج رب النوع «میترا» د لمړ
يا د ورځې له خوا د آسمان رب النوع، او «وارونا» د شېږي له خوا د آسمان رب
النوع، او «وارونا» د شېږي له خوا د آسمان رب النوع، قربانی. ته خو را ډېر ارزښت
ورکول کېده، د هندوانو په اند د بودایی دین دغه ډول اعتقادات له میلاد خنځه
مخکې تر نهمې پېږي پوري وغزېدل او وورسته په برههایی دین کې چې د برهمنانو د
کار پایله او سمنه ده، د بېلاپېلو ډول ډول ارباب الانواعو پرځای په نسبی توګه
توحید او د یو معبد نمانځلو د هندی ټولنې پام خان ته راوګرځوه او تر دې وروسته
د هغه عالم پر تلپاتې روح معتقد دی چې زمور ارواح هم ترې را جلا شوې ده. او
سر بېره پر دې چې د قربانی له لارې پر برياوو ټینګار کوي پر همدغو برياوو د معرفت
له لارې هم ټینګار لري.

برههایی دین د برهمن (نړیوال نفس) او آتمن (انسانی نفس) پر شتون عقیده لري.
ددې دین له نظره زمور د وجود جوهر جسم يا فکر يا غږي نه دی بلکې زمور د
وجود د هغه غلي او بې شکله شتون تومنه ده چې نوم ېې آتمن دی. په دویم ګام کې
برهمن دی چې د نړۍ «د واقیتونو د واقعیت» بې شکله، بې جنسه، نافذانه لمس
کېدونکي دی.

برهمن زېړبدلی نه دی او مرینه هم پري نه ورځي په حقیقت کې د عالم د تولو موجوداتو روح دی په داسې حال کې چې اتمن د تولو ارواوو (روحونو) روح او یوازینې هغه پیاوړتیا ده چې تول قدرتونه بې راچا ابې کړي دي. په دریم قدم کې برهمن او آتمن سره یو دي. له پیله یوازې برهمن شتون لري چې د ارباب الانواع خالق دی. برهمن پورته، بنکته، شاته او مخکې شتون لري، د آسمان، ځمکې، هوا، زموږ د روح او جسم خالق دي. برهمن د هر حقیقت د وجود اساس دی. او د ابتدایي قومونو له «مانا» سره ډېر ورته والی لري. کله چې د هند څېرونکي د بېروني نړۍ اساس برهمن ګټله نو د خپل وجود داخل او باطن ته خیر شوی دی چې په هغه کې بې اتمن ولید. د هغوي په اند د انسان جسم د یو کولو «نفګې» او مرکزې ودې له لارې چې آتمن نومېړي خپل ژوند تر لاسه کوي.

ددې دین م حققان په برهمن کې بېروني مطلق او په آتمن کې داخلی او باطنی مطلق ويني ځکه خو د برهمن او آتمن یووالي او بشپړ شخصیت ته رسبدلی او هغه بې د «آتمن-برهمن» مطلق حقیقت ګټلی دي.

د برهمایي دین په اند نړۍ په دووبنو را خر ګندېږي. ۱ - مطلقه هستي. ۲ - مطلقې هستي. ته ورته هستي.

مطلقی هستي. ته د وجود وحدت او دویمې هستي. ته کثرت واي. د وجوداتو بدمرغې د وجود په کثرت کې ده. نو بهه ده چې له کثرت سره مبارزه وکړو او بدمرغه کثرت د وجود له نیکمرغه وحدت خنځه جله کړ. د کثرت په نړۍ کې پرله پسې زېړبدنې سر ته رسپېږي د انسان نېک او بد اعمال بهه یا بد نوې خر ګندونې په وړاندې لري. کله چې انسان له دغو زېړبدونو خنځه خلاصون مومي پر دې بریالې کېږي چې بې له آتمن نه بل خوک ونه غواړي. په دې ډول بل جسم ته حلول نه کوي او د برهمما په لور ور ګرځي. که خه هم هغه په مخکینې ژوند کې د نعمتوونو لاره پري اينسي

ده او د نفس غوبنستو ته یې مثبت کې شوي دی نور نو د هغه په حق او برخه کې تناسخونه پای ته رسیدلی او تلپاتې نېکمرغی ته رسیرې.

په دې اساس د برهمايی دین نظریه ده چې د هند د مرتاضانو (يوگا) فلسفی بنوونځی د سرکښه نفس تر نفوذ لاندې راوستلو په برخه کې وړاندیز کوي. د يوګا معنا (جُغ) دی چې د زاهنداهه سیر او سلوک معنا لري چې د هغه له کبله مشقاق سالک د نفس د امساک جغ پر خپله غفره پدې چې هغه له تولو مادی خواهشتاتو او غوبنستو خخه پاک وساتې او له طبیعت او پنځ خخه لور قدرت ته لاره ومومي او له پرله پسې تناسخونو خخه خلاص شي. د يوګا بنوونځی دغه سیر او سلوک ډول پړاوونه لري چې مشتاق سالک یې باید سرته ورسوی.

اوسمی هندویی دین:

د برهمنانو د څواک پر وړاندې دوه نوي دینونه د جينا او بودا په نومونو منځ ته راغلل او برهمنان یې دې ته اړ کړل چې برهمايی دین لادېء منسجم کري او ددي زمينه برابره کړي چې هندویی دین رامنځته ته شي، هغه دین چې په اوسمی پېړۍ کې هم هندوان پړې عمل کوي اوسمی هندویی دین د تومي دین پنځ نمانځني روح نمانځني، بودايی دین، برهمايی دین او زياتو نورو اديانو د معتقداتو ټولګه ده چې د برهمنانو لخوا له ميلاد نه مخکې له شپږمې پېړۍ خخه تر لوړۍ ميلادي پېړۍ پورې له هندویی دین سره یوځای شول.

د هندوانو په اند به اوسمی هندویی دین کې اخلاقی اړخ تر نورو اړخونو بنه څلبدلي دی چې دغه موضوع د ثواب و عقاب او تناسخ په اصل کې په بنه توګه لېدل کېږي. دغه دین د بدبيئي له شدت خخه چې له برهمايی دین سره درلود د سر د شتون او د تناسخ د رنځونو به اړه د منلو وړ کمنست راپرې دی.

هندو دین چې له لوړۍ میيلادی پېړی خخه تر او سه په هندوستان کې ۸۵٪ پیروان لري هغه طبقاتي تناقضات او ټولنیز سوله نه منونکي توپیرونه کم شول چې د برهمنانو په لا س پر هندې ټولنې اخښه کړي وه او هغه ته ې مطبوعاتي بنه ورکړه چې تولو ته د منلو وړ شي.

د هندوانو په اند په دې دین کې خه ههم به بې شمېره ارباب الانواعو عقیده شتون لري خو ددې ترسا توحید او د یو معبد نمانځنه هم خرګنده ده، دا په دې معنی چې هفوی په یو منشا او علة العلل معتقد دی خو لکه ځنګه چې دغه منشا او علة العلل د عامو خلکو لپاره د فهم وړ نه دي نو د همدې لپاره د درپیو مظہره وو په وجود کې بې ځان خرګند کړي دی (۱۲۳:۸).

او دغه عقیده بې د مسیحانو تثلیث (اب، ابن او روح) یا د یونان ستر فیلسوف سocrates درې اصلو (خیر، بنه او بسکلی) سره ډپر ورته والی لري (۱۷:۲۵).

د هندوبي دین دا درې مظہري په لاندې ډول دي:

برهاما د نړۍ خالق

وشنو د نړۍ ساتونکي

شیوا د نړۍ له منځه وړونکی (فنا کوونکی) (۳۳:۲۴۵) ددې دین په اند نړۍ ازلي او ابدی ده، وه، ده او تناسخونو نه وروسته د روح عالم سره یو ځای کېږي. لکه ځنګه چې د منځه وویل شول او سنی هندوبي دین د ابتدائي قومونو له اديانو لکه توتمیسم، پنج نمانځني او روح نمانځني خخه ګټه اخلي له همدې کبله په دې دین کې ځینو ژویو، بوټو، سیندونو او ځایدونو ته ځانګړي دینې ارزښت او اهمیت ورکول کېږي.

په هندوسي دین کې ډېر سپیڅلی ژوي شتون لري چې په لومړي ګام کې غوا او بیا په ترتیب سره بیزو او مار دی. پاکې ونې او سیندونه لکه ګنګا هم ددې دین له اعتقاداتو خخه دی. د روحونو تناسخ او مهاجرت د دین له اصولو خخه دی. د مرو د بسخولو په برخه کې مراقبت او پاملننه د هفو د با خر ګندېدو په برخه کې مرسته کوي. د مرو ټایپې د ګنګا په سیند کې اچوي.

په دې دین کې خانګري دیني مراسم شتون لري. لکه ارباب الانواعو ته احترام کول، د هفوی په ويار د فرایضو تر سره کول، د ارباب الانواعو و سپیڅلو ژویو د مجسمو خارنه، د بنارس د معبدونو زیارت ته تلل، دا بنار د هندوستان د دیني ژوندون مرکز دی. دې بنار ته ډېر زیارت کوونکي رائحي او (د دوى په انډ سپیڅلی) غویان او بیزوګان ويني. دوه زره معبدونه، (۱۵۰۰) د ارباب الانواعو مجسمې، د دوى په انډ سپیڅلی حمامونه او د جسدونو د سوزولو لپاره خانګرې ډېرى د دوى زیارت او لیدني لپاره شتون لري. او د نېږي تر ټولو جالب نندارتون ګیل کېږي. دغه بنار هر زیارت کوونکي او نندار چې لپاره د نندارې ډېر شیان لري چې هر یو پې د هندی دین فکر او نظریه آزانګه کوي (۱۰۷-۱۰۶: ۱۹)

پوښتني

آريايني قومونه له کوم ځایه، خه وخت او خه ډول د هندوستان پراخی ځمکې کې
شپله شول؟ په لنډه توګه يې وسپړئ.

د آريايني قومونو او هندي بوميانو ګله اعتقادات په لنډه توګه ذکر کړئ.

د هند او پاکستان د راپلپدو خرنګوالی او په ننۍ هند کې د مسلمانو اټکلي شمېر
ذکر کړئ.

ودايي دين د کاست پاټکيز نظام به لرغوني هندوستان مسلط کړي دي، تاسي ددې
نظام مشهور ټولنیز پاټکي یوازي ونوموي او د فرعوي پاټکو د ژوند تګلار بيان کړئ.

د ودائي دين ارباب الانواع کوم دي او برهما را وپېژنۍ.

په ودائي دين کې د نړئ د پیداينست روں په کومو ارباب الانواعو پوري اړوندېږي او
ددې لامل خه دي؟

برهمائي دين خه وخت او په خه ډول رامنځته شو؟ ديني نظرې يې ذکر کړئ.

د اوسماني هنديي دين د پیداينست لامل وپلتئ همدا راز د معتقداتو ټولګه يې وسپړئ.

در پیام نوست بودایی او جاینی ادبیان

موخی

د بودایی دین د مشهورو بنست اینبودونکو لنده پیژندنه.

د بودایی دین رنگدل په مستدله تو ګه څنګه ثابتېږي.

د جاینی دین د اهیمسای اصل او دینی اصولو تحلیل او سپنه.

د جاینی او بودایی دین تر منځ نژدې والی.

خکې له دې چې د بودایی دین په اړه خرگندونې تر لاسه کرو اړينه ده چې لوړۍ
ددې دین موسس بوداپه اړه معلومات وړاندې کړو:

بودا

د بودا اصلی نوم ګوتوما دی چې د شپرمی میلا دي پېږي. د منځیو کلونو په لوړیو یا په دقیقه تو ګه په ۵۶۳ ق.م کال په هندوستان کې په لوړتاباتکیزې کورنۍ کې نېږي. ته ستر کې پرانیستې دی او له زو کړې خخه یې یو خو ورځې تېږي شوې وې چې مور یې مړه شوه، هغه څوان شو او خورا هوسا ژوندې له عیش او عشرت سره تېر کړ. واده یې وکړ، یو زوی یې درلود، سره له دې چې بودا له بودا ددې حالت لامل په خلورو پېښو کې څرگندوي چې له کوره بهر ورسره مخامخ شوی دی. یو خل هغه له کوره بهر یو بېچاره او کمزوری سپین دیری ولید چې د بودا پر عواطفو یې ډېر اغږز وکړ او د څوانې په مفهوم توب بنه و پوهېد. بل خل له خپل کور او له او کوبه ډکې مانې. خخه بهر یې یو ناروغه ولید چې له ناروغۍ سره لاس او ګربوان دی، بودا ددې په لیدلو سره په خپل خان یې د سلامتی باور او اعتبار هم له لاسه ورکړ. بل وار یې یو جنازه ولید له چې خپل برخليک وړي. په

ټولنیزه توګه بې ژونديو بې مفهومه او بې اهمیته شی و گئي. خو په بل ځل کې له خپلې مانۍ خخه بهر شو او یو راهب بې ولید چې په ډبرې هوساينې او سکون سره خپل ژوند تبروي. د دغه راهب هوسا ژوند د هغه په روح و روان اغیزه وکړه او ويظ پتیله چې د زهد او تقوی لاره خپل کړي او خپل له شان او شوکت خخه ډک ژوند، میرمن او یوازینې زوى بې پرېښو دل هغه په ۲۹ مکني کې خپل کور وادر پرېښو د او په دښته کې راهب شو او پوره اووه کاله بې په ریاضت او پرهیزکاری کې تبر کړ. پنځه نور زاهدان او د هغه ملګري ورسره یو ځای وو. خو بودا تر کلونو وروسته درک کړه چې ریاضت کومه بریا نه شي رامنځته کولی او یو بې ګټې کار دی. نور زاهدان د بودا د چار چلنډ د بدلون له کبله خواشینې شول. او هغه بې یوازې پرېښو، بودا حمام وکړ او د تل په شان بې ډوډي. وخورله او د خپل دین پر تاسیس او جوړولو بې پیل وکړ.

بودا ی دین:

په دې دین کې د هندوسي دین پر خلاف د مزدوری، مذهبی قربانیانو او نورو تشریفاتو لپاره اهمیت شتون نه لري بلکې ددې پر وړاندې ټینګار کېږي چې پر نفس کنترول وشي، په هونیاري سره پر نفس بر لاسي وشي او په دې توګه هوساينه تر لاسه کړي، په دې دین کې پاتکیز نظام له منځه ولاړ او سه هر خوک نېکمرغه غری دی او کولی شي برهمن شي ای احمقه ستا د وجود په د ننه کې تیاره او د درندګانو خوی شتون لري خو ستا د وجود بهر او ظاهر پاک او سېپڅلې بنکاري (۴۲: ۱۰۵).

ددې دین په اند د هر غړي د چار چلنډ پايلې خپل ځان ته بې متوجه دي او پخپله هغه دی چې خپل برخليک ټاکې نه پاتکیز میراثي وضعیت، ټولنیز وضعیت، برخليک، رب النوع يا هم شیطان. او دا موضوع «کارما قانون» په نامه یادوي، ددې قانون پر اساس هغه خوک چې ناوړه کار بې تر سره کړي وي د دوزخ پادشاه ته راوستل کېږي او د دوزخ د پادشاه له خوا محکمه کېږي. په دې دین کې د خود خواهی پر ضد مبارزه

کیوی. او د ارواحو پر تناسخ عقیده شتون لري چې «د کارما قانون» یعنی عمل او عکس العمل پر اساس انسانی روح نورو جسدونو ته لپرداول کېږي. تر هغې چې وح نور تناسخ ته اړتیا نه ویني او «نیروانا» یعنی د نبکمرغتیا حالت ته رسپری او نور د هغه په برخه کې تناسخ پای ته رسپری. «نیروانا» بشپړی نابودی. ته نه بلکې له تناسخ خخه بې قید او شرطه آزادی. تر واي.

په بودایي دين کې په هرو دوو او نیو کې یو خل د پیروانو ټولنه جورېږي چې ۲۲۷ دینې قاعدي په خپل منځ کې بیا بیا تر بحث لاندې ونيسي. او په یو خوله، خوبني او بې شخړو مطلب ته ورسپری. په بودایي دين کې د عبادت او دعاګانو پرڅای د مراقبې، جذبې تفکر او تعمق وژورتیا تمرينونو ته اهمیت ورکول کېږي. همداراز په دې دين کې دغرو آزادې خېړنې او تجربې ته خوارا ډېر ارزښت ورکول کېږي.

بودا له بدمرغۍ خخه د ژغورنې او خلاصون لپاره پرڅلورو لاندینیو حقیقتونو عقیده لري:

«په دې پوهېدل چې دا نېړۍ بې له درد، عذاب او رنځ خخه بل شی نه ده، د بودا په اند د ارواحو تناسخ یو له هغو شرونو خخه دی چې انسان ورسره لاس او ګربوان دی. زوکړه، ناروغرۍ، رربست او مرینه هغه عذابونه دی چې د تناسخ له اصل سره بې د انسان د ځورونې لپاره لاسونه وکړي دي.

«د ټولو عذابونو اساس او پخور هيلې او غونښتي دی. په دې دين کې د وجود د بقا او تلپاتې والي هيله د وجود په هستي پوري اړوندېږي. هستي له درد او رنځ خخه ډکه او د مرینې له وبرې سره یو خای ده. دغه هيله او اميد د انسان د ټولو بدمرغيو اساس رامنځته کوي.».

«عذاب او درد باید د تلپاتی توب د هیلې د پېژندنې او معرفت او له دې چول هیلې سره د هر راز اریکو پېپکولو په واسطه له منځه یوسې».

«اړینه ده چې درد او رنځ په شې عقیدې، بنه چارچلندا او بنه فکر له خانه لري کړو «
۱۵۲-۱۵۱:۸).

د بودایي دين رنگيدل:

بودایي دين د (۱۳) پېړيو به اوړدو کې (له ميلا خنځه مخکې) (۶) پېړي نه تر (۷) ميلادي پېړي-پوري) مخ په فساد او رنګيدو شو او وېي نه شو کېږي چې د هند د هغه وخت پر ټولني برلاسو شرایطو سره خان برابر کړي. د بودایي دين له رنګيدو خنځه یو لامل هم د او چې واده کول یې ډېر ټیست عمل باله، له بنځو سره یې د خارویو چلنډ کوه. بنځې فاسدي او شر جوړونکې پېژندل شوې دی له همدي کبله ده چې یو نرينه ته له خچلي خور، مور او لور سره په یوه کوتہ یوازې پاتې کېدل ناجايزه ګئي.

په دې مهال کې معبدونه د فساد کونکو او ګناهکارانو د راقولپدو به مرکزونو بدل شول او له بلې خوا هغو برهمنانو چې له بودایي دين خنځه خانونه زيانمن ګنل نو پر وړاندې یې سخته مبارزه پیل کړه. او په دې مهال کې د اسلام سېېڅلې دين هم د هندوستان پر خاورې یې اغیزې نه و. دغه ټول لاملونه د دې باعث شول چې د بودا دين په اوومه ميلادي پېړي کې خپل خای په هند کې خالي کړي او ګاونډو هېوادو لکه چین، بrama، جاپان، سیلان، تبت او د سیمې نورو هېوادونو کې خپل پر مختک ته دوام ورکړي (۳۷۲-۳۷۳: ۳۳).

په دې وروستيو کې بودایي دين د تایلند، تبت، کمبodia، لائوس او بrama په هېوادونو کې رسمي دين ګنل کېږي او په جاپان او چین کې یې نيمایي نفوس خپل پیروان ګرڅولي دي («۱۶۵-۱۶۶»).

مهاویرا:

مهاویرا د جایني دين، رهبر، بنست اينسودونکي او ستر فاتح دی. د مهاويرا په اندازه نمانځني لپاره هېڅ شي شتون نه لري او ددې نظرې پر اساس اړينه ده چې یو سو کاله او ېي له کوم خور خنځه ژوند تېر کړو، پیروانو یې هغه سېېڅلې ګئه، عبادت یې ورته کوه او د هغه ديني متون ېي راپېژندل.

جایني دين:

مهاویر د هر ډول معمود د عبادت او ان د هفو په اړه خبرې کول محاکوم کړل. دې دین په عالم کې د هر ډول متعالی او پورته هستي له وجود خنځه به انکار سره خپل کار پیل کړ. ددې دین په اند باید ونه ویل شي چې: اى خدايه! باران واوروه! حمکه شنه کړه! بلکې باید وویل شي: وربئې راغونډې شوې دې، حمکې ته رائحي او حمکه شنه کوي. خو دغه نظریه په وروستيو کې له عکس العملونو سره مخامنځ شوه، مهاویرا په خپله د خدايی تر حده ونمائنځل شو او د دې دین پیروانو هېڅکله اجازه نه ور کوله چې دا دین د خدايی پر ضد راوېژنې یا خوک هفوی بې خداي او معبوده وګنې، د دوی په اند هر سړۍ باید پخپله د خپل عمل او چار چلنډ په وسیله ځان کامایابې ته ورسوی. همداراز د دې دین پیروانو په هندوستان کې ډېر معبدونه ودان کړل او په هفو کې د (۲۴) تنو عبادت او نمانځلو ته ورسپدل چې ترټولو وروستي ېې مهاویرا دی او سره له دې چې پوهېدل چې هفوی ېې دغه عبادت او نمانځنه نشي درک کولي. او نه کوم شي ورسره مرسته کولي شي خو په دې ډول عبادت کې يو راز داخلي او ذهني ارزښت پروت دی او اړينه ده چې تر سره شي. په جایني دین کې ترټولو زيات غوره والي او فضيلت د دروبشې په رياضت او د نورو ژوېو په نه خورولو کې دی. اړينه ده چې ځان له مينې کولو، کرکې کولو او دبسمني خنځه وسائل شي ځکه چې دا دواړه یو له بل سره د تؤون بنې دی. د جایني دین یو بشپړ غږي یو زاهد رياضت کوونکي، متواضع، برغل نه کوونکي او بې کېنې اورځې غږي دی (۴۲: ۷۹-۶۷).

د انسان د ټولو بدمرغيو لامل د هغه د ذليل مادي جسم پیوستون د هغه له پاک، سېېڅلې او تلپاتې روح سره دی. نو اړينه ده چې د روح د آزادولو لپاره خپل جسم ترخرج او فشار لاندې راولو تر خو چې تېروانا ته ورسېرو. د جایني او هندوبي دین

ترمنج بسکاره توپیر په دې کې دی چې جایني دین د هندوستان پاټکیز نظام محکوموي.

ددې دین بله ځانګړنه د «کارما» پر اصل باندې عقیده ده چې ددې اخلاقی اصل پر اساس مكافات او مجازات د ارواحو د تناسخ له لارې ترسره کېږي. ددې اصل له مخي روح بیا زېږي او د همدې سر سره بدمرغۍ نړۍ په جسدونو کې حلول کوي او دغه حلول د مخکیني ژوند د نېکو او بدومالو په خرنگوالې پورې اړوندېږي.

ددې دین پیروان د لارې په اوږو کې ډېر محتاط ګامونه بردي. ترڅو کومه حشرې پې ترپښو لاندې نه شي. همدا راز ډېر لې اوږد بلوي هسي نه چې وړې حشرې وسوزوې. د دې دین پر اصولو عم لکول دومره ستونزمن بسکاري چې کېداي شي یوازې راهبان او ببوزولي بې له عهدې خخه ووتی شي (۱۸۱-۱۷۶).

له همدې کبله دې دین ډېر پراختیا ونه موندله او په پای کې له برهمنانو سره خنګ ته شوي او په ځینو برخو کې پې د هغوى عقاید منلي دي او ان د اړتیا او مجبوریت له مخي د ټولنې د پاتکو پر مشروعیت بې هم له سره حکم کېږي او برهمنان بې د خپل دین په رهبرۍ او مشر تا به منلي دي.

د بودایي او جایني اديانو نزدې والي:

لكه خنګه چې د مخه وویل شول دواړه دینونه د هند خلور ګونو ټولنیزو پاتکو ته اهمیت بنه نه ورکوي. دواړو اديانو د برهمایي دین تعليمات آداب او دیني نښې او شعایر بې اعتباره او د دوى خدایان بې بې ارزښت ګنډلي دي. د دواړو اديانو موسسان نه ځان ته پیغمبر ویلي نه خدای او نه د خدای تجسم بې کړي دی بلکې ځانونه بې د خلکو لارښود او رهبران شمبرلي دي. دوى دواړه د ارواحو د تناسخ پر اصل معتقد

دي. او دواړه اديان پر «نيروانا» باندې یورا ز عقیده لري چې د مخه پرې یو خه بحث وشو (۳۳: ۶۲۴-۶۲۱).

خو د جایني دين توپير له بودا يې دين سره په دې کې دی چې جایني دين له خپلو پېروانو خخه یو ډول افراطي پېروي غواړي او هغوي زهد، د سختيو زعملو او د توان ترحده او افراطي رياضتونو ته اړ کوي. همدا راز روژې نیولو ته ځانګړۍ ارزښت ورکوي او لوړنۍ مذهب دی چې د خپلو پېروانو بر بنډولو او لوڅولو ته امر کوي (بې له هغو کسانو چې ډنګر دي) او په پايله کې د دې دين د بربنډو او جامه اغوستونکو تر منځ ځانګړۍ تصاد رامنځته کېږي.

پوښتني

کوم لاملونه ددي باعث شول چې بودا خپل له او کوب خخه ډک ژوند پربنبد او دښتې ته ولاړ؟ دا موضوع د هغه او د هغه د پیروانو د ادعا په ترڅ کې چې پر القاء او الهام ولاړه وي وسپړئ.

د کارما، نیروانا او تناسخ د اصل په اړه په ټولګي کې د استاد تر لارښونې لاندې د دربيو ګروپونو په ترڅ کې معلومات وړاندې کړئ.

د بودایي دین له خلورو حقیقتونو خخه موخته خه ۵۵؟ په لنډه توګه په ټولګي کې پري بحث وکړئ.

په هندوستان کې د بودایي دین د رنګبدو او په نورو سیمو کې یط د خپربدو په اړه معلومات ورکړئ.

په جایني دین کې پرخانګړي خدای عقیده شتون نه لري دا مسئله په ټولګي کې په پراخه توګه تر بحث لاندې ونيسي.

ددې دین له نظره د انسان د بدمرغۍ لامل په خه شي کې دې؟ په دقت سره یې وسپړئ.

د کارما، نیروانا او اهيمسا اصول په لنډه توګه وسپړئ.

د بودایي او جایني اديانو د اشتراك او اختلاف لاملونه بيان کړئ.

څلورم لوست

د لرغونی ایران، چین او جاپان اديان

هوخې

د لرغونی ایران او هند ديني د مشترکاتو د خرنګوالي بيان او د زرتشت دين خپرنه.

د لرغونی چين د کنفوسيوس او لائوتسه دين په اړه معلومات راول.

د شينتو دين انځورونه په ټولیز ډول.

د لرغونی ایران ديني حالت

د هند او اروپا مهاجرين چې د بزگر او نجيب زاده ګانو په نامه یادېږي د روسيې له سویل او د بالنيک له غارو څخه لېږدېدلې او لرغونی ایران او افغانستان کې خپاره شول او بله ډله یې هند لوري ولاړل. د ایران په بومي قبایلو کې د مخه هم ديني دودونه لکه توتم نمانځني او روح نمانځني شتون درلود او ځینې ژوي او بوتي هم د دوى له خوا نمانځل کېدل لکه آس مار، سېي، غوبي او غوا، همداراز هغوي په دوه ډوله ارواحو عقيده درلوده چې یو یې ګټور ارواح و او بل یې خبيثه ارواح وچې زيان په یې رسوه. سحر او ګهانت ډېر دورو د.

د دوى په اند د مرو ارواح له زوند یو څخه مراقبت، ساتنه او ملا تړ ګوي. دي ارواحو وروسته بيا د مزدا په دين کې د ملايکه وو حيشيت تر لاسه کړ. له ميلاد څخه د مخه په (۱۴) پېړې ګې د ايرانيانو او هنديانو ډېرې ارباب الانواع په ګلهه توګه نمانځل کېدل د بلګې په توګه وارونا، ميترا او ايندرا د هندوانو وارونا هماغه اهورا د چې په وروستيو ګې د ايرانيانو یو ستر رب النوع شو. ميترا د لمرب رب النوع هنديانو او ايرانيانو ته د نمانځي ورده او اور هم دواړه ته پاک خيز دی. ورو ورو د

دوی ترمنځ په دینی لحاظ توپیرونه رامنځته شوي دی. په هندوستان کې لپوان بېگکه کوونکی ارباب الانواع ګنيل شوی دی په داسې حال کې چې په ایران کې بې ورته شیطانان ویل او په سرچینه ډول اسوراګان چې د هندوانو شیطانان دی له بودایي دین خخه وروسته بې په ایرانیانو کې د ملایکه وو حیثیت غوره کړ. په ایران کې هندی ایندرا د شیطان په توګه د آندار په نامه وپېژندل شو.

هندی وارونا هم د شهوت لپوه حیثیت خانته غوره کړ. کله چې ایران په دینی لحاظ له هند خخه جلا شو نو په خپل هپواد کې بې د مزدا دین خپور کړ جې د بلخیانو مشهور رب النوع (اهورا مزدا) پورې منسوبېږي. دغه دین د زرتشت له رامنځته کېدو خخه د (مزدینا) په نوم مشهور و خو د زرتشت له راخړګندیدو خخه وروسته د هغه په دینی متونو کې مدعوم کړی شو.

زړةشت (میلاد نه مخکی لکھ خخه تر): ۶۶۰

د زرتشت د ژوند د مهال په اړه اختلافات شتون لري. څینو د هغه ژوند تر میلاده شپږ زره کاله د مخه بنودلی او څینو نورو د ده عصر په ترتیب سره تر میلاد خوار لس سوه کاله د مخکې، زرکاله مخکې یا هم تر میلاده اووه پېږي. د مخه اټکل کړی دی.

د زرتشت دین لوړ ارزښت:

د زرتشت دین له خپلو پیروانو خخه د واحد خدای (اهورا مزدا) نمانځنه غواړي. ددې دین په اند اهورا مزدا د نور، ژوند، بېگکې او حقیقت په نامه یادېږي. دا خدای تر ټولو ستر، تر ټولو بنې، تر ټولو بنکلۍ، تر ټولو سکلک هوډمن، تر ټولو حکیم، تر ټولو بشپږ، تر ټولو سخی روح، خالق، خلاند او پرتمین دی. زرتشت د دې خدای په عقیدې باندې ډېر ټینګار کوه. هغه صفتونه چې ددې خدای لپاره په اوستا کې راغلي

دا دی: عالم او پوه، خالق، بصیر، قادر، ستر، ملگری، د عدالت او حقیقت پلار، د نېک فکر پلار، د روح تریولو ډپر بخښوننکی او کریم همداراز ۵۴ نومونه ورته ذکر شوي دي.

اهريمن:

د زرتشت په دين کې اهريمن يا د شر، بدی او ناپاکي. رب النوع تقبیح او غندل شوي دي. د زرتشت تریولو مهمه ځانګړنه د عالم په ټولو اديانو کې همدغه یو نړیوال ثنویت دی يعني یو د نیکی او بېگنې خدای او بل د شر او بدی. خدای چې یو له بل سره او بېگنې خدای او بل د شر او بدی. خدای چې یو له بل سره مبارزه کوي. ددي دين په اند دغه دوه خدایان او طاقتونه د نړۍ. د پیدایښت له پیله شتون لري او ددي نړۍ. د کارتر پایه یو د بل پرخلاف او ضد بوخت وي.

زرتشتیانو ته ډپری وخت اور نمانځونکي هم ويل شوي دي. خو هغوي دغه نسبت او نظریه تل ردوی. هغوي اور پاک ګنې او لمد نور د رب النوع د نښې په حیث پیشني او هم ټینګکار کوي ترڅو له هغه او خخه ساته وکړي چې هېڅکله ونه مړي او چې نه شي همداراز ناولی شي په کې ونه غورڅول شي. حایضه مېرمنې هغه تر درې ګامو نژدې نه شي. پېښکړي نوکان او بیاتي شوی وښستان باید په بشې بشې له منځه ولار شي، د هغه مړي او د ژویو مړي په پاک اور کې وانه چول شي او نه بساي چې پاکه خاوره پرې ولپل شي بلکې اړينه ده چې په لوړو ځایونو او برجنونو کې کېښودل شي ترڅو چې له منځه ولار شي. د مړو بسخول نه بخښونکي ګناه ده .

په ټولنیز ډول د رزتشت په دين کې عبادت د یو شمېر تاکل شوو دعا ګانو بیا بیا ويل دي چې دغه دعا ګانې هر ورڅ يا فصل وار ويل کېږي.

د زرتشتیانو په اند د زرتشت په دین کې اخلاقیات مهم او لور مقام لري. له فقیرانو او بیوزلو سره مرستي او د هغوي لاس نیولو باندي تینگار شوي دی. ددي دین له اخلاقی اصولو خخه یو هم دا دی چې د بنو خلکو په وراندي بنه او د بدرو او شریرو خلکو په وراندي بد وشي يعني د شریرو او بدرو خلکو په وراندي خشونت او بدی کول په بسکاره توګه روا گنل شوي او تجویز شوي دي.

ژوند کول او واده کول له عقل سره سم دیني اړتیا ده نه دا چې زهد او ریاضت وشي.

هغه خوک چې کرهني او زراعت کې بوخت دي په حقیقت کې ربستینولي او سموالي کې مشغول چې او هغه د مزدا دین په حرکت راولي. هغه خوک چې خه نه ده خوري نو د درنو او نکو کارونو د تر سره کولو لپاره کافي پیاوړتیا هم نه لري. په بنه انګېرنه بنه وينا او بنه تګلار ډېر تینگار کوي.

د لايوتسه دين په چین کې:

لايوتسه د لايوتسه دين د مؤسس او رهبر نوم دي. لايوتسه د (۵۰) کالو په حدودو کې تر کنفوسيوس خخه د مخه د چین په مرکزي برخه کې په هونان ولايت کې نړۍ ته سترګې پرانیستي دي. د لايوتسه په اړه معلومات دومره لبر دي چې د ځینو په فکر واقعي وجود نه لري. د زو کړې د دقیقې نېټې په اړه هم ډېر اختلافات شتون لري.

يو شمېر خېرونکو د هغه زوکره د له میلاد خخه مخکې اوومې پېړۍ د پای يا د شپږمې پېړۍ د پیل په کلونو کې بسودلي ده. او په ځینو خېرونکو کې د لايوتسه د زوکړۍ نېټه تر میلاده مخکې په خلورمه پېړۍ کې بسودلي ده (۴۲: ۱۸۹).

لوړ ارزښت په لایوتسه دین کې مبهم او نامعلوم دی هغه یوې تاکلې او مشخصې هستی. او بل شي لپاره تعليم ورنه کړ خو په مليونونو چیني پیروان د لایوتسه په خبره کې د لوړې هستی. یو واقعې تجسم ويني.

د (۲۵۰۰) کلونو په حدودو کې لایوتسه دین د کنفوسيوس دین پر وړاندې واقع و. کنفوسيوس دین د چین د خلکو اصلی دین و او درېیم دین چې د بودا دین دی هم تر میلاډه مخکې په چین کې داخل شوی دی.

د چین امپراتورانو ډېر لې د لایوتسه دین پلوی کړي ده. د کنفوسيوس دین پر خلاف لایوتسه دین له مریې خنځه وروسته ژوند ته پاملننه کړي خو ځینې ځپرونکې دغه پاملننه ددي دین د چمتو والی او سمبالښت پایله ګکي چې د منځ ته راغلي بودا دین په وړاندې یې ترلاسه کړي ده. خرنګه چې په بودا دین کې ترمنې وروسته پر ژوند، جنت او دوزخ بحثونه شوي نو د چین د خلکو د هر ګکلی وړ وکړ ځند ځکه چې په اديانو لې یې په اټکلې ډول دغه اصل نه و.

تايو (عالمي انتظام) د لایوتسه دین یو ګلک او ټینک رکن حوروی. دغه اصل له دوو فکتورونو (ثبت او منفي) خنځه رغبدلى دی د همدى اصل پر اساس اړینه ده چې د کورني هباد او نېۍ د انتظام د ساتلو لپاره خپل اعمال او جاري له تايو (عالمي انتظام) سره همغوري کړو او هېڅ داسې عمل تر سره نه کړو چې د نېۍ طبیعي کار او نظم ګډوډ کړي یعنې بنه او شریف هغه دی چې د پنج د غوبښتې او انتظام پر اساس تر سره شي او د هغه په کار کې ګوم خلل وارد نه کړي البته د انسان د کار دغه همغوري د عالمي انتظام سره په لایوتسه دین کې د یو ډول جذب، انجذاب او فردی مکافشي له لاري سرته رسپږي (۱۹۵-۱۹۶: ۸).

ددی دین په اند اړینه ده چې شخص د روزگار د پېښو، خوبنیو او غمونو پر وړاندې د کوچني ماشوم او خوسکي په شان بې اعتنا او بې پروا وي. د دې دین په اند متقی هغه دی چې خپل هم جنس ونه وزني غلا او دوکه ونه کړي. له مور او پلار خخه پیروي او اطاعت وکړي. په دې دین کې پیروان د (ښګنېه کول له ټولو سره ان له هغه چا سره چې له مور سره بې بدی هم کړې دي) له اصل خخه پیروي. ته رابلل کېږي.

د لایوتسه دین خینې نظرې له لرغونو چینایي اعتقاداتو خخه اغبزمن دي. په لرغونی چین کې د نیکونو ارواحو ته ډېر اهمیت ورکول کېده. د هفوی له نظره نړۍ له نفوسو، ارباب الانواعو، لپانو او نامیي ارواحو خخه ډکه ده چې کولی شي کومه ستونزه رامنځته کړي یا ی طحل کړي. په لوړیو کې مېرمنو په کورنی اقتصاد کې اساسی رول درلود چې ترمینې وروسته عبادت هم په میندو او بنخو پوري اړوندو. خو کله چې د نرینه وو رول د کورنی د مالي چارو په تقوې کې زیات شو، عبادت هم د پلرونو او نرینه وو د ارواحو په تقدیس پورې اړوند شو (۱۹ : ۱۷۰).

د چین د لرغونو خلکو په عبادت کې یو ډول دوه والی او ثنویت لیدل کېږي، د بېلکې په توګه عبادت د پلرونو او میندو د ارواحو لپاره، عبادت د شانګتني (نرینه خدای) او هاتن (ښئینه خدای) لپاره، عبادت د تایو لپاهر چې مثبت او منفي فکتور د یانګ اوین په نامه یادېږي، عبادت حمکې (ښئینه) او آسان (نرینه) ته.

د لایوتسه دین په اوسمهال کې په شدت سره مخ په زوال او رنګېدو دی. په اړکلې ډول د زر کالو په حدودو کې په دې دین کې هېڅ یو روحاني او فیلسوف نه دی څرګند شوی.

کنفوسيوس دین (۴۷۹ - ۵۵۱ قر ميلاد د مخه) په چین کې:

شانتونګ هغه بسار چې د چین خلک یې پاک ګئي د ګنفوسيوس د روکړې او بسخولو سیمه ۵۵.

ګنفوسيوس ګوبسین کوه چې یو ایدال، مینه ناک او ګټور غږي وي. ګنفوسيوس چې د چین د سقراط په نامه مشهور دی خلک یې دې ته هڅول په خپلو تولنیزو دندو کې کار نده او ربستیني و اوسي. د چین د خلکو په اند هغه یو دیني بنست اینبودونکی او بریالی مؤلف دی چې کتابونه یې په وروستیو کې د دیني متونو په توګه کارول شوي دی.

د کنفوسيوس دین لور ارزښت:

که خه هم د کنفوسيوس زیاته پاملننه اخلاقیاتو ته ده خو له دې سره لور ارزښت د ده په دین کې په خرکنده لبدل کېږي. د هغه په اند په بشري طبیعت کې بنه والي یو الهي موهبت او بخښنده ده د کنفوسيوس ټول کتابونه متعالی او لورو ارزښتونو ته ځینې نفوټي لري، بي شمېره ارباب الانواع د هغه په دین کې نمانځل کېږي. لکه د آسمان نمانځنه، د طبیعت مشهورو قدرتونو لکه د ځمکې، د چين د مهمو سپورېمي، د چين د مهمو غرونو او سیندونو نمانځنه. هغه ايمان له شخصي حالت څخه راویستي او اخلاقیاتو ته بي دنیايو جنبه او اړخ ورکړي دی (۱۴ : ۲۸۰).

کنفوسيوس ټولنیز د معاشرتي آدابو ته ډېر ارزښت ورکوي، هغه په ټولنیزو چارو کې د ورته مقابلو وراندېز کوي، بېلاپل بنه خوبونه او فضایل د کنفوسيوس له خوا هڅول شوي او وعظ و نصیحت بي کړي دی چې له هفو څخه صداقت او رښتینولي، ايمان، بنه چارچلندا، کوبنښ او زيار ګکال، عدالت، بېگکېه غونښتل، اعتدال، د حقیقت پلټنه، هوسابنه او مقابله احترام او درناوى یادوی شو. د هغه دین دا دنیوی ژوند لپاره یو اخلاقی تکلوری دی، د دوى دین له آخرت سره دومره سروکار نه لري. او د مرینې او بیا ژوند په اړه بي هېڅ بحث نه دی کړي.

کنفوسيوس دین هم په تایو عقیده لري خو د عرفاني وحدت الوجود په بنه نه، او د شملې پېړي له پیل سره نور د پنځ او آسمان په عبادت پاتې نه دی او له تېرو ارواحو څخه په لرغونې بنه نمانځنه نه کېږي.

شینتو دین په جاپان کې:

شینتو دین د نړۍ درېیم لرغونې وضعی دین دی چې لرغونتیا بي (۶۶۰) کاله تر میلاد د مخه ته رسیبری. ددې دین یوازینس څانګړنه د څلوا پیروانو سیاسي نظریو او ملی

ثبتات ته بنه ورکول دي. د دوي په اند لومرنۍ الهي مخلوق د جاپان جزيرې دي. میکادو لومرنۍ امپراطور د لمر د الهه وو له توکم خخه و چې ځمکې ته راتیت شوی دي. دغه دین د (۱۴) خوارلس سوه مکونو په حدودو کې د دوو نورو دینونو (بودایي او ګنفوسيوس) ترڅنګ ژوند درلود. لکه څنګه چې په شخصي ابتکار منع ته نه دی راغلي له همدي کبله هېڅ دول بلنه او تبليغ د هغه په منلو او نه منلو کې شتون نه لري او کومه ځانګړي ډله ېپه پر وړاندې فعالیت نه کوي.

د شينتو دین لور ارزښت:

په دې دین کې د (کامي) کلمه لور ارزښت (خدای) لپاره استعمالوي. او تحت الفظي معنائي (لور) دي.

د جاپان د خلکو په اند دوه مشهورو رب النوع «ایزاناكې» (نرينه رب النوع چې دعوت کوي) او «ایزانامي» (بسخينه رب النوع چې دعوت بلنه ورکوي) يو له بل سره اتفاق کړي او نور ټول ارباب الانواع له دوي خخه زېږبدلي دي هغه انځور چې د ارباب الانواعو په اړه په دې دین کې شتون لري په بشپړه توګه انسان سره ورته والي لري د بېلګې په توګه هغوي زېږبدلي دي، واده ېپه کړي، اولادونه ېپه درلودل، کانګې ېپه کړي دي، حمام ېپه کړي، ناروغ شوي دي، په قهر او غصب شوي دي، رخه ېپه کړي، خندلې ېپه دي، ژړلې ېپه دي، بد او رد ېپه ويلې، ورانې ېپه کړي، وژنه ېپه کړي او په پاى کې مړه شوي او په ځانګړي خاى کې بشخ کړاي شوي دي. د جاپان امپراطور دې وس لري چې هغوي د مرتبې او مقام په ترتیب سره بېرته را ژوندي کړي. له پورته ذکر شويو دوو ارباب الانواغو خخه درې ځامن: د لمر رب النوع، د سپورمۍ رب النوع او د طوفان رب النوع زېږبدلي دي. او د لمر رب النوع د جاپان لومرنۍ میکادو (جيموتو) نې. ته سترګې پرانستې دي. د همدي نظرې په اساس په جاپاني ټولني کې د پادشاه او امپراتور نمانځنه لور مقام لري. او ددې دین

په اند هبوا د پالنه او دين دوستي په يوه رديف کي راخي حکه چې د هغوي په خاوره کي يو وخت د لمر الهي ژند کړي دی (۳۰ : ۱۲۹ - ۱۲۷).

دا چې د جاپان د خلکو په ديني اندونو کي امپراطور د لمر د الهي زدکړه ده نو خکه د امپراطور اطاعت او عبادت د خدای د عبادت او اطاعت په شان په ملي او ديني فرایضو کمي شمېرل کېږي. د دوى په اند ددې هبوا د خلک د دوو ذکر شویو ارباب الانواعو اولاده دي او له دي کبله د جاپان خلک خپل ئخان د نړۍ د خلکو اشرف او ترتولو غوره ګنني او د پادشاه له فرمان سره سم جنګ جکړه او پر نړۍ برلاسي د دوى له ملي او ديني وجایبو خخه شمېرل کېږي، تر ۱۹۴۵ ميلادي کال پوري (د دويمي نړيوالي ګکړي پاي) دغې عقیدې د جاپان په خلکو کي ځانګړي قطعیت درلود او کله چې جاپان به دي جکړه کې ماته و خوره، د (امپراطور د نمانځنې او د نړۍ د اشرفو (د جاپان خلکو) برلاسي پر نړۍ) اصل ورو ورو له خپل پخوانی جورښت او خلا خخه پاتې شو خو په تولیز ډول یې له ذهنو نو خخه پاک نه شو، او س هم د خپلو خلکو په اشرف او سپدو او د امپراتور په آسماني او سپدو معتقد دی.

په جاپان کي د ارباب الانواعو شمېر دومره ډبر دي چې په منظمه توګه د تولو د نمانڅلوا امكان شتون نه لري. او يوازې يو محدود شمېرې نمانڅل کېږي. د لمر رب النوع د اهميت له مخي د تولو په سر کي قرار لري.

عبادت په معبد کې په يوازې توګه تر سره کېږي نه په ګډه توګه په دي عبادت کې د معبد پر وراندي خضوع او تواضع شامله ده چې د سرتیپولو په بنه تر سره کېږي زنګون وهل دومره دودنه دي. ځینې وختونه د تعظيم او عبادت لپاره لاسونه پړکوي. نذر؟

کول او ارباب الانواعو ته د مادی ډالیو ورکول هم د عبادتونو یوه برخه ګنډل کېږي. په اوسمهال کې د شینتو دین د پیروانو عبادت یوازې معبد ته په راتلو او احترام او دعا سره پای مومي. شینتو دین وروسته تردې چې په شپږمه میلادی پېړی کې د بودایي دین او ګنفوسيوس دین خپلو ټینګو او ترتیب شویو اصولو خرگند شو. او خپل اساسی معتقدات یې د نورو راغلو اديانو پرورداندې د مقابلي لپاره له بهر څخه منظم او ترتیب کړل او مخکې له هغې د جاپان د خلکو معتقدات د پنج نمانځې. توتم نمانځې، نیکونو نمانځې، پادشاه نمانځې، ارواح نمانځې او نفوس نفمانځې د عقایدو تولګه وه خو دغه معتقدات د شینتو دین په چوکات کې راغل او د یوه منسجم دین حیثیت یې غوره کړ او وروسته له هغې په دې دین کې په ټولو ارباب الانواعو کې یوازې یو د آسمانونو رب النوع تقدیس او ونمانڅل شو او نور ارباب الانواع د پریانو او نفوسو په حیثیت کې راکوزبېږي. په دې دین کې سربېره پر پادشاه نمانځې د جاپان د توکم غوره والي، د نیکونو د ارواګانو تقدس او سېپختیا او کورنيو اخلاقو ته هم ډېر اهمیت ورکول کېږي. همداراز د ټولنیزو دندنو تر سره کول، زړورتیا، ربنتینولی، پاک لمنی، اولاد درلودل او د روح او تن سېپختیا، د مړو ارواګانو د لابنه تجلیل لپاره له دیني وجایيو او تکالیفو څخه شمېرل کېږي (۸: ۲۳۳-۲۳۱).

د جاپان خلکو له پنج سره مینه له شینتو دین څخه، هنر سر مینه له بودایي دین څخه او د علم او پوهې ترلاسه کولو سره مینه له ګنفوسيوس دین څخه زده کېږي ده.

پونستني

د ايرانيانو او هنديانو اعتقادي مشترك وجوهات په لنده تو گه بيان کړئ. لنده تو گه بيان کړئ.

په زرتشت دين کې د لور ارزبست په اره خه پوهېږي، وي پې سپرۍ.

د زرتشت دين اخلاقي اصول په لنډيز سره خرگند کړئ.

خنګه کولی شو چې د لايوتسه شخصيت د ګنفوسيوس له شخصيت د ګنفوسيوس له شخصيت سره پرته کړو؟

تايو چې د لاري او طريقي په معنا ده په ديني لحاظ خه ډول تفسيريري، خرگندونه ورکړئ.

ثنويت خه شي دي؟ هغه د چين د لرغونو خلکو په معتقداتو کې وشمېږي.

د شينتو دين تحت الفظي معنا او د بې اخيستلو وخت پې بيان کړئ.

د شينتو مشهور ارباب الانواع کوم دي؟ او د هغو اصلي او طبیعي صفتونه بيان کړئ.

د ديني مسایلو اړیکې له ملي موضوعاتو سره په شينتو کې خه ډول ارزوئ؟ په لنده تو گه پې خرگند کړئ.

د جاپا نخلک له شينتو دين او نورو اديانو خخه خه ډول ګټه پورته کړه، په دي اره

لنډې مقالې ولېکړي.

پینځم خپرکي

دادیانو د نزدېوالی څرنګوالی

لومړۍ لوست

له وضعی اديانو سره د اسلام سپېخلي دین د نژدېوالی د لزوم

نشتوالی

به دهو درس یا ساعت نزوو کېږي تدریس شا

موختی:

1. له هندی دین سره د اسلام سپېخلي دین د نژدېوالی د نه لزوم تشخيص.
2. له بودایی دین سره د اسلام سپېخلي دین د نژدېوالی د نه لزوم تشخيص.
3. له زرتشت دین سره د اسلام سپېخلي دین د نژدېوالی د نه لزوم تشخيص.

که خه هم د اديانو د نژدېوالی ليکوالانو د اسلام سپېخلي دین ورته والي او نژدېوالی له وضعی اديانو سره خرگند کړي خو زما په اند دغه نژدېوالی دومره لزوم نه لري. د اسلام سپېخلي دین یو سماوي او الهي دین دی او وضعی اديان د انساني اشخاصو او غرو په لاسونو وضع او تاسيس شوي دي له همدي کبله د هفوی ترمنځ د نژدېوالی لزوم نه ليدل کېږي. مورخه شي او کومه مشترکه او ګله وجه د اسلام سپېخلي دین او نورو وضعی اديانو ترمنځ د نژدېوالی او ورته والي لپاره واخلو؟ مور په دې لوست کې له خینو نزوو وضعی اديانو سره د اسلام سپېخلي دین د نژدېوالی د لزوم نشتوالی د بېلکې په توګه را اخلو:

له هندویي دین سره د اسلام سپېخلي دین د نژدېوالی نه لزوم:

خرنګه چې د اسلام سپېخلي دین یو سماوي دین دی او هندویي دین یو وضعی دین دی نو په دواړو اديانو کې تر پاملنې او دقت خنځه وروسته په خرگند ډول پوهېدل کېږي چې له آره په دې دواړو اديانو کې مشترکه وجه شتون نه لري. د اسلام دین

نظر د انبیاوو په برخه کې دادی چې الله ﷺ هر قوم ته د هغوى په خپلې ژې پیغمبر استوی او دغه سلسله له حضرت آدم ﷺ خنځه پیل او په خاتم الانبیاء حضرت محمد ﷺ پای مومي په داسې حال کې چې په هندوبي دين کې له آره کوم پیغمبر شتون نه لري. او آن مؤسس او بنسته اينسدونکي بې هم نامعلوم دي. او د ويدابي كتابونو د روایاتو او نورو بشري متونو پر اساس ولار دي.

د اسلام په سپېخلي دين کې عرب پر عجم، سپین پر تور، شتمن پر فقير غوره والي نه لري. د کرامت او فضليت معيار د یو شخص په تقواي کې ده په داسې حال کې چې په هندوبي دين کې طبقاتي تعبيضونه لور پور ته رسپدلي دي. په اسلام دين کې په يوازې یوه خدائی عقيده شتون لري په داسې حال کې چې په هندوبي دين کې شرك او په مطلقه توګه د خو خدايانو نمانځنه ترسره کېږي.

په اسلام کې ځانګړي اعتقادی نظام شتون لري چې په بسکاره توګه بيان شوي دی خو په هندوبي دين کې د عقایدو ترمنځ بسکاره تصاد ليدل کېږي. په اسلام کې د قومونو ترمنځ کرکه په خرکند ډول رد او غندل شوې او ويل کېږي کیداишې هغه قوم چې تري کرکه کېږي ترکرکه کونکي قوم خنځه غوره وي. په داسې حال کې چې په هندوبي دين کې د قومونو ترمنځ کرکه او نفرت شتون لري.

د اسلام په سپېخلي دين کې الله ﷺ ته د عبادت کولو او نمانځې لپاره کومې وسيلي يا بلې قوي په اړتیا نه ليدل کېږي خو په هندوبي دين کې بتان د خدائی او انسان ترمنځ منځګړ توب کوي او یو مشرک دين دي. د اسلام په دين کې د انسان قرباني نشته اما په هندوبي دين کې تل د انسان له قرباني خنځه خبرې کېږي.

د اسلام سپېخلي دين په اخلاقې، سياسي، کورني، اقتتصادي او نورو نظامونو کې ځانګړي نظام لري په داسې حال کې چې په هندوبي نظام کې دغه مواردو لپاره ځانګړي نظام نشته او د بې اساسو دودونو او تقليدونو پر بنسته ټینګ ولار دي.

په اسلام کې نجلی په میراث کې تاکلې برخه لري خو په هندوبي دين کې د نجلی لپاره دغه برخه نشه. اسلام يو نړيوال دين دی او ورخ په ورخ په نړۍ کې پراختیا مومني. په داسې حال کې چې هندوبي دين د هندوستان په خاورې بورې منحصر دی. د اسلام په سپېڅلي دين کې د اروڳانو په تناسخ او حلول عقیده شتون نه لري خو په هندوبي دين کې دغه دواړه عقیدې د دوى د عقایدو اساس او مرکزیت جوړوي.

د اسلام په سپېڅلي دين کې غوا يا کوم بل ژوی نه نمانځل کېږي په داسې حال کې چې په هندوبي دين کې غوا يو سپېڅلي ژوی دی او وژل يا حلالوں بي ناروا دي. همدا راز نور ډېر توپیروننه.

له بودايو دين سره د اسلام سڀخلي دين د نژدي والي نه لزوم:

د اسلام سڀخلي دين یو سماوي دين دی په داسي حال کې چې بودايو یو وضعی دين دی. د اسلام سڀخلي دين د یو الهي پیغمبر د تعالیمو بر بنست ولار دی مگر بودايو دين د بودا پر شخص تعالیمو ولار دی چې الهي پیغمبر نه دی.

د اسلام سڀخلي دين د رهبانیت او په ګونبه کې د ناستی په کلکه مخالف دی خو بودايو دين د رهبانیت رهبري او لارښونه کوي.

د اسلام په ديني نظام کې نرينه د خپلې مېرمنې او صغир و ماشومانو د نفقې متکفل او مسوول دی. په داسي حال کې چې بودا به (۲۹) کلنۍ کې خپله مېرمن او یوازینې زوي پربنود او پخپله د دښتې په لور روان شو. د اسلام په سڀخلي دين کې کاسب د الله ﷺ دوست او ملګري دی. او خيرات غوبنتل بد او ناوره عمل دی په داسي حال کې چې په بودايو دين کې خلکو ته اجازه ورکړل شوې چې خيرات راټول او خپله خبته مړه کړي. په اسلام کې د ارواګانو د تناسخ عقيده رد کړي شوې خو په بودايو دين کې د ارواګانو تناسخ لپاره تبلیغ کړوي.

تر ټولو مهمه داده چې د اسلام په دين کې یو الله ﷺ ته عبادت او نمانځنه کېږي مگر د بودا په وخت کې د هغه دين له لور ارزښت او د خدای له وجود خخه منکرو او تر هغه وروسته متعصبو پیروانو، هغه یې د معبد په توګه منلي دی.

د اسلام په سڀخلي دين کې د ژویو قرباني نه څانګړي ارزښت ورکړل شوې په داسي حال کې چې په بودايو دين کې د ژویو قرباني غندل شوې همدا راز نور ډبر توپیرونه.

له زرتشت دين سره د اسلام سېپڅلي دين د نژدبوالي نه لزوم:

د اسلام سېپڅلي دين د الهي وحې او د حضرت محمد ﷺ د تعاليمو پر اساس (چې هویت ېي د الهي پیغمبر په توګه معلوم دی) ولاړ دی په داسې حال کې چې زرتشت دين د یو مهم شخص د تعاليمو پر اساس چې زرتشت تومړي رامنځته شوی دی چې د یو شمېر کسانو په انډ هغه یو افسانوی شخصیت دی او واقعی وجود نه لري.

د اسلام دين سېپڅلي کتاب قرآن کريم الهي کلام دی چې له هر ډول تحریف او تغییر خخه پاک او محفوظ پاتې شوی دی په داسې حال کې چې او ستا کتاب انساني کلام دی او له خپلو سپړنو سر داسې کله شوی چې یو له بل سره توپیرول ېي ناممکن شوي دي. د اسلام په سېپڅلي دين کې د یو او لاشريکه الله ﷺ عبادت کېږي خو زرتشتیان په دوو خدايانو (یزدان او اهریمن) عقیده لري او نمانځنه ېي کوي. د اسلام سېپڅلي دين په ټولو اړخونو کې ځانګړي نظامونه لري خو زرتشتی دين دغه راز نظامونه نه لري او زیاتره پر دودونو ولاړ دی. اسلام یو سماوي او نړیوال دين دی چې په نړۍ کې مخ په پراختیا دی مګر زرتشتی دين وضعی او په قوم پوري محدود دی چې ورو ورو مخ په ړنګدو دی، همدا راز نور توپیرونه، چې که په دې اړه محاسبه وشي نو د دوو خدايانو د توپیر په صورت کې به بې شمېرہ پانې ډکې شي. همدا راز دا چې د اسلام سېپڅلي دين نژدبوالي له نورو وضعی اديانو سره لازم او اړین نه دي، یو بنکاره خبره ده او دې ته اړتیا نشته چې دغه بشپړ سماوي دين له نورو ورو اديانو سره چې کومه فردي او ټولنیزه ستونزه په دنيا او آخرت کې له منځه نه شي وري، پرتله او نژدې وښوډل شي په داسې حال کې چې اسلام په ټولو خایونو، وختونو، او د انساني ژوند په ټولو فردي او ټولنیزو ابعادو کې ځانګړتیا او شاملتیا لري. او په پورته ډول مور دغه حقیقت یوازې په درېيو وضعی اديانو کې د ځینو بېلګو په ترڅ کې خرکند کر ترڅو چې موتی د خروار له منځه شي.

پوښتني

1. له وضعی اديانو سره د اسلام سپېخلي دين د نژدې والي د نه لزوم پر موضوع خبرې اترې وکړئ.
2. موږ ولې د اسلام دین نژدیوالی له هندویي دین سره لازمه نه ګیو؟
3. د اسلام سپېخلي دین او بودایي دین ترمنځ د توپیر په اړه خه پوهېږئ، په لنه توګه یې وسپړئ.
4. له زرتشت دین سره د اسلام دین د نژدبوالي د نه لزوم لاملونه خرکند کړئ
5. له وضعی اديانو سره د اسلام دین د نژدبوالي مس کله په اديانو پوري اړوندو تاليفاتو کې وېلتئ.
6. د دې لوست د لا استحکام او تینګار لپاره له لازمو منابو او درسي موادو خخه ګټه واخای.

د دویم نوست

له سماوي اديانو سره د اسلام سپېخلي دين نژدېوالی

به دهه در سیاسات تونو ټپا ټپا درس شا

موخي:

1. د سماوي اديانو د اصولو او فروعاتو په اړه معلومات وړاندې کول.
2. په اعتقادي چارو کې د سماوي اديانو د یوروالي په اړه معلومات وړاندې کول.
3. له اسلام سره د اوسيني یهوديت او اوسيني مسيحیت دين د نژدېوالی په اړه د معلوماتو وړاندې کول.

لکه خنګه چې خو خوارې ویل شوی ټول سماوي اديان د حضرت آدم عليه السلام له دین خخه نیولی د حضرت خاتم النبیین صلی الله علیہ وسلم تر دین پورې د اعتقاداتو، عباداتو او معاملاتو په اصولو کې سره یو دي او کوم توپیر یې ترمنځ نه لیدل کېږي خو په عملی چارو او فرعی احکامو، د عبادتونو او معاملاتو د تر سره کولو خرنګوالی کې د مهال او عملی امکاناتو په پام کې نیولو سره یو له بله سره توپیر لري.

د بېلکې په توګه د حضرت آدم عليه السلام په دین کې لکه خنګه چې انساني توکم ته په کلکه اړتیا وه او هم حضرت آدم عليه السلام او بي بي حوا علیها السلام د ځمکې پر سر لومړني انساني مور او پلار وو نو د ورور او خور نکاح جایزه وه خو شرط یې داو چې د یو وخت غږګونی نه وي که خه هم بي بي حوا عليه السلام شل وارې بار داره شوه او هر ځل ېې یو زوى او یوه لور وزېړوله. حضرت آدم عليه السلام د وروستي ګډې او حمل لور د مخکینې ګډې او حمل زوى ته واده کوله په داسي حال کې چې په وروستيو سماوي شرایعو کې د خور او ورور واده جواز نه لري.

د حضرت یعقوب عليه السلام په شریعت کې د دوو خویندو په یوه وخت کې تر یوې نکاح لاندې راوستل روا وو لکه خنګه چې هغه د خپل ماما دوه لوښې واده کړې وې په

داسي حال کې چې دواړه ژوندي وې. یوه ېي لیټه او بله ېي راحل نومېده او د همدغه جليل القدره پېغمبر په وخت کې د غلا کولو شرعی حد او سزا داوه چې غل باید د غلام او مربي په توګه د غلا کړي شوی مال د خاوند په ملکيت کې راوستل کبده او په همدي ډول د عبادتونو، معاملو، عذابونو او نورو عملی چارو او فرعی احکامو په خرنګوالي کې توپیرونې لیدل کېږي. خو د دین په اصولو کې د سماوي اديانو تر منځ هېڅ توپیر نه شته لکه د یو الله ﷺ پر وجود، د انبیاوو پر وجود، د سماوي کتابونو، ملایکه وو، قضا او قدر، صراط پول، جنت، دوزخ، پېري او شیطان پر وجود عقیده لرل. دا اصول د حضرت آدم، حضرت شیث، حضرت ادریس، حضرت نوح، حضرت ابراهیم، حضرت اسماعیل، حضرت اسحق، حضرت یعقوب، حضرت یوسف، حضرت موسی، حضرت زکریا، حضرت یحیی، حضرت عیسی او حضرت محمد مصطفی سلام الله علیهم اجمعین د اديانو تر منځ ګله او مشترک دي. چې د پېلګې په توګه د خو تنو مشهورو نومونه د وخت او مهال په ترتیب سره ذکر شول.

د اسلام سېڅلی دین نژدې والي له او سنی یهودیت دین سره:

که د یهودیت دین ته په تاریخي لحاظ پاملنې وشي دا دین تاریخي لرغونیا لري او سېڅلی او سماوي دین دی چې د بنی اسرایيلو د پېغمبرانو ﷺ د تعالیمو پر بسنټ ولار دی خو کله چې د دې دین او سنی حالت وکتل شي په هغو دواړو کې لاندې توپیرونې شتون لري:

د اسلام دین سماوي کتاب د قرآن کريم، لري چې د هر ډول انساني لاسوهنه او تحریف خخه پاک دی خو د یهودیت کتاب (تورات) د هغه د مفسرانو په لاس دومره تحریف او لاسوهنه په کې شوې چې دې او سنی کتاب ته سماوي کتاب نه شو ویلى. اسلام یو نریوال دین دی په داسي حال کې یهودیت په یهودی قوم پوري اړوند یو دین دی. اسلام ټولو الهي نبیانو باندې عقیده لري خو او سنی یهودیت دین یوازې په حضرت موسی او حضرت هارون عليهما السلام اعتقاد کوي او نور ټولو الهي بیان نه

يواري ډا چې نه ېې مني بلګې د هغوي په اړه ناوره خبرې هم کوي. د اسلام سپېڅلی دين د سولې، سلامتی او امن دين دی مګر او سنی یهودیت د ظلم او تېري، ېې ثباتی او ېې امنی دين دی. (۲۰ : ۶۶۷ - ۶۷۷)

او دادی یو څل بیا د او سنی یهودیت دین ځینې عقاید په لاندې توګه له نظره تېروو او په یقین سره ويلى شو چې د دې دین هېڅ یوه عقیده د اسلامي شريعه له اعتقادی اصولو سره د پرتلې وړتیا نه لري. که د یهودانو تاریخ ته مراجعه وشي په خرګښه پوهېډای شو چې دغه سرغړاند قوم تل د شرک، تجسيم او ګټې تر لاسه کولو ته میل درلود. او د هغوي د همدغه عقیدوي انحراف له کبله الله ﷺ خورا ډېر پیغمبران ورته استولی دي. هغوي له مصر خنځه له وتلو وروسته سامری پسه نمانځه او هم ېې د لوی مار عبادت کوه. یهوه د هغوي د خدای نوم دی خو یهوه د هغوي په اند تل خطا کار دی، غلا ته امر کوي، متعصب او ېې رحمه دی. د دوى په نظر یهوه یوازې د بنې اسرايلو خدای دی او نورو سره دېسمني لري یهوديان حضرت اسحاق عليهما السلام ته ذبيح الله وايې په داسي حال کې چې په اړه توګه ذبيح الله حضرت اسماعيل عليهما السلام دی.

يهوديان له هغه مادی فکر سره چې لري ېې د قیامت پر ورڅ، د آخرت پر ثواب او عقاب دومرة عقیده نه لري او په او سنی یهودیت کې هم دغو موضوعاتو ته سرسري نغوتې شوې دي. د دوى په اند ثواب او عذاب په همدي نړۍ کې ورکول کېږي. ثواب يعني به دې نړۍ کې برۍ، عذاب يعني په دې نړۍ کې ناکامي، مریتوب او ذلت. د هغوي له نظره یهودان سپېڅلی او پرته له دوى نور خلک ناولي دي او د ژویو په ځانګړې توګه د هغو سپیانو او سرکوزو په خبر دي چې د هغوي پر وړاندې هر ډول خیانت خدای ته د نژدې کېډو لامل ګرڅي. د یهودانو په اند حضرت عيسى په نامشروع ډول له مور خخه نړۍ ته سترګې پرانیستې دي. د دوى له نظره یهودي دين یوازې یهودانو ته ځانګړې شوې او بل خوک ور پوري نه شي اړوندېډا.

د اسلام سېپختلي دين نژدېوالی له اوستي مسيحيت سره:

دلته د اوستي مسيحيت دين خينې معتقدات ذکر کېږي چې د هر یو توپیر له اسلامي معتقداتو سره په آسانې د فهم او درک ور دی. مور دلته د اسلامي معتقداتو نوم په خانګرو مواردو کې نه اخلو او دغه مقارنه او نژدېوالی محصلانو ته پربېدو چې د استاد تر لارښوونې لاندې د دې دوو اديانو تر منځ نژدېوالی او ورته والي وڅېږي.

د اوستي مسيحيت اعتقادي نظام:

په دې کې هېڅ شک نه شته چې حضرت مسيح، عيسى ابن مریم عليهما السلام د الله بنده او رسول دی. او سماوي دين بې درلود خو آسمان ته تر پورته کولو وروسته دغه دين پېر تحریف شو چې دادی مور د اوستي مسيحيت اعتقادي نظام په لاندې ډول درېپېژنو:

- په تثلیث عقیده لرل (اب، ابن، روح القدس).

- عقیده پر دې چې د قیامت په ورخ الهي محاسبه حضرت عیسیالله ته سپارل کېږي که خه هم د هغه په خوبونو کې یو اندازه بشريت شتون لري چې هغه دا محاسبه ترسره کړي شي.

- عقیده پر دې چې حضرت عیسیالله د حضرت آدمالله او نورو انسانانو د ګناه له کبله په خپله خوبنه په دار و خربد او الله خپل یوازینې زوی د نورو انسانانو د ګناهونو لپاره قرباني کړ، هغه بنخ شو او تر درې ورخو وروسته جګ شو او آسمان لوري ولار.

- د شعر او تسبیح په بهه د لمونځ پر ادا کولو عقیده لرل چې شمېر بې معلوم نه دی او د سهار او مانبیام لمانځه لپاره ډېر تینګار کېږي.

- له غورو خورو او غوربو خخه پر روزه نیولو عقیده لرل البته یوازې له سبزیجاتو کټه پورته کېږي.

- د صلیب پر سېپختلیا عقیده چې د مسيحي توب نښه ۵۵.

- پر تعمید غسل عقیده لرل چې له ګناهونو خخه د پاکوالی د وسیلې په توګه وي.

- د سرکوزي د غوبني پر حلالوالی عقیده لرل.
- د نرينه ماشومانو د ختنې پر حراموالی عقیده لرل.
- د سود خورلوا او شراب خبسلو په حلالوالی عقیده لرل.
- په گناهونو اعتراض تر هغې چې گناهونه یې وختنول شي.
- په طلاق ورکول عقیده لرل په داسي حال کې چې مېرمن د زنا مرتكبه شوې وي همدا راز بيا ځلي واده ورته روانه دی په رهبانیت او د واده په نه کولو عقیده لرل په ځانګړې توګه ديني رهبرانو ته، زيات شمبر ودونه شتون نه لري، یوازې یوې بسخې سره واده کېږي او بس.
- د ارتداد پر منع عقیده لرل (۴۸۹-۴۹۲).
- د کلیسا له خوا د بخښنی د کارتونو پر پلورلو عقیده لرل.
- د مسيحي توکم پر زیاتوالی عقیده لرل.
- د شرابو او هفو خورو پر حلالوالی او بدلون پر هفو خورو چې د اپریل په ۱۴ (له) مصريانو خخه د بني اسرائييلو د ژغرولي ورخ) خورل کېږي. البته د حضرت عيسى^{صلی اللہ علیہ وسلم} په وینې او غوبني سره، په دې معنا چې د هغه تعليمات یې تر لاسه کړي دی او سنی مسيحي دين دې ډول اعتقادی اصولو او عملی نظام سره له هغه سماوي دين سره چې جليل القدر پیغمبر حضرت عيسى^{صلی اللہ علیہ وسلم} ته نازل شوی وو په فرسخونو واتین لري. خنګه امکان لري چې دې دين ته سماوي ووایو په داسي حال کې چې درې ګونو اقانيمو باندې معتقد دی. شراب خنسيل او سود خورل حلال همدا راز د سرکوزي د غوبني خورل روا ګنې. په همدي توګه نور اعتقادات.

پوبنتني

1. په سماوي اديانو کې اعتقادی اصول او فرعی احکام سره بېل کړئ.
2. د سماوي اديانو اعتقادی یووالی په مدلله توګه په ټولګي کې د استاد په لارښونه وړاندې کړئ.
3. کله کله سماوي اديان په عملی چارو او فرعی احکامو کې یو له بل سره توپیر لري، دغه موضوع د یوڅو بېلګو په ترڅ کې د سپړئ.
4. د یهوديانو دین د اوستني وضعی او تاریخي پلوه له اسلام سره مقارنه کړئ.
5. دا چې اسلام د سولې او امن دین او اوستني یهودي دین د تاو تريخوالی او بي امني دین دی دا موضوع د ګروبي کار په ډول د بېلګو په ترڅ کې وسپړئ.
6. د اوستني یهوديت دین هره عقیده له اسلامي عقایدو سره پرتله کړئ.
7. له دې لوست خخه د اوستني مسيحيت دین عملی نظام وټاکئ.
9. دا چې اوستني مسيحي دین یو سماوي دین نه ګنيل کېږي د یوڅو دليلونو په ترڅ کې بي ثابتنه کړئ.

مآخذ

1. قرآن کریم.
2. ابراهیمی، محمد اسحاق. مراکز مهم آیین بودائی در افغانستان. کابل: 1384 ش.
3. الاهوانی، احمد فواد. سپیده دم فلسفه یونانی. ترجمه عبدالمنان مددی. کابل: مرکز تحقیقات علوم اسلامی، 1369 ش.
4. آوی، رابرت. تاریخ مختصر فلسفه. ج 1. ترجمه علی اصغر حلی. کتابفروشی زوار، 1385 ش.
5. باب الحوائجی، نصرالله. روح در قلمرو دین و فلسفه. 1345 ش.
6. بول ماسون، اورسیل. الفلسفه فی الشرق. ترجمه محمد یوسف موسی. مصر: دارالمعارف بمصر، 1945.
7. پازارگاد، بهاءالدین. تاریخ و فلسفه مذاهب جهان. کتاب اول. کتابفروشی اشرافی، 1346 ش.
8. ترابی، علی اکبر. تاریخ ادیان.....، تهران 1347 ش.
9. جهنه، مانع بن حماد. شناخت ادیان و مذاهب جهان. ترجمه م. ط عطایی. پشاور: دانش 1386 ش.
10. حبیبی، عبدالحی. تاریخ مختصر افغانستان. طبع سوم. پشاور: دانش کتابخانه، 1377 ش.
11. حسن، حسن ابراهیم. تاریخ الاسلام. الجزء الاول. القاهرة: مكتبة الهضمة المصرية، 1963.
12. حکمت، علی اصغر. تاریخ ادیان. از نشرات کتابخانه ابن سینا، 1348 ش.

13. الخربوطي، على حسيني. الرسول في المدينة. مصر: المجلس الأعلى للشئون الإسلامية، 1973.
14. رضي، هاشم. نظامات مذهبی در جهان. تهران، چاپخانه سپهر، ب ت.
15. رضي، هاشم. تاریخ ادیان بزرگ. انتشارات آسیا، 1344 ش.
16. سعید، الحن و محی الدین دیب مستو. العقيدة الاسلامیة- ارکانها- حقائقها- مفسداتها. دمشق. حلبوی، 2006.
17. سلجوقي، صلاح الدين. تجلى خدا در آفاق وانفس. کابل: مطبعة عمومي، 1384 ق.
18. سوسه، احمد. العرب واليهود في التاريخ. دمشق: العربي للاعلان و النشر والطباعة، ب ت.
19. شاله، فليسين. تاریخ مختصر ادیان بزرگ. ترجمه منوچهر خدایار محبی. ظهوری، 1355 ش.
20. شاهد، ایس. ایم. دنیوالو مذهبونویژنده او د ادیانو پرتله. ژباره جمال الدين عرفان. پنهور: د دانش خپرونو ټولنه، ۱۳۸۶ ش.
21. شایگان، داریوش. ادیان و مکتبهای مذهبی هند. ج 1. 1346 ش.
22. صابونی، محمد علی. تاریخ نبوت و انبیاء. ترجمه محمد ابرار فتحی غزنوی. پشاور: قصہ خوانی، 1382 ش.
23. طباره، عفیف عبد الفتاح. داستان پیامبران در قرآن ترجمه ابوبکر حسن زاده. احسان، 1384 ش.

24. الطنطاوى، على. تعريف عام بدين الاسلام. ج 1. بيروت: الشركة المتحدة للتوزيع، 1970.
25. غبار، غلام محمد. افغانستان بیک نظر. کابل:.....، 1336 ش.
26. فروغى، محمد على. سیر حکمت در اروپا. ج 1. تهران 1320 ش.
27. قرطبي. الجامع لاحکام القرآن.
28. كرم، يوسف. تاريخ الفلسفة اليونانية. القاهرة مطبع دار المعارف بمصر، 1929.
29. كرم، يوسف. تاريخ الفلسفة الحدیثة. القاهرة: مطبع دار المعارف بمصر، 1929.
30. کهزاد، احمد على. افغانستان در پرتو تاریخ. کابل:.....، ب ت.
31. کیبر، جوزف. سرگذشت دینهای بزرگ. ترجمه ایرج پزشک نیا. سازمان کتابهای جیبی، 1340 ش.
32. گوستا، لوبون. تمدن اسلام و عرب. ترجمه سید هاشم حسینی. کتابفروشی اسلامیه، 1347 ش.
33. گوستاف، لوبون. حضارة الهند. تعريب عادل زعیتر. القاهرة: دار احياء الكتب العربية، 1948.
34. ميلر، و.م. تاریخ کلیسای قدیم در امپراتوری روم و ایران. ترجمه على نحسینی. 1931.
35. نائیک، ذاکر. تصور در مورد الله در ادیان مختلف. ترجمه محسن مهاجر. پشاور: میهن، 1387 ش.

36. الندوة العالمية للشباب الاسلامي . الموسوعة الميسرة في الاديان و المذاهب المعاصرة. الرياض: الندوة المذكورة، 1989.
37. الندوى، محمد اکبر. التبادل الثقافی بين الهندو العرب نیودلهی: آزاد بودان، 1990.
38. النمر، عبد المنعم. تاريخ الاسلام في الهند. مصر: دارا لعهد الجديد للطباعة، 1995.
39. نورزایی، محمد ابراهیم. الهیات در علم کلام اسلامی . کابل: بانک جهانی، 1387 ش.
40. نورزایی، محمد ابراهیم. نگاهی به اساسی ترین معتقدات ادیان جهان. کابل: بانک جهانی، 1387 ش.
41. هیکل، محمد حسین. حیاة محمد. مصر: دارالقلم، 1960.
42. هیوم، رابت. 1. ادیان زنده جهان . ترجمه عبدالرحیم گواهی. دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1369 ش.
43. یکتایی، مجید. تاریخ تمدن و فرهنگ. انتشارات گوتنبرگ، ب ت.